

Det juridiske fakultet

Prioritering mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarn ved uskifte – en rettspolitisk drøftelse

—
Kandidat Kaja Risto

Stor masteroppgave i rettsvitenskap høst/vår 2015

Antall ord: 37 052

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	6
1.1 Problemstillingens begrunnelse og aktualitet	6
1.2 Avhandlingens oppbygging og avgrensning	8
1.3 Rettskildebildet	9
1.4 Oversikt over hovedreglene – avhandlingens utgangspunkt	10
1.5 Begrepsforklaring	11
2. Historikk	13
2.1 Uskifteloven 1851 og arveloven 1854	13
2.2 Uskifteloven 1927	16
2.3 Lovendring 1937	17
2.4 Arveloven 1972	18
2.5 Arv og skifte i dagens Norge	19
2.6 Begrunnelse for uskifteordningen og unntaket for særkullsbarn	20
3. Arv - Gjeldende rett	22
3.1 Arv etter lov	22
<i>3.1.1 Slektenes arverett</i>	<i>22</i>
<i>3.1.2 Livsarvingenes pliktdel</i>	<i>27</i>
<i>3.1.3 Ektefellens arverett</i>	<i>28</i>
<i>3.1.4 Statens arverett</i>	<i>31</i>
3.2 Arv etter testament	31
<i>3.2.1 Testasjonsrettens begrunnelse</i>	<i>31</i>
<i>3.2.2 Dødsdisposisjoner . testamenter, arvepakter og dødsgaver</i>	<i>33</i>
<i>3.2.3 Felles testament og gjensidig testament</i>	<i>33</i>
<i>3.2.4 Formkravene ved et testament</i>	<i>34</i>
3.3 Samboere	35
<i>3.3.1 Samboerbegrepet</i>	<i>35</i>
<i>3.3.2 Retten til arv etter lov</i>	<i>37</i>
4. Uskifte	38
4.1 Uskifte	38

4.1.1	<i>Rettskilder for uskifteretten</i>	40
4.1.2	<i>Den historiske utviklingen av uskifte og ektefellens arverettslige stilling</i>	41
4.1.3	<i>Uskifteinstituttets begrunnelse og berettigelse</i>	44
4.1.4	<i>Vilkår for uskifte</i>	45
4.1.5	<i>Hvem gjelder uskifteretten ovenfor?</i>	49
4.1.6	<i>Hva kan overtas uskiftet? Hva inngår i uskifteboet?</i>	51
4.1.7	<i>Samtykke som vilkår</i>	54
4.1.8	<i>Etablering av uskifte</i>	56
4.2	Sammensatt skifte	56
4.2.1	<i>Hva er gjenstand for skifte?</i>	57
4.2.2	<i>Rettigheter som bare den gjenlevende ektefelle kan gjøre gjeldende</i>	58
4.2.3	<i>Fordeling av boets eiendeler</i>	59
4.2.4	<i>Forholdet mellom avdødes særkullsbarn og lengstlevendes arvinger</i>	60
4.3	Uskifte med særkullsbarn	60
4.3.1	<i>Arveloven § 10</i>	61
4.3.2	<i>Begrunnelse for samtykke fra særkullsbarn som vilkår for uskifte</i>	61
4.4	Uskifte for samboere	63
4.4.1	<i>Vilkår for uskifte</i>	63
4.4.2	<i>Unntaket for særkullsbarn</i>	63
4.5	Skifte	64
4.5.1	<i>Privat skifte</i>	64
4.5.2	<i>Offentlig skifte</i>	64
5.	Rettspolitisk drøftelse – Bør den gjenlevende ektefelle eller særkullsbarn	
	prioriteres ved uskifte?	66
5.1	Bør særkullsbarn ha en pliktdel?	66
5.1.1	<i>Livsarvingenes pliktdel</i>	66
5.1.2	<i>Hvorfor livsarvingene har en pliktdel</i>	66
5.1.3	<i>Hvem er pliktdelen for?</i>	70
5.1.4	<i>Kan beløpsbegrensningene påvirke prioriteringen mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarna?</i>	70
5.2	Ektefellens arverett	72
5.3	Er den gjenlevende ektefelles mulighet for å kunne bo i felles bolig sikret?	76

5.3.1 Minstearven	76
5.3.2 Sikrer folketrygdens grunnbeløp minstearven over tid for den gjenlevende ektefelle?	78
5.3.3 Bør livsforsikringsbeløpet omfattes av dødsboet?.....	81
5.4 Forskjellig arverett i forhold til særkullsbarnets kontakt med forelder?.....	84
6. Alternativer	86
6.1 Når vil uskifte være hensiktsmessig etter dagens regler?	86
6.2 Hvordan sikre den gjenlevende ektefelle?.....	90
6.2.1 Testamenter	91
6.2.2 Livsforsikring	91
6.2.3 Gaver	92
6.2.4 Avtaler om formuesordning	93
6.2.5 Oppsummering	94
6.3 Utredningen av ny arvelov 2014:1	95
6.3.1 Arv etter lov (slekt og ektefeller)	95
6.3.2 Arv etter lov (samboere).....	97
6.3.3 Uskifte	98
6.3.4 Alternative modeller for beskyttelse av den gjenlevende ektefelle	99
6.3.5 Konklusjon og anmerkninger ved lovforslaget	100
6.3.6 Utvalgets vurdering av om det bør være en ubetinget rett til uskifte også med særkullsbarn	101
6.4 Endringer til gunst for den gjenlevende ektefelle.....	102
6.4.1 Ubetinget rett til uskifte	102
6.4.2 Testament – eller ektepaktbasert rett til uskifte med særlivsarvinger	104
6.4.3 Bør uskifte være hovedregelen også hvor partene har særreie?	105
6.4.4 Bør det lovfestes en rett til fortsatt uskifte etter gjengifte?	106
6.4.5 Vederlagskrav til den gjenlevende ektefelle ved skifte av uskifteboet	107
6.4.6 Bør den gjenlevende ektefelle gis rett til å gi arveoppgjør til enkeltarvinger?	108
6.5 Endringer til gunst for særlivsarvingene	108
6.5.1 Arvingene får innsyn i den gjenlevende ektefelles økonomi	108
6.5.2 Krav om samtykke for visse rettslige disposisjoner	108
6.5.3 Presiseringer av gaverreglene i al. § 19	109

6.5.4 Uskifteretten begrenses i omfang	110
--	-----

7. Sammenligning av den gjenlevende ektefelles og særkullsbarnas stilling i de Skandinaviske landene	112
7.1 Livsarvingenes rett	112
7.1.1 Tvangsarven i Danmark	112
7.1.2 Den svenske Laglotten	113
7.1.3 Særkullsbarns ulike forhold i de Skandinaviske land	114
7.2 Den gjenlevende ektefelles rett til uskifte	115
7.2.1 Uskifte i Danmark	115
7.2.2 Fri forföganderett i Sverige	116
7.3 Særkullsbarnas forhold til den gjenlevende ektefelles uskifte i de ulike Skandinaviske land	117
Kilder	121

1. Innledning

Arveretten og skifteretten handler hovedsakelig om rettsreglene for hvordan eiendomsretten til ting og verdier skal overføres til nye eiere når noen går bort. Arveloven¹ er den loven som fremsetter reglene for hvem som blir de nye eierne, altså arvingene, når arvelateren går bort ved død. Skifteloven² fremsetter derimot reglene for hvordan arvingene til dels bør og til dels må gå fram for å kunne overta og fordele arveformuen. Regler for hvordan ektefeller kan eller skal fordele formuen finner vi i også ekteskapsloven³

1.1 Problemstillingens begrunnelse og aktualitet

Denne avhandlingen skal behandle de rettslige problemstillinger som oppstår mellom den gjenlevende ektefelle og førsteavdødes arvinger i forbindelse med uskifte, med særlig vekt på særkullsbarn. Avhandlingen vil også ta for seg gjeldende rett for arv og arvefordeling.

Hovedproblemstillingen er hvordan den arverettslige prioriteringen er mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarn.

Hovedregelen er at den gjenlevende ektefelle har en ubetinget rett til å sitte i uskifte med fellesbarn. Den gjenlevende ektefelle har likevel ikke en ubetinget rett ovenfor særkullsbarna, og der kreves det i så tilfelle samtykke til å kunne sitte i uskifte jf. Al. § 10.

Uskifte betyr i all hovedsak at skifteoppgjøret og arvefordelingen etter en ektefelle blir utsatt. Uskifte er en rett den gjenlevende ektefelle har til å kunne sitte i boet med avdødes eiendeler uten å skifte med avdødes arvinger. Uskifteretten gjelder som nevnt for alle førsteavdødes legalarvinger bortsett fra førsteavdødes særkullsbarn og deres etterkommere, da kreves det derimot samtykke for å kunne overta boet uskiftet jfr. al. § 10. Særkullsbarna har rett til å kreve sin arv utlagt umiddelbart, og derfor kreves det samtykke fra de for å kunne sitte i uskifte. Det er altså dette som er problemstillingen i denne oppgaven.

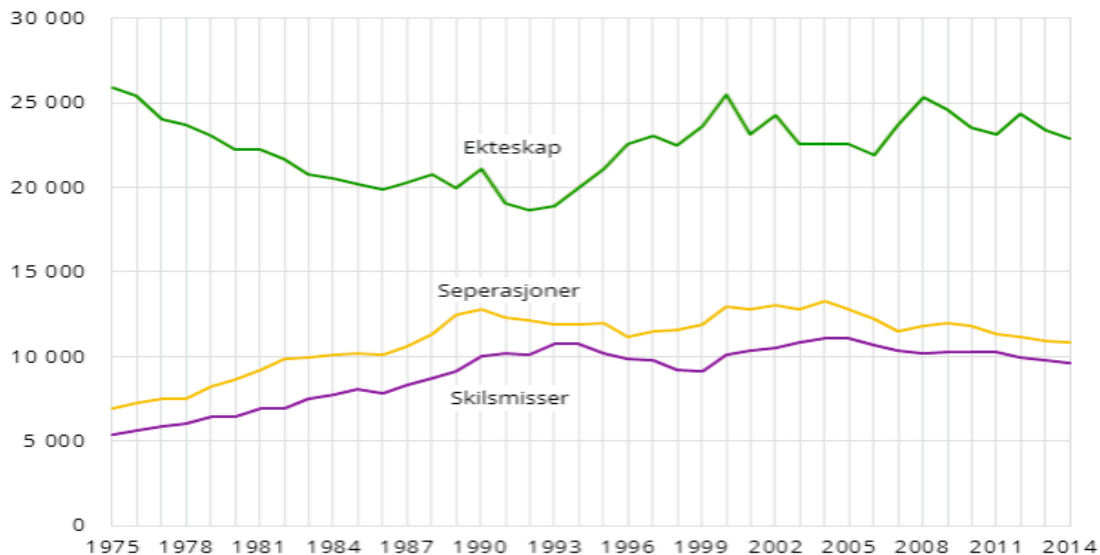
¹ Arveloven – Lov 3 mars 1972 nr. 5 om arv m.m, forkortet al.

² Skifteloven – Lov 21 feb. 1930 om skifte, forkortet sl.

³ Ekteskapsloven – Lov 4 juli 1991 nr. 47 om ekteskap, forkortet el.

Problemstillingens aktualitet viser seg når en tar for seg økningen av skilsmisser de siste 40 årene fra 1975 og fram til i dag, og i tillegg ser på utviklingen av samlivsformer.⁴

Figur 1. Inngåtte ekteskap, skilsmisser og separasjoner¹

Figur 1. Selv om skilsmissegrafene delvis gikk smått ned fra 2013 til 2014 er det ikke snakk om høye tall, og man ser klart en utvikling hvor antall skilsmisser er doblet siden 1975.

Vi ser at i 1975 var det i overkant av 25 000 som inngikk ekteskap, mens det samme året var i overkant av 5000 som skilte seg. Til sammenligning er inngåelsen av ekteskap gått ned de 40 siste årene, og i 2014 var det ca. 23 000 som inngikk ekteskap, mens nesten 10 000 skilte seg. Dette viser at det har vært en reduksjon i antallet som inngår ekteskap, mens antallet som skiller seg derimot har jevnt over økt.

Dette er et emne som er høyst relevant i dagens samfunn og personlig ser jeg på det som en svært interessant problemstilling da det bare blir mer og mer vanlig med sammensatte familier. Og med sammensatte familier blir det tyngre å ”holde styr” på hva ektefellen, mine, dine og våre faktisk kommer til å arve.

De siste årene har det vært en stadig økning i antall ekteskap og samboerforhold med særkullsbarn.⁵ I tillegg har samboers rettsstilling endret seg ved at det har blitt inkorporert en

⁴ Statistisk sentralbyrå, tilgang: <https://www.ssb.no/ekteskap/> 22.03.15

⁵ Statistisk sentralbyrå. Tilgang <http://ssb.no/emner/02/01/20/familie> 22.03.15

ny lov om arv og uskifte i arveloven. På bakgrunn av denne utviklingen er det et behov for å klargjøre retts situasjonen for uskifte med særkullsbarn og den gjenlevende ektefelles rettigheter.

At emne er relevant akkurat nå støttes også opp ved at det senest i fjor, ved inngangen ved 2014 kom et nytt lovforslag til arveloven, som også i høyeste grad tar for seg problemstillingene med dagens arvefordeling vedrørende den gjenlevende ektefelle og særkullsbarn.

1.2 Avhandlingens oppbygging og avgrensning

Hovedproblemstilling er hvordan den arverettslige prioriteringen er mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarn. I avhandlingens første del (punkt 2) gjennomgås historikken til arveloven og uskifteretten for å gi en oversikt over utviklingen på området frem til arveloven av 1972. I avhandlingens andre del (punkt 3 og 4) blir gjeldende rett gjennomgått (arv etter lov, arv etter testament og uskifte).

I avhandlingens tredje del (punkt 5 og 6) som også kan anses som ”hoveddelen” for selve problemstillingen blir det foretatt en rettspolitisk drøftelse av problemstillingen og fremsatt alternativer i forbindelse med uskifteretten slik den er i dag. Og i fjerde og siste del av avhandlingen (punkt 7) blir problemstillingen kort drøftet i forhold til de nærmeste skandinaviske landene for å få et helhetlig bilde av gjeldende rett for problemstillingen, og det er hensiktsmessig for å vise hvilke likheter og ulikheter som eksisterer i Norden.

Avhandlingen vil i stor del omhandle arv og arvefordeling i generell forstand, men hovedfokuset vil være den gjenlevende ektefelle og de nærmeste slektsarvinger, det arveloven § 1 kaller livsarvinger, og enda mer avgrenset mot særlivsarvingene/særkullsbarna i forhold til uskifteretten. Når to personer er gift, og en eller begge av ektefellene har særkullsbarn er det både viktig og nødvendig å planlegge hvordan den gjenlevende ektefellen skal kunne opprettholde sin tilvante levestandard når den ene dør. Det blir derfor i punkt 6 gjennomgått alternativer som ektefellene har for å kunne sikre hverandre, da det har en klar sammenheng med problematikken med særkullsbarn og for den gjenlevende å kunne sitte i uskifte.

Virkingen av å sitte i uskifte herunder reglene om hva som inngår i uskifteboet, gjenlevendes

rådighet under uskifte og opphør av uskifte vil bare bli kort behandlet under punkt 4 om uskifte. De særlige rettsspørsmål hva gjelder skatt og arvegift, etterlattepensjon og barnepensjon vil heller ikke bli drøftet.

Også det økonomiske sluttoppgjøret på skiftetidspunktet faller delvis utenfor oppgaven, men vil bli brukt i noen eksempler for å illustrere hvordan et arveoppgjør kan se ut for eksempel ved pliktdelsarv, minste arv osv.

Videre vil heller ikke særlige rettsspørsmål angående samboerskap og særkullsbarn bli viet noen større plass. Til tross for at dette er et interessant og også svært aktuell problemstilling, vil det være for omfattende og plasskrevende å innta en større drøftelse av samboernes arvestilling i avhandlingen og er derfor utelatt, med unntak av en gjennomgåelse av samboers gjeldende rett.

1.3 Rettskildebildet

Avhandlingen vil hovedsakelig se på hvordan gjeldende rett er ved arv og arvefordeling og drøfting av den gjenlevende ektefelles og særkullsbarnas arverett med hovedfokus på uskifte. Der lov er tvetydig blir juridisk teori og litteratur hovedsakelig rettskilden.

Det finnes en god del rettskilder på hvordan formue kan disponeres, enten arverettslig eller ikke-arverettslig. Denne oppgaven skal i hovedsak gi en oversikt over hovedregler om fordeling og planlegging av arv, og den dekkes derfor av flere lover.

Det rettslige utgangspunkt for oppgavens problemstilling er naturligvis arveloven. Ekteskapsloven får også stor betydning ettersom det regulerer formuesforhold, avtaler, gaver og lignende mellom ektefellene. Forsikringsavtaleloven⁶ vil også bli brukt, hovedsakelig i punkt 5 og 6.

Det finnes grundige og omfattende forarbeider til arveloven som har stor rettskildemessig betydning ved presiseringen og vurderingen av uskiftereguleringene.

⁶ Lov 16 juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler, forkortet fal.

Litteraturen innenfor disse områdene er meget omfattende, og for denne oppgaven er det særlig litteratur fra Unneberg, Lødrup, Asland og Hambro som blir anvendt og får betydning for drøftelsene, men også annet litteratur er inntatt.

Når det gjelder rettspraksis eksisterer det relevant Høyesterettspraksis på området om den gjenlevende ektefelle og særkullsbarnas samtykke til uskifte. Det vil likevel ikke få stor betydning som rettskildebilde i denne oppgaven.

Ettersom det også blir foretatt en sammenligning av skandinavisk rett under punkt 7 er det naturlig at noe fremmed rett vil bli benyttet i fremstillingen, hovedsakelig gjelder dette de svenske og danske arvelovene, og noe skandinavisk litteratur.

1.4 Oversikt over hovedreglene - avhandlingens utgangspunkt

Hovedformålet med arveloven er å fordele arven etter arvelateren, til de som er arvinger etter lovgivning eller etter arvelaterens ønsker ved testament. Arveloven er laget med hensyn på den fordelingen som arvelovutvalget mente var de som var mest naturlige og mest samhörighet til arvelateren. Og hovedtanken var at barn og ektefelle normalt sett er de nærmeste personene.

Etter norsk lov kan vi ta arv på to grunnlag; arv etter lov (legalarverett) og arv etter testament. Arv etter lov følger slektskap og ekteskap. Vi har en arvetavle hvor avdødes arvinger er delt i tre arvegangsklaser. Første arvegangsklasse er avdødes livsarvinger (barn, barnebarn, oldebarn osv.) jfr. Al. § 1. Andre arvegangsklasse er avdødes foreldre og deres livsarvinger (altså avdødes søsken) jfr. Al. § 2. Tredje arvegangsklasse er avdødes besteforeldre og deres livsarvinger jfr. Al. § 3. Dersom det er arvinger i første arvegangsklasse er det de som tar arv, er det ingen livsarvinger er det arvingene i andre arvegangsklasse som tar arv. Arvingene fra tredjegangsklasse tar kun arv dersom det ikke er arvinger i noen i første eller andre arvegangsklasse.

Livsarvingenes arverett er som nevnt en legalarverett. Livsarvingene har en lovbeskyttet rett til arv, jfr. Al. § 29. Denne retten kalles for livsarvingenes pliktdelsarven. Livsarvingene har krav på 2/3 av formuen til arvelateren. Og pliktdelsarven begrenser arvelaterens testasjonsfrihet.

Arvelaterens ektefelle tilhører ingen av arvegangsklassene og har en særegen arverett. Det følger av al. § 6 at den gjenlevende ektefellen har rett på $\frac{1}{4}$ av arven etter avdøde når arvelateren har livsarvinger. Arveretten etter al. § 6 kalles for ektefellens minste arv. Og den går foran livsarvingenes pliktdel dersom arven er for liten til å dekke begge deler. Ektefellen arver $\frac{1}{2}$ av arven dersom arvelateren ikke har livsarvinger, og bare har arvinger i andre arvegangsklasse, og alt dersom det verken er arvinger i første eller andre arvegangsklasser.

I tillegg til minste arven har den gjenlevende ektefelle mulighet til å sitte i uskifte. Den gjenlevende ektefelle har en ubetinget rett til å sitte i uskifte med fellesbarna, Dersom avdøde hadde særkullsbarn kreves det samtykke for å få sitte i uskifte, uten å skifte med særkullsbarna først jfr. Al. § 10.

Det er jo § 10 som er avhandlingens hovedproblemstilling og alle de reglene som er gjennomgått her vil bli grundigere gjennomgått videre i avhandlingen.

1.5 Begrepsforklaring

En kort begrepsforklaring på en del av begrepene som kommer til å gå igjen i denne avhandlingen.

- Arvelater: Det er den som er død og som etterlater seg en formue og verdier.
- Arvelodd/lotdeier: Det er et samlenavn på den brøkdelen av arveformuen en arving skal ha som arv, for eksempel $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{6}$ eller $\frac{3}{8}$. Lotdeier er de arvingene som arver en brøkdel av boet.
- Dødsbo: Navnet på arveformuen etter dødsfallet og inntil boet er skiftet, dvs. fordelt til rette arving eller arvinger, eller er overtatt av gjenlevende ektefelle i uskifte.
- Felleseie/fellesbo: Er et navn på ektefellers samlet formuer som ikke er sær eie. Det de altså eier sammen.
- Folketrygdens grunnbeløp: Også kalt "G", for eksempel 4G. Er et beløp som benyttes til å beregne den gjenlevende ektefelles minste arv. Dette grunnbeløpet⁷ følger prisutviklingen i samfunnet, og forandrer seg derfor stadig vekk. I dag er $1G = 87\,328,-$
- Gjenlevende ektefelle: Den personen arvelateren var gift med når han/hun gikk bort. Vil

⁷ <http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Grunnbelopet-i-folketrygden/> 22.03.15

også være særkullsbarnas ”stemor/stefar”.

- Insolvent dødsbo: Det er når avdøde hadde mer gjeld enn formue. Er boet insolvent, blir det ingen arv til arvingene.
- Legalarv: Er arv bestemt etter arvelovens regler og ikke etter testament.
- Livsarvinger: Er lovens betegnelse på arvelaterens avkom, barna eller hvis et barn er død, barnets livsarvinger (arvelaterens barnebarn).
- Pliktdelsarv: Er arv som etter arveloven er forbeholdt arvelaterens livsarvinger og som arvelateren ikke kan testamentere bort til andre. Pliktdelsarven omfatter i hovedsak 2/3 av arvelaterens formue, men er begrenset til en million til hvert barn.
- Sammensatte familier: Familier hvor en eller begge av ektefellene har særkullsbarn, og de gjerne har fellesbarn i tillegg.
- Skifte av dødsboet: Betyr deling av avdødes formue.
- Skjevdeling: Ektefellers formuer utenom særøie og som er opptjent under ekteskapet ,skal som hovedregel deles likt når ekteskapet opphører. De verdier som kan føres tilbake til hva en ektefelle hadde da ekteskapet ble inngått, eller har mottatt som arv eller gave under ekteskapet kan holdes utenfor ektefelledelingen.
- Særeie: Er verdier som en ektefelle eier og som ikke skal deles med den andre ektefellen ved ekteskapets opphør. Særeie kan være bestemt i gave eller testament til vedkommende ektefelle eller i ektepakt som ekteparet har opprettet.
- Særkullsbarn/særlivsarvinger: Den avdødes barn fra et tidligere forhold. Altså barn med noen andre enn den avdøde var gift med når han gikk bort.
- Testament: Er et dokument som er opprettet i bestemte former. I et testament bestemmer testator hvem som skal arve ham eller henne og hva de skal arve. Testamenter er bare gyldige når de ikke er i strid med arvelovens bestemmelser om form og innhold.
- Uskifte: En utsettelse av selve skifteoppjøret når den ene ektefelle dør. Skifteoppjøret blir helt eller delvis utsatt til gjenlevende ektefelle dør eller velger å skifte. Uskiftebo er bo som enda ikke er skiftet. I uskiftetiden har gjenlevende en eiers rådighet ovre hele uskifteboet.

2. Historikk

Arveretten har sannsynligvis eksistert så lenge det har vært eiendomsrett. Ordet arv skal visstnok bety eiendom som eieren har dødd fra.⁸ Etter Magnus Lagabøtes landslov av 1274 hadde ektefellene ingen arverett etter hverandre og det var slekten som var legalarvinger. Dette var begrunnet med at det var vid adgang til skilsmisse og at man ikke ønsket å la arvejord gå fra en slekt til en annen med ektefellene som et mellomledd. Formuesforholdet tidligere var etter hovedregelen særeie og det var for å sikre kvinnen etter ekteskapets opphør.⁹

Arveretten for ektefeller ble først innført i Christian Vs Norske lov i 1687. De første tohundreårene ble arven fordelt ettersom arvingen var en enke, eller en enkemann, og om livsarvingene var sønner eller døtre av avdøde.¹⁰ Når det ble innført arverett for den gjenlevende ektefelle og de hadde fellesbarn skulle ektefellen arve en broderlodd, dvs. like mye som en sønn. Dersom ektefellene var barnløse, var det ingen ubetinget arverett for den gjenlevende ektefelle da et slikt ekteskap ble sett på som ”mislykket”.¹¹

Videre i dette kapittelet vil hovedlinjene i utviklingen i norsk arverett fra uskifteloven av 1851 og arveloven i 1854, og frem til dagens arvelov bli behandlet.

2.1. Uskifteloven 1851 og arveloven 1854

Opprinnelig skulle uskifteloven av 1851 inngå i vår første arvelov fra 1854, men på grunn av problemer med å få sanksjonert arveloven av Kongen, ble imidlertid uskiftetekapittelet fremmet som et eget lovforslag på Stortinget.¹² Årsaken til at arveloven kom tre år etter uskifteloven skal ha vært at det var uenighet om lik arverett for kvinner som for menn.¹³

Ektefeller som hadde fellesbarn, fikk opprinnelig legalarverett ved Norske Lov, men den ble

⁸ Utkast 1962 s. 3.

⁹ John Asland, Uskifte (2008) s. 28.

¹⁰ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2006) s. 26.

¹¹ John Asland – Uskifte (2008) s. 39.

¹² John Asland - Uskifte (2008) s. 47 jfr. Utkast 1962 s. 17-18.

¹³ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte - gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2006) s. 33.

deretter svekket i arveloven av 1854. Der ble reglene endret slik at den gjenlevende ektefelle ikke hadde noen legalarverett så lenge arvelateren etterlot seg livsarvinger. Dersom arvelateren var barnløs, arvet ektefellen er tredjedel av formuen, og dersom arvelateren ikke etterlot seg noen slektsarvinger arvet den gjenlevende ektefellen hele formuen.

Men den nye loven åpnet for at også ektefeller uten barn kunne testamentere bort hele sin formue til hvem de ønsket, for eksempel kunne ektefellene her sikre hverandre fullt ut.

Slektsarveretten var ubegrenset i nedstigende og oppstigende linje, og i første sidelinje. Dersom arvelateren hadde livsarvinger, var pliktdelsarven satt til $\frac{3}{4}$ og en fri arvedel på $\frac{1}{4}$ som man kunne tilse den gjenlevende ektefellen.

Barn født utenfor ekteskap hadde samme arverett som barn født i ekteskap etter moren og morslekten. Annerledes var det likevel for barn født utenfor ekteskap som skulle arve etter far og farsslekt, barnet måtte i så tilfelle være lyst i kull og kjønn.

Betingelsene for å overta boet uskiftet avhengig av om den gjenlevende ektefellen var en mann eller en kvinne, og om livsarvingene var fellesbarn eller særkullsbarn. Enkemannen hadde etter uskifteloven § 1 rett til å beholde boet uskiftet med felles livsarvinger uavhengig av om livsarvingene var myndige eller umyndige. Dette var en ubetinget rett mannen hadde¹⁴ med unntak av avtaler i ektepakt.

Dersom den gjenlevende ektefelle var en kvinne, måtte hun søke om bevilling fra amtmannen for å kunne sitte i uskifte med fellesbarna. I tillegg gjaldt en slik bevilling i utgangspunktet kun for uskifte dersom fellesbarna var under 25 år. Videre krevdes det at man kunne fremlegge et vitnesbyrd på at hun var en ”forstandig og huslig Qvinde” jfr. § 2.¹⁵ Dersom dette hadde vært et vilkår for kvinner i dag for å kunne sitte i uskifte, ville det skapt store debatter og diskusjoner.

Videre var betingelsene for å ha mulighet til å sitte i uskifte med særkullsbarna langt strengere enn for å sitte i uskifte med bare fellesbarn. Det var ikke et alternativ å sitte i uskifte med kun fellesbarna, og skifte med særkullsbarna. For å kunne sitte i uskifte med særkullsbarna

¹⁴ John Asland - Uskifte (2008) s.47.

¹⁵ John Asland – Uskifte (2008) s. 48.

krevedes det også her bevilling fra amtmannen, dette var felles for både enker og enkemann. Men også ved uskifte ved særkullsbarn måtte enken kunne legge frem vitnesbyrd på at hun var en ”forstandig og huslig Qvinde”.¹⁶

Særkullsbarna måtte i tillegg være under 18 år og ha samtykke fra overformynderiet. Og et uskifte måtte være til gode for både den gjenlevende ektefellen og særkullsbarna. Dersom man foretok et uskifte med særkullsbarna forpliktet man seg til å sørge for både underhold og oppdragelse av de. Dersom den gjenlevende ektefelle satt i uskifte med førsteavdødes umyndige særkullsbarn, kunne amtmannen, på anmodning av vergen og overformynderiet, pålegge gjenlevende innskrenkninger i rådigheten eller plikt til å skifte dersom den gjenlevende forødet boet.¹⁷ Og loven oppstilte visse kontrollprosedyrer i §§ 6-9.

Dersom man ikke etterlot seg noen livsarvinger, kunne man testamentere fritt over hele formuen, dette var også bakgrunnen for at den gjenlevende ektefelle i dette tilfellet heller ikke hadde noen rett til å sitte i uskifte dersom ektefellene var barnløse. De måtte selv ta ansvar for arveplanleggingen. Og det ble her tatt hensyn til at ektefellene kunne sikre hverandre gjennom testament eller ektepakt, og således ikke hadde behov for å kunne sitte i uskifte. Og at den gjenlevende ektefelle ikke ville ha den samme interesse av å forvalte formuen til fordel for utarvinger som de ville ha overfor livsarvinger.¹⁸

Det var hovedsakelig felleseie som kunne være gjenstand for uskifte. Særeie skulle skiftes straks, med unntak der noe annet var bestemt gjennom testament eller ektepakt.¹⁹

Den gjenlevende ektefellen kunne selvsagt kreve uskifteboet skiftet når som helst. Og særkullsbarna – likt i dag – kunne kreve skifte når de fylte 18 år og ble myndige. Mens fellesbarna som satt i uskifte kunne kreve boet skiftet når de fylte 25 år. Men den gjenlevende ektefellen kunne fortsette å sitte i uskifte med både særkullsbarna etter fylt 18 år og fellesbarna etter fylt 25 år på et vilkår at de samtykket til dette, jfr. § 2 og 10.

¹⁶ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 35.

¹⁷ Jfr. Uskifteloven § 9.

¹⁸ Utkast 1847 s. 128.

¹⁹ Hambro - arveplanlegging og avtalt uskifte (2006) s. 34.

2.2. Uskifteloven 1927

Uskifteloven av 1927 var opprinnelig ment å skulle bli en del av ektefellers formuelov.²⁰ Justiskomiteen ønsket likevel å beholde uskifte-systemet i en egen lov. Den største og viktigste forskjellen fra den forrige uskifteloven var at menn og kvinner nå ble likestilt med hensyn på uskifteretten, jfr. uskiftelovens § 4 tredje ledd. Dette gjaldt selvfølgelig bare felleseiemiene. Den gjenlevende ektefellen hadde nå en ubetinget rett til å sitte i uskifte med felles livsarvingene uavhengig av livsarvingenes alder.

Uskifteloven av 1927 hjemlet også en rett til uskifte med særkullsbarna. Denne forandret seg derimot ikke særlig fra tidligere lover. Også nå var det krevd at særkullsbarna måtte være mindreårig og overformynderiet måtte samtykke. Som tidligere var det videre krevd at overformynderiet kun skulle samtykke dersom de mente at samtykke og retten til uskifte var til fordel for både særkullsbarnet og den gjenlevende ektefellen.²¹ Særkullsbarna kunne som tidligere kreve boet skiftet når de fylte 18.

Det forutsettes i forarbeidene²² at uskifte kan hjemles på en annen måte enn i loven, for eksempel med arvingenes samtykke eller gjennom førsteavdødes testament. Det var for eksempel antatt at myndige særkullsbarn kunne samtykke i uskifte²³ og at foreldre kunne samtykke i at svigersønn eller svigerdatter beholdt boet uskiftet med dem. Det var også antatt at arvingene kunne samtykke i et uskifte med førsteavdødes særøie.²⁴ I en utgave av læreboken i skifterett heter det bare: ”Selvfølgelig står det i alle tilfelle myndige arvinger fritt til å samtykke i at gjenlevende blir sittende i uskifte.”²⁵

Den nye uskifteloven oppstilte nå også visse vilkår for den gjenlevende ektefellen for å kunne sitte i uskiftet bo. Vilkårene var basert på den gjenlevende ektefelles personlige egenskaper. Blant annet gikk det på den gjenlevendes økonomiske rulleblad og framtidsutsikter jfr. uskifteloven § 2 og på den gjenlevendes rettslige handleevne jfr. § 3. Dette er dels likt

²⁰ Ot.prp.nr 40, 1927 s. 1.

²¹ Jfr. Uskifteloven, § 1, andre ledd.

²² Utkast 1918 s. 160

²³ Carl Jacob Arnholm - Privatrett V Oslo (1971) s. 135 med videre henvisning.

²⁴ John Asland – Uskifte (2008) s. 55.

²⁵ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, s. 39 jfr. Fotnote 28 - Per Augdahl, Lærebok i norsk skifterett, 1 utg. Oslo 1935 s. 14.

vilkårene i dagens uskiftelov.

Ved uskifteloven av 1927 kunne uskifteretten begrenses gjennom testament. Hvis førsteavdøde i testament ønsket skifte, og begrunnet hvorfor det anses som det beste både for lengstlevende ektefelle og for barna at skifte skjer, kunne skifteretten etter å ha innhentet uttalelse fra overformynderiet, bestemme at skifte skulle finne sted, helt eller delvis.

2.3 Lovendring 1937

Uskifteretten ble utvidet enda mer ved lovendringen i 1937. Uskifteretten ble utvidet på spesielt to måter og den gjenlevende ektefelles stilling ble styrket. For det første ble det foretatt en utvidelse av hvem skifteretten skulle gjelde overfor. Uskifteretten var tidligere begrenset til livsarvinger, men nå ble den utvidet til å omfatte også visse utarvinger.²⁶ Den gjenlevende ektefellen hadde nå rett til å sitte i uskifte med alle slektsarvinger bortsett fra arvelaterens mor eller far.²⁷

Den lengstlevende ektefelles arverett ble under lovendringen i 1937 utvidet. Ektefellen fikk arverett nå også når førsteavdøde etterlot seg livsarvinger. Ektefellens arvelodd i konkurranse med livsarvinger ble satt til en fjerdedel av dødsboet. I konkurranse med arvelaterens foreldre eller foreldrenes etterkommere ble ektefellens arverett utvidet fra en tredjedel til en halvpart. Hvis arvelateren bare etterlot seg besteforeldre eller fjernere slektsarvinger, arvet ektefellen hele formuen. For det andre var uskifteretten fremdeles begrenset til å gjelde felleseie, men nå fikk ektefellene mulighet til å avtale "særeie i livet – felleseie ved død" gjennom ektepakt. På denne måten kunne ektefellene nå sikre hverandre ved dødsfall, men også sikre seg selv dersom de skulle skille seg.²⁸

Ved lovendringen ble det også inntatt en regel om at testamentariske bestemmelser som innskrenker arveretten til testatorens ektefelle, bare var gyldige hvis de var kommet til ektefellens kunnskap før testatorens død. Reglene om ektefellens arverett har, med forbehold

²⁶ Lov 25. Juni 1937 nr. 14.

²⁷ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 41.

²⁸ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 41.

for reglene om minstearv, vært uendret siden 1937. Også pliktdelen ble forandret i 1937, da pliktdelen ble redusert fra tre firedeler til to tredeler.

2.4 Arveloven 1972

Ved vår siste arvelov fra 1972 ble uskiftereglene inntatt i arveloven. Den ny arveloven omfattet derimot ingen store endringer fra eldre rett, bortsett fra at den gjenlevende ektefelles stilling og uskifterett ble styrket enda mer ved de siste endringene. Ektefellens legale arvelodd på $\frac{1}{4}$ gjelder fortsatt, og den gjenlevende ektefellen fikk nå en beløpsbegrenset minstearv på 4G.

I dagens arvelov er hovedregelen for uskifte innført i § 9, hvor den gjenlevende ektefellen kan sitte i uskifte med førsteavdødes arvinger. Dette betyr både arvinger i første og andre arvegangsklasse. Dette er veldig annerledes enn tidligere hvor det var vilkår om at livsarvingene måtte være under 25 år, og man ikke hadde rett til å sitte i uskifte med utarvingene. Uskifteloven anga før hvem man kunne sitte i uskifte med, men i dagens lov er ordningen slik at den gjenlevende ektefelle har rett til å sitte i uskifte med mindre det er særskilt hjemmel til å nekte henne det (blant annet med særkullsbarna).

Hovedregelen nå er at gjenlevende ektefelle kan sitte i uskifte med felleseie, men den nye arveloven åpnet også for å kunne sitte i uskifte med særeie, jfr. Al. § 9 andre ledd. Vilkårene for å kunne sitte i uskifte med særeie er at det er avtalt i ektepakt eller at førsteavdødes arvinger samtykker.

Den gjenlevende ektefelle kan fortsatt ikke sitte i uskiftet bo med særkullsbarna uten at de samtykker. Et samtykke fra særkullsbarna, eller overformynderiet dersom særkullsbarnet er umyndig er et betinget krav for at den gjenlevende ektefellen skal kunne sitte i uskifte med særkullsbarna, jfr. Al. § 10. Særkullsbarna som var umyndig under uskifte, kan fortsatt kreve boet skiftet når de blir myndige, jfr. Al. § 24, tredje ledd.

En annen forandring fra tidligere er at delvis uskifte nå er mulig. Den gjenlevende ektefelle kan velge å sitte i uskiftet bo med fellesbarna, og løse ut særkullsbarna, jfr. Al. § 12. Dette gir den gjenlevende ektefelle større mulighet til å beholde boet uskiftet dersom hun ikke skulle få samtykke fra særkullsbarna.

2.5 Arv og skifte i dagens Norge

Til tross for at arvereglene ikke alltid har vært så fastsatte som de er nå, så har det alltid vært en eller annen form for arveregler. Mennesker har i all tid hatt eiendeler og verdier og dermed har det også måtte vært regler for hvem som skulle overta dette når de har gått bort. Slekten har alltid hatt en fortrinnsrett på arv, til og med etter de gamle norske arvereglene. Helt tilbake til Lagtingslovene var det slik at slektningene arvet alt etter den avdøde. Det har variert med hvilken slektninger som har arvet, rekkefølgen på de og hvor stor andel hver "arvelinje" har arvet, men hovedsaken er den at slektningene arvet alt.

En forskjell fra dagens arvelov er at gjenlevende ektefelle ikke hadde noen form for arverett. Dette var begrunnet med at det var lett å skille seg, og arveretten ikke skulle gå fra slekt til slekt men holdes innenfor den ene slekten.

Når man i 1851 fikk stadfestet at en enke kunne beholde sin og sin avdøde ektefelles formue i uskiftet bo var dette så og si en sensasjon, spesielt når vi tenker på kvinners tidligere stilling i arveretten. Men nå i dag kunne man ikke tenke seg til at det skulle vært forskjell på om den gjenlevende ektefellen var en enke eller en enkemann. Man må kunne si at siden 90-årene har den gjenlevende ektefellen fått styrket sin arverettslige stilling i Norge, og man kan på en måte si at ektefellen er arving nr. 1 med tanke på at den gjenlevende ektefelle fikk rett på "minstearven" som går foran andre arvinger rett til arv.

Videre fikk man også gjennom den nye ekteskapsloven av 1993 nye regler om at ektefellene kunne kreve "skjevdeling" av arv og gaver når for eksempel den ene av ektefellene dør. Og ikke minst i 2008 skjedde det en viktig endring i arveloven, hvor den lengstlevende samboeren ble gitt en begrenset rett til arv og uskifte. Arverettighetene gjelder hovedsakelig bare for samboere som har, har hatt eller venter fellesbarn, men samboere har likevel fått en plass i arveloven.

Norge er et rikt land, med mange ektepar som har forholdvis store formuer. Det blir mer ønskelig å kunne fordele arven sin selv og ikke slik arveloven har satt opp at det skal fordeles, og det er i tillegg blitt et større behov for å kunne fordele formuen sin selv.

Folk har blitt mer og mer oppmerksom på hvordan de ønsker at arven skal fordeles. Det kan også sies at et sentralt utviklingstrekk har vært at slektens arverett gradvis har blitt begrenset

til fordel for den gjenlevende ektefelle. Dette gjelder både for hensyn til slektens legalarverett og livsarvingenes krav på pliktandel.

I tillegg må man nevne at samfunnsforholdene i Norge har forandret seg kraftig de siste tiårene. I dagens norske samfunn er det helt normalt å leve i samboerforhold framfor å gifte seg. Og ettersom samfunnsforholdene forandrer seg, kreves det at også arveloven forandrer seg i takt med det. I dag er det helt naturlig med sammensatte familier med dine, mine og våre barn. Derfor har det de siste årene vært hyppige debatter om blant annet den gjenlevende ektefelles stilling, særkullsbarnas stilling og ikke minst samboeres arverettslige stilling. Derfor har NOU kommet med et nytt lovforslag seinest i fjor om forandringer til arveloven, denne vil bli gjennomgått senere i avhandlingen.

2.6 Begrunnelse for uskifteordningen og unntaket for særkullsbarn

På 1700-tallet handlet ikke uskifteretten om å sikre den gjenlevende ektefellen, levealderen var betydelig lavere enn i dag og ofte var barna enda umyndige når en av foreldrene gikk bort, i motsetning til i dag. Hovedtanken var at formuen skulle forbli i slekten når en gikk bort, og derfor var barnet eller en slektning prioritert foran den gjenlevende ektefellen da hun/han opprinnelig kom fra en annen familie enn den avdøde. Dersom den gjenlevende ektefellen skulle få beholde boligen var dette av hensyn til barna.²⁹

På 1900-tallet anså man derimot uskifte som en naturlig fortsettelse på det økonomiske felleskapet som ektefellene hadde hatt og etablert under samlivet. Videre var levealderen blitt høyere og barna var nå stort sett myndige når en av foreldrene gikk bort. Den gjenlevende ektefelle hadde som regel ikke underholdningsplikt overfor barna lenger når de ble enke eller enkemann. Og det var heller ikke lenger vanlig tankegang at man arvet en av sine foreldre, men begge i fellesskap når begge to var gått bort. Hovedtanken om at formuen skulle forbli i familien forandret seg også, da den gjenlevende ektefellen fikk arverett framfor livsarvinger og arvinger fra andre arvegangsklasser. Med den nye arveloven av 1972 ble det bevisst gjort

²⁹ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 50.

en endring ved å ensidig legge vekt på gjenlevende ektefelles behov.³⁰

Det er ingen tvil om at forholdet mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarna kan variere i stor grad fra familie til familie. Den avdøde særkullsbarn har ingen arverett etter den lengstlevende ektefellen. Videre har den gjenlevende ektefelle som sitter i uskifte rett til å råde over hele bort som ”en eier” jfr. Al. § 18 første ledd. Og den gjenlevende ektefelle har så å si ingen begrensninger når det kommer til å kunne forbruke hele arven og derfor har man valgt å opprettholde særkullsbarnas rett til å kunne kreve deres arv utlagt straks.

Ektefellene har andre måter å kunne sikre hverandre på, for eksempel gjennom testament eller ektepakter, og det er derfor sett på som mest hensiktsmessig å sikre særkullsbarna ved at de selv kan velge om de ønsker å samtykke eller ikke og det er begrunnelsen for at det enda kreves samtykke fra særkullsbarna.³¹

³⁰ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 52-57.

³¹ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2006) s. 57-60.

3. Gjeldende rett

3.1 Arv etter lov

Legalarveretten er bygget opp på slektskap, ekteskap og adopsjon. Staten trer kun inn som arving dersom arvelateren ikke hadde noen slektninger, ektefeller og heller ikke har ført et testament. I Norge følger vi et arvesystem hvor vi har en arvetavle som er delt inn i arvegangsklasser/paranteler som beskriver den prioriterte rekkefølge på arvinger som skal ta arv etter arvelater.

3.1.1 Slektens arverett

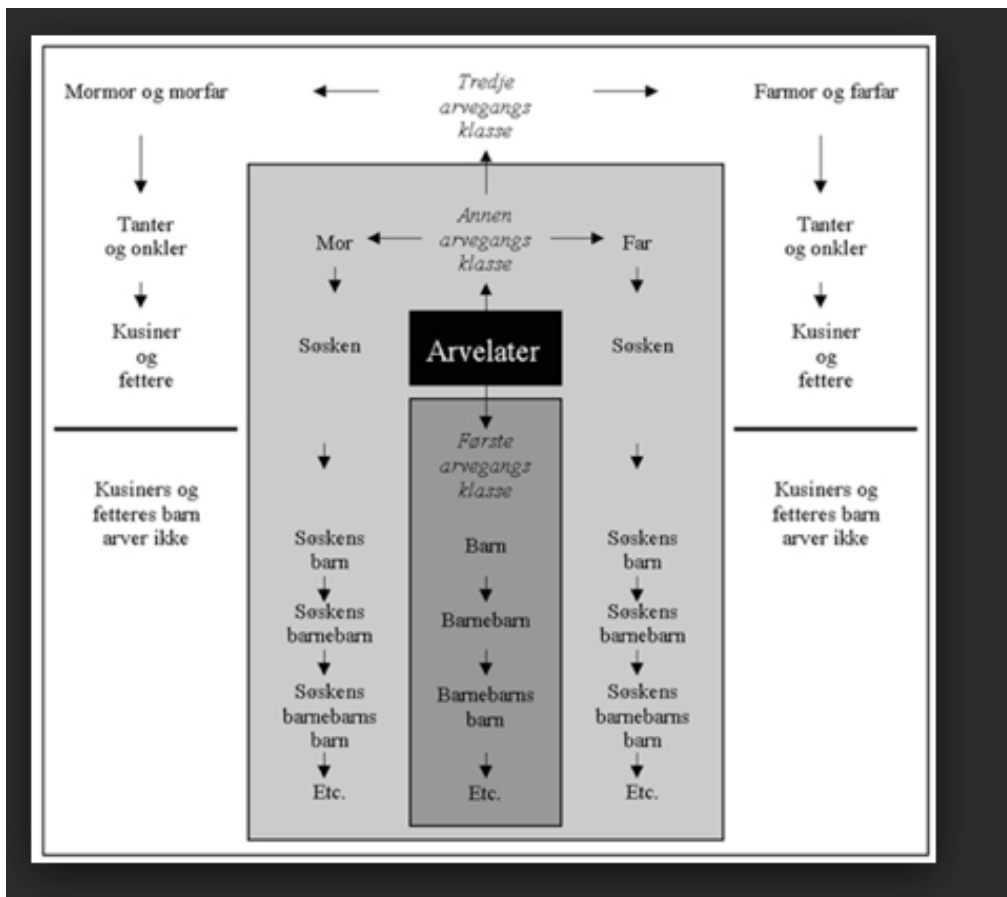
Det følger av forarbeidene at lovgiverne har ment å utforme arvetavlen slik at den som tar arv, normalt sett skal være den som var nærmest knyttet til arvelateren, når testament ikke er opprettet.³² Arvetavlen tar hensyn til de den ”gjennomsnittsarvelateren” eller ”den typiske arvelater” ville ha ønsket å ha som arving. Det er selvfølgelig ikke alltid at den som er legalarving er den som stod arvelateren nærmest, men det er likevel det som var hovedmålet bak arvetavlen.

Arvetavlen er også begrunnet med at dersom lovgiveren finner frem til regler som stemmer bra overens med det arvelaterer flest mener er en riktig fordeling av sine etterlatenskaper, vil det også innebære at flertallet av arvelaterer slipper byrden ved å opprette testament hvor de særskilt gir uttrykk for sine ønsker om fordelingen.

Slektsarveretten er i dag regulert i arveloven kapittel I – Arv på grunnlag av slektskap. Slektsarveretten og vår arvetavle er delt inn i tre arvegangsklasser, som også er kjent som ”parantelsystemet”. Systemet klassifiserer slektningene etter den parantel/arvegangsklassen de tilhører. Dette systemet innebærer at ingen i en fjernere arvegangsklasse tar arv så lenge det er en arving i en nærmere arvegangsklasse.

Førsteprioritet har lovgiver gitt arvelaters barn, deretter hans foreldre og hvis arvelater ikke har disse nærmeste slektninger er besteforeldrene de neste arveberettigede, jfr. Al. §§ 1-3.

³² Utkast til lov om arv 1962 s. 33.

FIGUR 2: Arvetavle³³

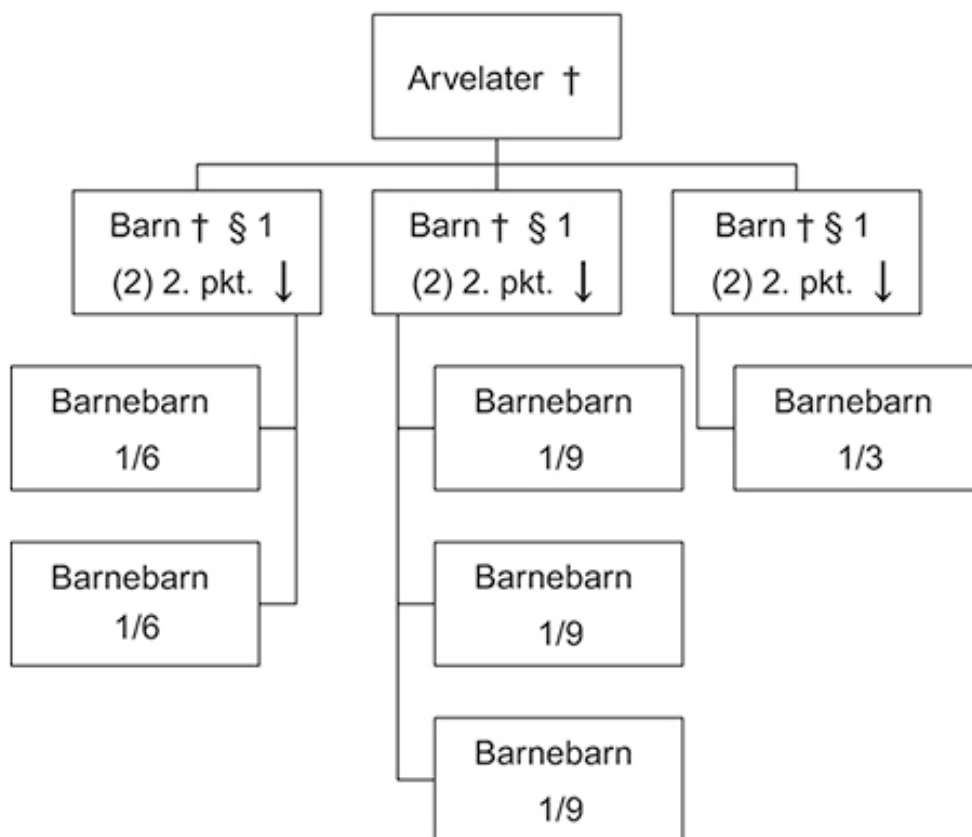
Hver arvegangsklasse er oppdelt etter linjer, og følger linjeprinsippet. Det vil si at en linje består av en arving og hans avkom. Og arven innen den enkelte arvegangsklasse fordeles etter linjer. For eksempel dersom arvelateren etterlater seg en datter, og to barnebarn (etter en avdød sønn), arver datteren en halvpart og de to barnebarna deler sin fars del (altså en halvpart).

I første arvegangsklasse vil antall "hovedlinjer" bestemmes av hvor mange barn arvelater hadde. Og hovedlinjen deles så opp i underlinjer for hvert barnebarn.

Andre arvegangsklasse fordeles på en annen måte, der deles det opp i en "morslinje" og en "farslinje". Og deretter deles mors- og farslinjen opp for hvert av deres barn.

Den tredje arvegangsklassen deles opp i fire hovedlinjer, en for hver av besteforeldrene.

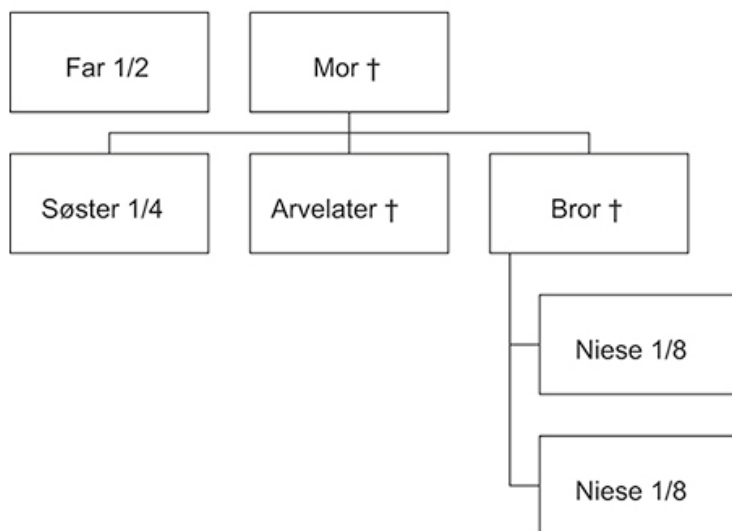
³³ <http://www.domstol.no/no/Ekteskap-og-arv/Dodsfall-og-arv/Hvem-er-arvinger/> - 22.03.15

FIGUR 3: Linjeprinsippet³⁴

En linje vil bestå så lenge det finnes arvinger nedover i linjen, jfr. Representasjonsprinsippet. Det betyr at hvor en arveberettiget slektning er død, trer hans avkom inn som arving(er) til hans del. Representasjonsprinsippet er begrunnet med en tanke om at avdød arving ”representeres” av sine livsarvinger. Representasjonsprinsippet strekker seg ubegrenset nedover i første arvegangsklasse.

³⁴ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2014/nou-2014-1/3.html?id=750749>
22.03.15

FIGUR 4: Representasjonsprinsippet³⁵

Og etter al. § 1 annet ledd og 2, annet ledd skal hver linje arve likt, jfr. Likedelingsprinsippet.

Første arvegangsklasse – arvelaters livsarvinger:

Første arvegangsklasse består av arvelaterens livsarvinger jfr. Al. § 1 i rett nedstigende linje. Det vil si arvelaters barn, barnebarn, oldebarn osv. Dersom arvelateren var enslig, arver livsarvingene alt. Dersom arvelateren etterlater seg en ektefelle, arver ektefellen $\frac{1}{4}$ ³⁶ av arven etter arvelateren jfr. Al. § 6 første ledd, første punktum.

Barn arver likt. Er et av barna død, går barnets arvelodd altså videre til eventuelle livsarvinger etter barnet med lik part på hver gren. Dette er som nevnt basert på representasjonsprinsippet.

Når det gjelder barn med foreldre som ikke er gift, er hovedregelen at barnet opprinnelig har lik arverett fra både sin far og mor. En mor og et barn har alltid arverett etter hverandre, men for at det skal bli samme for far, må far ha erkjent farskapet etter barneloven ved erkjennelse eller ved dom. Da får far og barn samme arverett etter hverandre.

Adopterte barn har akkurat samme arverettigheter som andre livsarvinger. Adoptivbarn arver

³⁵ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2014/nou-2014-1/3.html?id=750749>
22.03.15

³⁶ Ektefellen har krav på minimum 4 x grunnbeløpet i folketrygden, og pr. dags dato er 1 G = 87 328 . Så den gjenlevende ektefelle har rett på minimum 349 312,- av arven.

sine foreldre, og motsatt. Det bør også nevnes her at når et barn er adoptert, faller naturligvis arveretten fra sine biologiske foreldre bort.³⁷

Andre arvegangsklasse – foreldre og deres avkom:

Andre arvegangsklasse består av arvelaterens foreldre og deres avkom (arvelaterens søsken og nieser/nevøer og videre nedover). Ingen i andre arvegangsklasse arver, så lenge det finnes livsarvinger i første arvegangsklasse, det er altså en forutsetning om at arvelateren ikke har livsarvinger jfr. Al. § 2, første ledd for at arven skal deles på andre arvegangsklasse.

Arvelaterens foreldre og deres linjer arver selvfølgelig likt, jfr. Al. § 2 annet ledd, første punktum. Barn har en selvstendig arverett etter hver av sine foreldre. Dersom arvelaterens mor for eksempel er gått bort, arver hans far halvparten og mors halvpart fordeles på etterkommerne hennes, jfr. Linje og representasjonsprinsippet. Fordeling går altså også her med ”lik part på hver gren”.

Dersom en av arvelaterens foreldre er gått bort, uten å ha andre livsarvinger er hovedregelen at hele arven går til den andre forelder, jfr. Al § 2 annet ledd, andre punktum. Når en av foreldrene er gått bort uten livsarvinger, regnes den linjen som ”utdødd”. Dersom begge foreldre er gått bort, arver deres respektive livsarvinger det resterende.

Dersom arvelateren ikke har noen livsarvinger, men arvinger i andre arvegangsklasse og en gjenlevende ektefelle, arver den gjenlevende ektefellen en halvpart og arvingene i andre arvegangsklasse arver en halvpart, jfr. Al. § 2 fjerde ledd jfr. Al. § 6 første ledd, andre punktum.³⁸

Tredje arvegangsklasse – arvelaterens besteforeldre:

Dersom arvelateren verken har arvinger i første eller andre arvegangsklasse går arveretten videre til den tredje arvegangsklasse, arvelaterens besteforeldre og deres avkom (arvelaterens tanter og onkler) jfr. Al. § 3 første ledd. Det vil si at dersom alle besteforeldrene er i live,

³⁷ jfr. Adl. § 13 andre punktum.

³⁸ Her har ektefellen krav på minimum 6 x grunnbeløpet i folketrygden, pr dags dato ca. 523 968,-.

arver de $\frac{1}{4}$ hver, de arver likt. Og er en eller flere døde, arver deres livsarvinger jfr. Representasjonsprinsippet. Dersom det ikke er noen til å representere den ene av besteforeldrene på en side, går hele arven på denne siden til den andre av besteforeldrene samme side. Og dersom hele farmor og farfarsiden er døde, uten å etterlate seg etterkommere, går arven til mormor og morfarsiden, jfr. Al. § 3 tredje ledd andre punktum.

I motsetning til første og andre arvegangsklasse er det en grense for hvor langt tredje arvegangsklasse strekker seg nedover. Den går ikke lenger enn til besteforeldrenes barnebarn, altså arvelaterens søskenbarn.

Dersom arvelateren kun har arvinger i tredje arvegangsklasse og etterlater seg en ektefelle arver derimot den gjenlevende ektefelle hele formuen.

Den norske arvetavle stopper med tredje arvegangsklasse, det vil si at oldeforeldre ikke har noen arverett etter arvelateren. Denne begrensningen må således kunne antas å være rimelig, da det skal mye til for at oldeforeldre er de eneste gjenlevende ved et arveoppgjør.

3.1.2 Livsarvingenes plikt del

- Bakgrunn, begrunnelse og hovedregel

Plikt delsreglene har på en eller annen måte alltid vært en del av norsk arverett. Det følger av forarbeidene fem hensyn som kan begrunne plikt delsarven.³⁹ Første punkt er forbundet med foreldrenes forsørgelses- og oppfostringsplikt ovenfor barna. Andre punkt er at barna skal kunne forutberegne sin arverettslige stilling. I tredje punkt angir lovgiver at regelsettet ikke skaper et avhengighetsforhold mellom foreldre og barn. For eksempel skal ikke foreldrene kunne bruke arv som et pressmiddel mot barna, ved trusler om å frata eller minske arv.

For det fjerde er det et hensyn at barnas legal arverett skal beskyttet mot press eller påvirkning mot arvelateren fra tredjemenn, for eksempel fra fars nye kone, eller av de andre barna som kanskje har en spesiell innflytelse på arvelateren. Og sist, det femte hensynet er begrunnet med at plikt delsarven vil minske konkurransen mellom barna, da alle søsken har krav på samme brøkdel. Slik samfunnet er i

³⁹ Utkast til lov om arv s. 35 jfr. Asland (2012) s. 165-170.

dag er ikke dette argumenter som hevdes å ha så særlig med vekt lenger, men det sies at pliktdelsreglene er fremhold slik der er i dag fordi folk har det så godt ”beplantet” i sin rettsbevissthet. En del av hovedhensynet til pliktdelsregelen er likevel så enkelt at når en person har satt et barn til verden, skal en vesentlig del av hans eller hennes formue også være forbeholdt barna.

I Norge regnes pliktdelen som en brøk av selve dødsboet. Den brøkdelen som man regner med er en brøkdel av arvelaterens netto dødsbo. Arvelaterens gjeldsforpliktelser må trekkes fra før pliktdelen beregnes.

Pliktdelsreglene representerer et unntak fra arvelaterens adgang til å gripe inn i fordelingen av arvemidler. I hovedtrekk går regelen ut på at 2/3 av arven har livsarvingene krav på som sin pliktdel jfr. Al. § 29. Denne delen av arven kan arvelateren ikke disponere på andre måter, for eksempel gjennom testament. Det følger av al. § 29 annet punktum at livsarvingenes pliktdelsarv er begrenset til 1 000 000 kroner pr. barn (evt. linje). Pliktdelen er hovedregelen, men også denne regelen har unntak: Arvelater kan dersom det er ”særlig hjemmel” for det, gå utover livsarvingenes pliktdel gjennom testament.

Også reglene om ektefellens minste arv er en form for pliktdel. Og ektefellens pliktdel er altså prioritert framfor livsarvingenes pliktdel. Livsarvingene kan velge å godkjenne krenkelser av pliktdelen dersom de mener det er det rette. De kan enten gjøre det ved å uttrykkelig si i fra at de godkjenner eller de kan forholde seg passive og unnlate å protestere mot krenkelsen.

3.1.3 Ektefellens arverett

Det følger av arveloven kapittel II at ekteskap gir grunnlag arv. Ekteskap skaper en samhörighet som danner grunnlag for arverett.⁴⁰ Den gjenlevende ektefelles rettsstilling beror på arvelovens regler om legalarverett, minste arv, rett til uskifte og testamentsarv. Dersom den avdøde, arvelateren etterlater seg en gjenlevende ektefelle vil ektefellen normalt naturligvis være helt sentral for arvefordelingen og behandlingen av dødsboet.

Og selv de nærmeste slektsarvingene må finne seg i å at de må dele arv med den gjenlevende ektefellen, og til og med at ektefellen kan ha arverettigheter som går foran deres egen arverett.

⁴⁰ Lødrup .Arverett (2009) s. 66.

Etter at arvelater har gått bort er derfor naturlig å avklare hva den gjenlevende ektefelle har rett til å kreve både når de gjelder deling av ektefellens formuer og når det gjelder arv av avdødes formue før man begynner å se på hva livsarvingene evt. andre slektsarvinger kan kreve.

Etter gjeldende rett er gjenlevende ektefelles legalarverett regulert i arveloven kapittel II – Arv på grunnlag av ekteskap. Al. § 5 angir omfanget av legalarveretten i konkurranse med forskjellige kategorier av slektsarvinger som kort er nevnt ovenfor.

- Ektefellens legalarverett

Den gjenlevende ektefelle ble etter den nye loven i 1990 sikret en minste arv. Og minste arven til den gjenlevende ektefelle går alltid foran livsarvingenes pliktdel. I mindre dødsbo overstyrer brøkdelsarveretten av ektefellens minste arv.

Det som er særegent med ektefellens arverett, er som det nettopp er gjennomgått at den varierer i størrelse ettersom hvilken andre legalarvinger arvelateren har.⁴¹ Den gjenlevende ektefelles arvelodd øker - jo ”fjernere” arvegangsklasse resten av arvingene er i fra.

Kort oppsummert fra tidligere, den gjenlevende ektefellen arver $\frac{1}{4}$ (minimum 4 G⁴²) der det er livsarvinger i første arvegangsklasse, $\frac{1}{2}$ (minimum 6 G⁴³) der det er arvinger i andre arvegangsklasse og alt dersom det kun er arvinger i tredje arvegangsklasse, jfr. Al. § 6 første og andre ledd.

Den gjenlevende ektefellen kan overta boet uskiftet, noe som drøftes videre i kapittel 5 ”Uskifte”, med unntak der særkullsbarna nekter samtykke. Der gjenlevende ektefelle sitter i uskiftet bo til sin død, tar ikke den gjenlevende ektefelle arv etter førsteavdøde, al. § 6 fjerde ledd. Boet deles da likt mellom de to ektefellers slektninger, al. § 26 første ledd.

- Ektefellens minste arv

⁴¹ Se al. § 6.

⁴² 4G = 349 312,-.

⁴³ 6G = 523 968,-.

Ved lovendringen av 22 juni 1990 ble det innført som tidligere nevnt en minstearv for den gjenlevende ektefellen. Slik som ektefellens legalarverett varierer etter hvilken andre arvinger hun konkurrerer med, varierer også minstearven. Dersom den gjenlevende ektefellen konkurrer mot arvinger i første arvegangsklassen har ektefellen krav på minimum 4 ganger grunnbeløpet i folketrygden. Konkurrer ektefellen derimot med arvinger i andre arvegangsklassen er minimumsarven økt til 6 ganger grunnbeløpet. Og når det gjelder konkurranse mot tredje arvegangsklasse er det ingen behov om en minstearv, da den gjenlevende ektefellen arver i dette tilfellet alt.

Arvelateren kan verken frata eller minske den gjenlevende ektefelles minstearvsrett ved testament eller annen dødsdisposisjon, jfr. Al. § 7. Men den gjenlevende ektefellen kan gi avkall på eller avslå minstearven selv. Minstearven er i tillegg prioritert foran livsarvingenes pliktdel. Det vil si at dersom arvelateren etterlater seg et lite bo på 4 G (eller mindre) vil gjenlevende ektefelle overta alt som enearving.

- Adgang til å gripe inn i ektefellens arverett

Arvelateren kan gripe inn i den gjenlevende ektefelles arverett ved testament. Etersom arvelateren ikke kan bryte inn i ektefellens krav på minstearv da det er en pliktdel, gjelder dette altså bare det som overstiger ektefellens minstearv (4 eller 6 G), jfr. Al. § 7 siste punktum. Det kan gjøres indirekte ved et testament som tilgodeser andre, eller direkte ved å si at ektefellen ikke skal arve. Retten for den gjenlevende ektefellen til å sitte i uskifte, kan også fratras ved testament jfr. Al. § 7.

For at et testament som griper inn i ektefellens arverett skal være gyldig, er det et vilkår at den gjenlevende ektefellen må ha fått kunnskap om testamentet før arvelaters død, jfr. Al. § 7. Hensyn her er at ektefellen skal kunne innrette seg etter dette før arvelateren dør, og eventuelt kunne sette ”mottiltak”.

Det kan kort nevnes at dersom ektefellene var separert ved dom eller bevilgning og ikke hadde gjenopptatt samlivet før en av de døde, faller arveretten etter hverandre automatisk bort.

3.1.4 Statens arverett

Det følger av al. § 46 at dersom arvelateren verken har arvinger i noen av arvegangsklassene, en gjenlevende ektefelle eller har skrevet et testament går hele arven til staten.

Før var en av statens viktigste inntektskilder arveavgiften. Etter den gamle aal. § 2 skulle det betales arveavgift for all arv. Det er den som mottar gaven eller arv som var pliktig til å betale avgiften, jfr. aal. § 3. Men gaver og arv til ektefeller var derimot fritatt for avgift, jfr. Aal. § 4 fjerde ledd. Denne loven ble derimot opphevet fra og med 2014, og har ikke lenger betydning for staten.

3.2 Arv etter testament

Som alternativ til lovbestemt arv har vi viljebestemt arv. Rettsgrunnlaget for testamentariske disposisjoner finner vi i al. § 48; ”Den som har fylt 18 år kan i testament fastsette kva som skal gjerast med det han let etter seg når han dør”.

3.2.1 Testasjonsrettens begrunnelse

Alle ugifte og barneløse kan ved å opprette et gyldig testament bestemme hvem som skal arve alt som de etterlater seg. Men et slikt testament gjelder vel og merke bare fullt og helt ut som nevnt dersom testator er uten ektefelle og barn når han dør. Dersom arvelateren hadde barn eller ektefeller, kan han kun testamentere bort den delen av formuen som arveloven ikke påbyr skal gå til den avdødes nærmeste familie og ektefelle ved pliktdelsarv eller minstearv.

Utgangspunktet om fri testasjonsrett har tre viktige begrensninger. For det første vil testasjonsfriheten til en arvelater som etterlater seg livsarvinger være begrenset av livsarvingenes pliktdel. Som vi har sett er to tredjedeler av arvelaterens formue pliktdelsarv for livsarvingene (med begrensninger på én million kroner pr barn). Og arvelateren kan ikke råde over pliktdelsarven med mindre det er ”særlig” hjemmel for det, jfr. Al. § 29 andre ledd.

For det andre er det i arveloven §§ 36 og 37 gitt særlige beskyttelsesregler for arvelaterens barn. Barn som ikke har fått oppfostringen sin fullendt da deres far eller mor døde, har på visse vilkår krav på et beløp forlods av dødsboet, jfr. Al. § 36 første ledd. Og forlodskrav

etter § 36 kan ikke begrenses ved testament.

For det tredje nyter den gjenlevende ektefelles rettigheter mot arvelaterens testamentariske disposisjoner. Den gjenlevende ektefelles minste arv (jfr. Al. § 6) kan ikke begrenses ved testament jfr. § 7 tredje punktum.

Hovedregelen er at arvelateren selv, bare kan gi bestemmelser om arvens fordeling ved testament, og et testament i utgangspunktet er synonymt med en dødsdisposisjon.

Arvelateren er derfor gitt en frihet i al. § 48 til å disponere over deler av sin arv.

Testasjonsfriheten har den sammenheng med at lovgiveren har ment at arven normalt skal tilfalle den som arvelateren er sterkest knyttet til. Og gjennom et testament får arvelateren uttrykt eksakt hvem han ønsker som arvinger.

Ofte ser man eldre som er enslige og barnløse som tenker på å opprette testament fordi de har spart opp en liten eller stor formue, og har lite eller ingen kontakt med slektsarvingene, som for så vidt lever selv i gode materielle kår. Og da ønsker de gjerne å testamentere det de har spart i alle sine år til personer eller formål som de føler vil ha mer bruk for eller glede av arven enn dem som er arvinger etter lov.

I tillegg er det arvelatere som ønsker å korrigere mellom slektsarvingene, og det kan han også gjøre gjennom testament. Ellers er det normalt sett ektefellen som tilgodeses som arving, som regel på gjensidig grunnlag, gjennom et gjensidig testament.

I vår arverett er testamentsarv og legalarv likeverdig, ingen av dem har forrang på den andre. I dag er den alminnelige oppfatning at testasjonsfriheten er en selvfølge, men med den reservasjon som ligger i livsarvingenes pliktdel og ektefellens minste arv.⁴⁴

Et testament kan omfatte alt eller deler av noe av det testator inne arvelovens grenser kan råde fritt over. Det er bare de som verken har ektefelle eller livsarvinger som normalt kan testamentere fritt over hele sin formue ved dødsfallet.

⁴⁴ Lødrup - Arverett (2007) s. 72.

3.2.2 Dødsdisposisjoner – testamenter, arvepakter og dødsgaver

En dødsdisposisjon får først realitet etter arvelaterens død, og dette var arvelaterens mening. Livsdisposisjoner er derimot omvendt og kjennetegnes ved at den hadde eller var ment å ha, realitet for arvelateren i hans eller hennes levetid.

Arveloven §§ 48, 35 og 53 gir alle uttrykk for å være dødsdisposisjoner da bestemmelsene bestemmer ”kva som skal gjerast med det han let etter seg når han *døyr*”, ”gåve som er meint å skulle oppfyllast etter at givaren er *død*” og ”gåve han har gitt på *dødsleier*”.

Et testament blir opprettet som regel for å fordele arvelaterens eiendeler og formue etter hans død. Et testament kan fritt kalles tilbake eller endres når arvelateren selv ønsker det, jfr. Al. § 55.

En arvelater kan også forplikte seg selv i en arvepakt til å ikke endre, tilbakekalle eller i det hele tatt opprette et testament, jfr. Al. § 56. En arvepakt er altså betegnet som en disposisjon som forplikter arvelateren slik det kommer til uttrykk i § 56. En arvepakt kan være enten ensidig bebyrdende for arvelateren eller betinget av motytelser fra den eller de som begunstiges.

En døds gave er en gave som mottakeren ikke får før arvelateren er gått bort. Et gaveløfte er bindende, og døds gaver er klare dødsdisposisjoner. Døds gaven må også betraktes som en arvepakt i det et gaveløfte ikke kan kalles tilbake av giveren.

3.2.3 Felles testament og gjensidig testament

To personer, for eksempel et ektepar eller to som driver en næring sammen kan opprette hvert sitt testament i det samme dokumentet, altså et felles testament jfr. Al. § 49 tredje ledd, første punktum. De kan både uttrykke forskjellige fordelinger og de kan uttrykke en ”felles intensjon” om fordelingen.

Gjensidig testament går derimot utpå at man tilgodeser for eksempel den andre ektefellen, og gjensidig motsatt. Testatorene innsetter hverandre som arvinger, den som lever lengst skal ha det førsteavdøde etterlater seg (helt eller delvis), jfr. Al. § 49 tredje ledd, annet punktum. En slik gjensidig arverett bør helst uttrykkelig bestemme at lengstlevende skal arve når den første av testatorene dør, og hvor omfattende arveretten skal være. Og i tillegg bør det nevnes hvordan

arvefølgen skal være når den lengstlevende dør.

Et gjensidig testament har en særregel når det gjelder endring og tilbakekall av testamentet.

Testamentet kan kun endres eller tilbakekalles dersom den andre part har kunnskap om det før arvelateren døde, med mindre det ville være "urimelig" eller vanskelig å varsle den andre testator.

Et gjensidig testament kan være et alternativ for ektepar med særkullsbarn. Dette blir drøftet videre i kapittel 6 "**Mulige alternativer**".

3.2.4 Formkravene ved et testament

Et formkrav til testament kan ses på som nødvendig med bakgrunn i at et testament skal oppfylles først etter arvelateren er død. Det er da ikke mulig å spørre arvelateren om hvordan arven var tenkt fordelt. Og jo mer tydelig et testament er, jo enklere blir det ved arvelaterens bortgang å fordele.

Kravet om form kan bidra til at arvelateren tenker seg ekstra nøye om før han eventuelt tegner et testament, og at resultatet dermed virkelig blir arvelaterens ønske. Videre kan formkravet også "vekke arvelaterens juridiske bevissthet" – formen minner testator om betydningen av hans beslutning.

Vilkårene for et testament er at det skal være skriftlig, det skal være to vitner til stede sammen som testator har godtatt og de begge skal underskrive, og det skal være underskrevet at testator personlig, jfr. Al. § 49.

Det følger av al. § 52 at vitnene må være minst 18 år, og ikke være "sinnssjuka eller i høg grad hemma i sjeleleg utvikling eller i høg grad sjeleleg svekte". Videre kan et testament være ugyldig dersom det er til fordel for et testamentsvitne, eller dens ektefelle eller slektning i rett opp- eller nedstigende linje eller søsken. Vitnene skal altså være nøytrale når det gjelder det som står i testamentet.

Dersom arvelateren har opprettet flere testamenter går det testamentet som ble opprettet sist foran de eldre testamentene. Tanken bak dette er at det er testators "siste vilje" som det spørres om og som er gyldig. En person kan forandre meninger angående fordelingen av sin

formue flere ganger i løpet av sitt liv.

Det finnes unntak til formkravene, ved blant annet et nødtestament. Et nødtestament kan være et muntlig testament med vitner eller et skriftlig testament uten vitner, jfr. Al. § 51. For at et nødtestament skal godkjennes må det foreligge en ”brå og farleg sjukdom eller annan nødstilfelle” og det kreves at forholdet som hindrer bruken av de ordinære testamentsformer skal være ”farlig”.

Når det gjelder et muntlig testament må det også være to vitner samtidig, testator må ha godkjent disse, jfr. Al. § 51 første ledd. Det er et vilkår for å opprette et muntlig testament at sykdommen eller nødtilfellet ”hindrer” testator i å følge de vanlige formreglene. Det er ikke et lovkrav, men vitnene bør derimot skrive ned hva testator har sagt og hva som hindret ham i å følge formreglene.

Når det gjelder skriftlig testament uten vitner, kan det godtas hvis det ikke har vært ”råd å få tak i testamentsvitner”. Dette blir dog en skjønnsvurdering.

3.3. Samboere

3.3.1 Samboerbegrepet

I dag er det svært vanlig at par lever i samboerskap, noen bor sammen et par år før de gifter seg andre lever som samboere hele livet. Før var det å få barn utenfor ekteskap sett ned på, mens i dag er dette helt vanlig. Ettersom det er blitt mer og mer vanlig å velge denne samlivsformen er det naturligvis også blitt et større behov for arverettslige regler også for samboere. Par som lever som samboere i lengre tid lever gjerne likt som om de hadde vært gifte, også med felles økonomi.

Fram til lovendringen i 2008 har samboere alltid stått uten legalarverett eller rett til å sitte i uskifte dersom partneren går bort. Tidligere har testament, gaver og livsforsikringer vært eneste alternativer de har hatt til å sikre hverandre økonomisk.

Slik som pliktreglene er for ektefeller som har livsarvingene jfr. Al. § 29 så har livsarvingene krav på 2/3 arv etter far og mor, uansett om de er gifte eller samboere. Det vil si at arvelateren

kun har en fri 1/3 å testamentere bort.

På samme måte som for ektefeller eksisterer det et behov for å sikre lengstlevende, slik at hun fremdeles vil ha en viss mulighet til å opprettholde den levestandarden hun har hatt gjennom samboerskapet. Ved å gi samboere visse minimumsrettigheter har man forstøkt å ivareta dette hensynet. Dette er bakgrunnen for reglene om rett til uskifte for samboere, jfr. Al. § kapittel 3 A.

Når en person går bort, har ikke den eller de som bodde sammen med vedkommende automatisk arverettigheter. Samboerbegrepet er definert i al. § 28 bokstav a, som to personer som lever i et ekteskaplignende forhold. Noen bredere definisjon av hva et ekteskaplignende forhold er gir loven imidlertid ikke. Justisdepartementet oppstiller derimot en redegjørelse for hvilke vilkår som bør være avgjørende ved avgrensningen av samboerbegrepet i arveloven.

Det er en selvfølge at den gjenlevende faktisk var samboer med avdøde ved dødsfallet, jfr. § 28, bokstav b og § 28 bokstav c. Så er jo spørsmålet hva som ligger i arvelovens samboerbegrep. Det første vilkåret for å anse et par for samboere er at det må dreie seg om et parforhold. For det andre må paret ha felles husholdning og felles faktisk bosted. For det tredje må samlivet vise eller ta sikte på en viss stabilitet.⁴⁵ Med det tredje vilkåret mente Samboerutvalget at samboerne enten hadde felles barn eller at de hadde bodd sammen over en viss periode, som regel to år.⁴⁶

Samboerbegrepet omfatter kun personer over 18 år, dette er begrunnet med at samboerskap sjeldent har vært i mer enn to år når man er 18 år og at foreldrene enda har underholdningsplikt og at man da er sikret å bli tatt økonomisk hånd om. Mindreårige er altså ikke samboere i lovens forstand, selv om de øvrige vilkårene er oppfylte.

Det følger videre av arveloven § 28 bokstav a et vilkår om at partene verken må være gift, registrert partner eller samboer med andre. Og det bør påpekes at samboerbegrepet omfatter både heterofile og homofile par.

⁴⁵ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 17-18.

⁴⁶ NOU 1999:25 s. 19.

3.3.2 Rettten til arv etter lov

Arverett for samboere er betinget av at samboerne oppfyller lovens kriterier for å anses som samboer, jfr. Arveloven § 28 a og b.

For at den som var samboer med avdøde skal ha rett til arv etter loven eller uskifte, er det for det første som tidligere nevnt et vilkår at samboerskapet bestod ved dødsfallet, jfr. Al. § 28 bokstav b og c, første ledd. Videre er det et vilkår at samboerne hadde, hadde hatt eller venter barn sammen ved dødsfallet (jfr. § 28 b og c?).

De reglene som gir den gjenlevende samboeren rett til arv eller uskifte etter loven, er deklarasjon, men det er et krav at fravikelsen skjer ved testament, jfr. § 28 b annet ledd og 28 c tredje ledd. Rettighetene for samboere er således ikke vernet, slik en gjenlevende ektefelles rettigheter er med minstearven.

Som vi har sett er legalarvingenes arv bestemt som en brøkdel av arvelaterens formue, slik er det ikke for samboere. Samboeren har derimot rett til en arvelodd som svarer til 4 ganger folketrygdens grunnbeløp (G) ved dødsfallet, jfr. 28 b første ledd, likt som den gjenlevende ektefelle vil ha dersom det er livsarvinger i bildet. Og dersom boet er svært lite og er under 4G arver samboer alt som enearving så lenge vilkårene for arv foreligger. Dersom formuen overstiger beløpet på 4G tilfaller det overskytende arvelaters øvrige arvinger etter lov eller testament. Samboerens krav på 4G går foran livsarvingenes arv.

4. Uskifte

Uskifte er kort fortalt en rett den gjenlevende ektefelle har til å overta førsteavdødes eiendeler uten at det skiftes med førsteavdødes arvinger. I Utgangspunktet gjelder det kun eiendeler som var felleseie under ekteskapet, eller som ved ektepakt er avtalt skal bli felleseie ved en av ektefellens død. Uskifteretten er en ubetinget rett den gjenlevende ektefellen har ovenfor felles livsarvinger, men det kreves samtykke fra særkullsbarna for at den gjenlevende skal kunne sitte i uskifte.

Dagens uskiftereder er utarbeidet med grunnlag i grundige forarbeidere som igjen i stor grad viderefører eldre regler fra uskiftelovene av 1851 og 1927. Og teorien og litteraturen på området er omfattende.

4.1 Uskifte

En absolutt betingelse for at det i det hele tatt skal bli noe å arve, er at det må være større verdier enn gjeld etter den avdøde. Og det er naturlig nok luredt å undersøke hvor mye gjeld den avdøde hadde før man eventuelt begjærer en skifteattest eller en uskifteattest fra skifteretten.

Den gjenlevende ektefellen har en særstilling når det gjelder boet, med tanke på at den gjenlevende kan overta boet uskiftet. Denne retten har verken avdødes livsarvinger, eller andre arvinger etter avdøde.

Uskifteretten går som nevnt hovedsakelig ut på at når et ekteskap oppløses på grunn av at den ene ektefellen har gått bort, kan den gjenlevende ektefellen fortsatt bli sittende i boet uten å skifte med førsteavdødes arvinger. Den gjenlevende ektefelle kan fortsette å bo i deres tidligere felles hjem og disponere over midlene eller gjenstander ektefellene hadde sammen som før. Hovedregelen er slik at den gjenlevende ektefelle disponerer i utgangspunktet hele formuen med en eiers rådighet (al. § 18), slektsarvingene tar ikke arv før det skiftes etter lengstlevende (al. § 22) og dødsfallet forandrer som hovedregel ikke kreditorenes stilling (al. § 20 og sl. § 78).⁴⁷

⁴⁷ Inge Unneberg – Arveretten med dødsboskiftet (Oslo) 1990, s. 321.

Uskiftereglene er i utgangspunktet gitt for å tilgodese den gjenlevende ektefelle. Før den gjenlevende ektefelle begjærer boet overtatt uskiftet, vil det ofte lønne seg å regne litt på om det kanskje er like gunstig å skifte med avdødes arvinger (spesielt etter innføringen av ektefellens minstekrav), vil det i mange tilfeller være det beste og mest økonomiske for den gjenlevende ektefelle å skifte boet. Regler om fremgangsmåten når gjenlevende ønsker å overta boet uskiftet finnes i al. § 14. Etter al. § 14 må gjenlevende ektefelle sende inn melding til skifteretten med begjæring om å få overta boet uskiftet innen seksti dager.

For å kunne overta boet uskiftet må gjenlevende ektefelle overta avdødes forpliktelser, jfr. al. § 20. Omfanget av førsteavdødes forpliktelser vil selvfølgelig være avgjørende for om gjenlevende ønsker å overta boet uskiftet. Dersom avdøde hadde mange og store forpliktelser kan det være ugunstig for den gjenlevende ektefellen og overta alle forpliktelsene, og dermed kan det også være en fordel å skifte i stedet.

I praksis vil dette bety at skifteoppgjøret etter førsteavdøde utsettes og de øvrige arvingene ikke får sin del av arven før uskifteboet skiftes. Det betyr også som nevnt at den gjenlevende ektefellen nærmest får full disposisjonsrett over avdødes eiendeler. Uskifteretten gjelder hovedsakelig eiendeler som var felleseie under ekteskapet, eller som ved ektepakt var avtalt at skal bli felleseie ved en ektefelles død. Særeie kan også gå inn i felleseie ved ektepakt eller samtykke fra arvinger, jfr. Al. § 9 første og annet ledd, og el. § 42 og 43.

Begrunnelsen for uskifteordningen har både en økonomisk og en følelsesmessig side. Den økonomiske siden er selvfølgelig et ønske om at gjenlevende ektefelle skal komme best mulig ut av arveoppjøret etter førsteavdøde. Tidligere var det også et hensyn at den gjenlevende, ofte konen skulle ha et sted å bo og kunne ta vare på barna når hun ble alene.

Den gjenlevende ektefelle har ikke alltid hatt en så sterk arverettslige stilling, som den er nå. Lovgiver har derfor sett behovet for å styrke den gjenlevende ektefelles stilling. Uskifteordningen innebærer en styrking og prioritering av gjenlevendes posisjon, på bekostning av de øvrige arvinger. Dette kommer naturlig nok av samfunnssituasjonen slik den er i dag, hvor arvelateren ofte er nærmere knyttet til sin ektefelle enn for eksempel sine voksne barn, eller slektninger lengre ut i familien.

Som nevnt har også uskifteordningen en følelsesmessig side av seg, når en ektefelle dør oppløses et ekteskap, og ofte en familie og et felles hjem. Sammen utgjør ektefellene en enhet, og denne enheten oppløses når den ene faller fra. Uskifteordningen er derfor med på å sikre at den gjenlevende skal kunne forbli i det felles hjem, og ta vare på det de har bygget opp felles. Å sitte midt i sorgen av tapet av sin nærmeste og kjæreste partner, og i tillegg måtte begynne å finne seg et nytt sted å bo er ikke gunstig.

Retten til å sitte i uskifte bo gjelder i forhold til alle avdødes legalarvinger, med unntak av særkullsbarna jfr. Al. §§ 9 første ledd og 10, som også er avhandlingens hovedtema.

4.1.1 Rettskilder for uskifteretten

Som nevnt ovenfor er uskiftereguleringene utarbeidet på grunnlag av grundige og omfattende forarbeider til arveloven, som i stor grad viderefører eldre regler fra uskiftelovene av 1851 og 1927. Forarbeidene har en stor rettskildemessig verdi ved presisering og vurdering av uskiftereguleringene. I tillegg er teorien omfattende og behandlet grundig.⁴⁸ Litteraturen vil naturligvis ha stor rettsmessig betydning for avhandlingen og drøftelsen.

I tillegg har avtaleloven, ekteskapsloven, skifteloven og forsikringsavtaleloven betydning for drøftelse om bortfall av samtykke og fremstillingen av hvordan man kan sikre den gjenlevende ektefellen.

Det finnes en del rettspraksis på området om den lengstlevende ektefelle og særkullsbarns samtykke til uskifte.⁴⁹

Både arveloven og dens forarbeid ble utformet og vedtatt i en tid hvor det var helt annerledes familiestrukturer enn det vi finner i dag. En skilsmisse oppstod svært sjeldent og samboerskap var en ukjent levemåte. På grunn av de store forandringen i samfunnet som har vært siste tiårene settes det ofte spørsmål om arveloven og uskiftereguleringene er ”for gamle” og for utdatert. Det er nå mer og mer vanlig med sammensatte familier med mine, dine og våre og det er

⁴⁸ Generelle fremstillinger av dagens arvelov: Carl Jacob Arnholm – ”Arveretten”, Oslo 1974; Inge Unneberg, ”Arveretten”, Oslo 1990; Peter E. Hambro, ”Arveloven” 4 utg., Oslo 2007 og Peder Lødrup, ”Arverett” 5 utg., Oslo 2008. I tillegg finnes det utallige fremstillinger rettet spesielt mot uskifte, blant annet John Aslands ”Uskifte” Oslo, 2008.

⁴⁹ Se for eksempel Borgarting lagmannsrett sak nr: 09-138237.

nettopp derfor arveloven ble revidert i fjor (2014) med mål om å modernisere dagens arvelov.

Uskifteretten i Norge slik vi kjenner den i dag er svært lik uskifteretten i Danmark og Island. De har felles opphav og det er nært slektskap mellom hverandre. Ettersom jeg vil se kort på problemstillingen i de skandinaviske landene (Danmark og Sverige) vil jeg også benytte fremmed rett i fremstillingen. Hovedsakelig er det snakk om den danske og svenske arveloven og skandinavisk litteratur.

4.1.2 Den historisk utvikling ved uskifte og ektefellens arverettslige stilling

Som nevnt har den norske uskifteretten store likheter med den danske og islandske, og det er hevdet at det er en særegen vestnordisk ordning.

Etter de gamle lagtingslovene var det slekten og ikke den gjenlevende ektefelle som var legalarvinger.⁵⁰ Noe av grunnen til at den gjenlevende ektefelle var utelatt fra arvetavlen før i tiden var at det var så vid adgang til skilsmisse og at man selvsagt ønsket å la arvejord gå mellom slektene i stedet fra slekt til slekt.

Formuesforholdet mellom ektefellene ble ordnet ved avtale i festermaal eller senest i bryllupet.⁵¹ Hovedregelen er det vi i dag kaller særøie. Det var ikke vanlig med felleøie, og felleøie er en del av den nyere formuesordning. Likevel fantes det en form for felleøie - ”felag”, men den kan ikke helt sammenlignes med den felleøieordningen vi har i dag.

Videre var det opprinnelig ikke adgang til å testamentere bort noe til den gjenlevende ektefelle. Men under høymiddelalderen tok kirken tak og testamentretten ble innført og man nå hadde en fri del hvor man kunne sikre den gjenlevende ektefellen.

Det var først under Magnus Lagabøtes landslov av 1274 at døtre også fikk arverett etter foreldrene. Det ble da opprettet et søsterlodd og en brorpart. Men heller ikke da ble det opprettet en legalarverett for den gjenlevende ektefelle.

⁵⁰ Om arvegangen i lagtingslovene, se Utkast 1962 s. 3 flg. Eidsiva- og Borgartings arveregler er ukjent.

⁵¹John Asland – Uskifte (2008) s. 28 jfr. fotnote 40: Fredrik Brandt, Forelæsninger over den norske Retshistorie I, Kristiania 1880 s. 98-100.

Magnus Lagabøtes lovbok kom i 1604 og da var ”felag” (en form for felleseie) blitt den vanligste formuesordningen mellom ektefellene. Felaget skulle gjelde alt ektefellene eide og kom til å erverve i fremtiden, likt slik reglene er i dag. Disse reglene ble likevel endret allerede rundt 1300-tallet i en retterbot.

Den gjenlevende ektefelles stilling forandret seg i 1557 i et Overlagting i Bergen. Der ble det fastslått at ved skifte etter ektefeller med barn, skulle det være felag hvor boet ble delt med en halvpart til barna og en halvpart til den gjenlevende ektefelle. Dette var en stor forandring i den norske arveretten.⁵²

Ektefeller hadde egentlig ingen arverett etter hverandre før den Norske Lov. Og sakte men sikkert ble det økonomiske fellesskapet mellom ektefellene styrket, på bekostning av slektsfellesskapet. Den gjenlevende ektefellen fikk mot slutten av 1600-tallet oftere og oftere bevilgning fra Kongen til å sitte uskiftet bo med fellesbarn. Det skjedde mye i perioden fra 1600-tallet og frem til midten av 1800-tallet, når vi fikk uskifteloven (1851) og arveloven (1854).

Den legale arverett som ble innført ved den Norske Lov, som gjaldt for gjenlevende ektefelle som hadde fellesbarn med arvelateren ble svekket i den nye arveloven. Nå hadde plutselig ikke den gjenlevende ektefelle noe legalarverett så lenge arvelateren etterlot seg livsarvinger. Og etterlot arvelateren seg utarvinger, arvet den gjenlevende ektefelle 1/3 av den etterlatte formuen. Fantest det ingen andre slektsarvinger etter arvelateren, arvet derimot den gjenlevende ektefellen hele formuen.

Først ved lovendringen i 1937⁵³ ble den gjenlevende ektefelle sikret arv også når det fantest livsarvinger etter arvelateren. Den gjenlevende hadde nå krav på ¼ av dødsboet. I tillegg ble den gjenlevendes ektefelles stilling styrket ved at dersom det bare var arvinger i andre arvegangsklasse arvet den gjenlevende ektefelle halvparten, altså ½.

Også testamentsreglene ble utbedret i arveloven 1854. Dersom arvelateren etterlot seg livsarvinger, var de sikret en pliktdelsarv som tilsvarte 3/4 av arven, mens den resterende ¼

⁵² John Asland – Uskifte (2008) s. 30.

⁵³ Lov 25 juni 1937.

var å regne som ”friarv”, så lenge det ikke fantes en gjenlevende ektefelle. Særkullsbarn hadde på denne tiden ikke noen sikker arverett dersom arvelateren hadde en gjenlevende ektefelle eller fellesbarn med ektefellen. Og med de nye testasjonsreglene åpnet det for at barnløse ektefeller kunne testamentere over hele sin formue til hvem de ville.

Likt som dagens uskifteregler var det strengere betingelser for å sitte i uskifte med førsteavdødes særkullsbarn, enn med fellesbarna. Da kunne man ikke velge et partielt uskifte med fellesbarna, altså et delvis skifte, mens man skiftet med særkullsbarna. Det krevdes bevilling fra amtmannen for å sitte med særkullsbarna i uskiftet. Videre var det et vilkår om at særkullsbarna måtte være under 18 år og uskiftet skulle være en fordel for både den gjenlevende ektefelle og særkullsbarna. Dersom den gjenlevende valgte å sitte i uskiftet, forpliktet den seg for underhold og oppdragelse også for særkullsbarna.⁵⁴ Særkullsbarna kunne kreve skifte når de fylte 18 år, mens fellesbarna kunne kreve skifte når de ble 25 år.

Ektefeller som ikke etterlot seg livsarvinger, hadde ikke rett til å sitte i uskifte. Hensynet var at barnløse ektefeller kunne heller sikre hverandres rett gjennom testament eller ektepakt. Og således ikke hadde behov for å kunne sitte i uskiftet bo.

I 1927 fikk vi en ny uskiftelov som likestilte menn og kvinner på området med uskifteretten. Slik som tidligere hadde man en ubetinget rett til å sitte i uskifte med felles livsarvinger, men nå uavhengig av livsarvingenes alder. Og det ble med lovendringen i 1937 også åpnet for å sitte i uskifte med utarvinger.⁵⁵

Man kunne nå sitte i uskifte med de mindreårige særkullsbarna, men da måtte overformynderiet samtykke, også her måtte det gagne både den gjenlevende ektefelle som ønsket å sitte i uskiftet og særkullsbarna dersom det skulle foreligge et samtykke.

Uskifteretten forutsatte at ektefellene hadde formue som var felleseie. Men ved lovendringen i 1937 ble det åpnet for at man ved ektepakt kunne avtale særreie i livet – felleseie ved død.

Den nye uskifteloven oppstilte vilkår med hensyn til gjenlevendes personlige egenskaper for å kunne sitte i uskiftet bo. Blant annet om gjenlevendes økonomiske rulleblad og

⁵⁴ John Asland – Uskifte (2008) s. 48.

⁵⁵ Uskifte loven av 25. Juni nr. 14.

fremtidsutsikter og gjenlevendes rettslige handleevne. Reglene er i all hovedsak videreført i dagens uskifteregler.⁵⁶

I 1972 fikk vi den ”siste” arveloven og det er den vi enda i dag følger. Uskifteloven blei her tatt inn i arveloven. Den nye loven hadde liten forandring fra den eldre fra 1927.

Den gjenlevendes ektefelles rett på å sitte i uskifte med arvinger ble styrket. Nå ses uskifteretten på som en rettighet den gjenlevende ektefelle har, overfor felles livsarvinger og arvinger i andre arvegangsklasser. Mens å nekte henne å sitte i uskifte forekommer kun ved særskilt hjemmel, blant annet dersom særkullsbarna ikke samtykker. I motsetning til tidligere kan man nå velge et delvis skifte og betale særkullsbarnas deres arvelodd, men fortsette å sitte i uskifte med fellesbarna dersom særkullsbarna ikke samtykker til uskifte.

4.1.3 Uskifteinstituttets begrunnelse og berettigelse

Retten til uskifte skulle man anta var opprettet med hensyn til den gjenlevende ektefelle. Likevel var ikke dette tilfellet da uskifteordningen ble innført. Man kan heller ikke si i dag at hensynet til den gjenlevende ektefelle er enerådende, men hensynet til den gjenlevende ektefelle er betydelig mer fremtredende enn tidligere.

Et klart hensyn for uskifterettens regler har alltid vært å ivareta hus og hjem for den gjenlevende ektefelle og eventuelt fellesbarna. Et tap av en far eller mor, og en kone eller mann er allerede i seg selv knusende og i tillegg splitte et hus og hjem, som ektefellene har bygd opp sammen vil bare gjøre sorgen enda tyngende.

Videre kan det synes urimelig å påtvinge den gjenlevende ektefelle et skifte av en formue som han eller hun har vært med på å bygd opp sammen med den avdøde og den gjenlevende skal ha mulighet til å opprettholde levestandarden etter samboerens død.

Hensynet til den gjenlevende ektefelle er gjennom forarbeidene til uskifteloven av 1927 kommet sterkt fram og det fremheves der at hensynet med uskifteretten er for både den gjenlevende ektefelle og livsarvingene. Men ettersom reglene om at den gjenlevende ektefelle også kan sitte i uskiftet bo med andre arvinger ble inntatt, ble arvingene i andre

⁵⁶ John Asland – Uskifte (2008) s. 54.

arvegangsklassers arverett svekket til fordel for den gjenlevende ektefelle.

Når det gjelder å sitte i uskifte med særkullsbarna er det et klart hensyn i forhold til særkullsbarna som melder seg. Der hvor ektefellene hadde fellesbarn, innebærer uskifte for dem stort sett bare at arven blir utsatt etter den førsteavdøde, ettersom fellesbarna arver begge foreldrene. Når det gjelder særkullsbarna til førsteavdøde har de derimot ingen arverett etter den gjenlevende ektefelle, og det er i disse tilfellene en:

”nærliggende risiko for at gjenlevende vil søke å minske barnets arv. Dette gjelder spesielt hvor gjenlevende har livsarvinger – fellesbarn med førsteavdøde ektefelle eller egne særkullsbarn”.⁵⁷

Det er altså med hensyn til særkullsbarna og deres forhold til den gjenlevende stemor eller stefar som står sterkt. Hensyn er basert på at ikke alle har et godt forhold til sine steforeldre eller stebarn, og derfor bør særkullsbarna arverett være sikret framfor den gjenlevendes ektefellers arverett som likevel er sikret gjennom minste arv og sin del av boet. Og dersom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarna derimot har et godt forhold kan den gjenlevende ektefelle sitte i boet uskiftet, med samtykke fra særkullsbarna.

Tidligere hadde barn forsørgelsesplikt overfor egne foreldre som ikke kunne ta vare på seg selv, det var derfor et naturlig at livsarvingene måtte vente med arven av hensyn til gjenlevendes livssituasjons utfra et forsørgelsesperspektiv. På den andre siden er også hensynet som tidligere nevnt for forsørgelsesplikten for de mindreårige barna et hensyn i forhold til uskifteretten. Ektefellene har i tillegg en gjensidig underholdningsplikt som man kan anse som en begrunnelse og et hensyn til uskifteretten vi har i dag.

4.1.4 Vilkår for uskifte

- Den uskifteberettigede må være gjenlevende ektefelle

Ettersom retten til å overta boet uskiftet er en form for legalarverett, må derfor den generelle regel i al. § 8 om vilkårene for ektefellenes legalarverett være oppfylt. Det blir også nevnt i al. § 8 at den omhandler gjenlevende ektefelles rettigheter etter kap III (uskifte).

⁵⁷ John Asland – Uskifte (2008) s. 60 jfr. fotnote 175 – Ibid. S. 77.

Et at hovedvilkårene er selvfølgelig at den som ønsker å sitte i uskifte er en gjenlevende ektefelle og at det foreligger et gyldig inngått ekteskap jfr. al. § 9 første ledd. Når det gjelder samboere gjelder uskiftereglene verken direkte eller analogisk.⁵⁸

Vilkårene for ektefellers legalarverett er i hovedtrekk at en ikke må være formelt separert. Dersom ektefellene var separert ved dom eller bevilling på den tiden arvelateren døde, faller uskifteretten bort, jfr. al. § 8. Og naturligvis faller også uskifteretten bort ved skilsmisse. Dette er naturlig da uskifteretten er basert på en gjensidig avhengighet og samhörighet mellom ektefellene og deres fellesskap. Men ved en separasjon eller skilsmisse må man kunne anta at dette fellesskapet opphører.

- Legalarveretten må være i behold

En uskifterett kan gå tapt av forskjellige grunner. For eksempel at ektefellene tar et økonomisk oppgjør under et samlivsbrudd. Og hvis felleseiet allerede er skiftet, kan man vurdere om det faktisk er noe å skifte igjen i boet. Men etter el. § 65 har man avtalefrihet i skifteoppgjøret, som må gjelde i et økonomis oppgjør ved faktisk samlivsbrudd.⁵⁹

Formueretten kan også gå tapt dersom ektefellene har hatt første felles domisil i et annet land. Gjenlevendes uskifterett her avhenger av om man klassifiserer uskifteretten som familieformuerettslig eller arverettslig. Dette kommer av at etter norsk internasjonal privatrett skal man anvende familieformueretten i det landet hvor ektefellene hadde sitt første felles domisil, mens man anvender de arverettslige regler i domisillandet ved dødsfallet.⁶⁰ Dette blir en skjønnsvurdering da det ikke er noen klare fasitsvar på dette og det er vidt forskjellige meninger på dette punktet.

Videre kan man også miste uskifteretten dersom en arving er dømt til ubetinget fengsel for å ha begått visse straffbare handlinger mot arvelater eller en medarving hvis dødsfallet er til hans vinning, jfr. al. § 73. I en slik situasjon mister man selve arveretten og det er fastslått i

⁵⁸ Det foreligger imidlertid lovforslag om uskifte for samboere, og samboere har mulighet til å sitte i uskifte dersom de har eller venter fellesbarn.

⁵⁹ NOU 1987:30 s. 135.

⁶⁰ John Asland – Uskifte (2008) s. 84.

rettspraksis at også uskifteretten går tapt da.⁶¹

Den gjenlevendes ektefelles uskifterett kan også begrenses eller være helt tapt ved testament fra arvelateren. At gjenlevendes rett til uskifte må vike for førsteavdødes testament, er forutsatt i al. § 7 første punktum. Men her er det igjen et vilkår om at den lengstlevende ektefellen hadde kunnskap om testamentet før ektefellen døde. Gjenlevendes uskifterett beskyttes indirekte av pliktdelsarven ved at pliktdelsarven er beskyttet mot testamentariske disposisjoner.

- Førsteavdøde må etterlate seg arveberettigede legalarvinger.

Den gjenlevende ektefelle har rett til uskifte med førsteavdødes andre arvinger etter loven, jfr. al. § 9 første ledd. Hvem som er arvelaterens legalarvinger når det er en gjenlevende ektefelle framkommer av jfr. al. § 6 tredje ledd, jr. Første ledd. Som nevnt tidligere blir den gjenlevende ektefellen enearving dersom arvelateren kun har livsarvinger i trede arvegangsklasse, jfr. al. § 6 annet ledd. Behovet for uskifte melder seg altså ikke når den gjenlevende ektefellen er enearving.

Videre har selvfølgelig også dødsboets størrelse noe å si. Blant annet er den gjenlevende ektefellen enearving også dersom boet er insolvent og ektefellen er den eneste som har påtatt seg gjeldsansvar etter sl. § 78. Og dersom det ikke er noe igjen eller minimalt igjen av boet etter begravellesomkostningene, vil det resterende gå til den som har stått for begravelsen eller en annen som har stått avdøde nær, jfr. sl. § 80.⁶²

Arvingene kan ha avslått eller blitt fradømt arveretten, og da skal arven gå som om arvingen var død før arven falt, jfr. al. §§ 73 og 74 begge fjerde ledd. Dersom et særkullsbarn har gitt avkall eller er fradømt arven må ikke den gjenlevende ektefelle lenger ha et samtykke for å kunne sitte i uskiftet. Dersom særkullsbarnet etterlater seg livsarvinger overtar de arveretten, slik som ellers at arven går videre i linjen dersom den ”opprinnelige” livsarving er gått bort.

- Den gjenlevende ektefelle må overta avdødes gjeld

⁶¹ Rt. 1982 s. 1256 og Rt. 1989 s. 1330.

⁶² John Asland – Uskifte (2008) s. 90.

Den gjenlevende ektefelle må ta over avdødes gjeld dersom boet skal overtas uskiftet, jfr. al. § 20. Hovedsakelig må en av loddeierne avgi en erklæring om at de overtar avdødes gjeldsforpliktelser jf. Sl. § 78. Men i praksis er det den gjenlevende ektefelle som overtar all gjeld etter avdøde.

- Økonomiske forhold

Adgangen til uskifte kan innskrenkes etter al. § 13 første ledd som påpeker at den gjenlevende ektefelle ikke kan bruke sin uskifterett dersom det blir gjort sannsynlig at førsteavdødes kreditorers muligheter til dekning eller arvingenes utsikt til arv blir vesentlig redusert pga. den gjenlevende ektefelles egne gjeldsforpliktelser. Dette med bakgrunn av gjenlevendes formuesstilling og tidligere opptreden.

Denne begrensningen gjelder hovedsakelig dersom dekningsutsiktene til avdødes kreditorer eller arveutsikten til førsteavdødes arvinger blir vesentlig forringet på grunn av den gjenlevende forpliktelser. Al. § 13 må ses i sammenheng med § 20 om at den gjenlevende ektefellen overtar den avdødes gjeld og forpliktelser. Etter al. § 20 blir den gjenlevende ektefelle ansvarlig overfor avdødes kreditorer med hele sin formue, ikke bare det som inngår i uskifteboet.

Det ligger også en begrensning av hensyn til arveutsikten, jfr. al. § 13 første ledd første punktum. Det kan nektes uskifte dersom arveutsikten for førsteavdødes arvinger vil bli vesentlig dårligere på grunn av den gjenlevende ektefelles forpliktelser. Ved uskifte har arvingene fortsatt krav på arv etter førsteavdøde, men arven blir utsatt. Den gjenlevende ektefelle som sitter i og disponerer over uskifte kan disponere slik at boet blir sterkt redusert eller oppbrukt. Kreditorne skal ha sitt og har ingen interesse i om det enda er noe igjen i boet etter at de har fått sitt. Arvingene derimot ønsker selvfølgelig at det skal være noe igjen etter at kreditorne har fått sin andel.

Rett til uskifte kan videre nektes etter al. § 13, 2. Pkt. Når gjenlevende på en klanderverdig måte har påført seg selv eller andre vesentlige tap og skifteretten mener at hun ikke kan påregnes å ville styre boet på en forsvarlig måte kan retten altså sette en begrensning ved uskifte. Bestemmelsen i al. § 13 første ledd annet punktum må ses i sammenheng med bestemmelsene i al. § 24 annet ledd og al. § 27.

- Gjenlevende må være myndig

Den gjenlevende ektefelle kan i hovedsak ikke overta boet uskiftet dersom han er umyndiggjort, jfr. al. § 13, 2. Ledd. Bakgrunnen her er at grunnen til at han er umyndiggjort er fordi han ikke kan styre sine økonomiske anliggender, og da er det heller ingen grunn til å la han overta boet uskiftet.

Likevel har Tingretten og overformynderiet i fellesskap en skjønnsmessig adgang til å tilstå gjenlevende rett til å overta hele eller deler av boet uskiftet hvis det er nødvendig for at ektefellene og hjemmeværende barn skal få forsvarlig underhold og beholde hjemmet, jfr. Al. § 13 annet ledd annet punktum. Ut fra lovens ordlyd ser det ut til at det er et absolutt vilkår at det må være hjemmeværende barn.

Dersom gjenlevende ektefelle er mindreårig (noe som forekommer sjeldent i Norge da ekteskapsalderen og myndighetsalderen er 18 år⁶³), kreves det samtykke fra overformynderiet for å overta boet uskiftet, jfr. al. § 13, 3. Ledd.

4.1.5 Hvem gjelder uskifteretten ovenfor?

- Alle førsteavdødes livsarvinger

Gjenlevende har som utgangspunkt rett til å sitte i uskifte med førsteavdødes ”arvinger etter lov” etter al. § 9. Dette gjelder ovenfor arvinger i første og andre arvegangsklasser.

Hovedregelen om rett til å sitte i uskifte med livsarvinger har likevel unntak. Det mest sentrale i denne avhandlingen er selvfølgelig at gjenlevende ikke kan overta boet uskiftet overfor førsteavdødes særkullsbarn, med mindre disse samtykker, al. § 10.

- Adoptivbarn

Adoptivbarn har samme arverettigheter som ”egnefødte barn” jfr. adl. § 13. Adoptivbarn er som hovedregel adoptert av begge foreldre eller at den ene har adoptert den andres

⁶³ Unntaket er ekteskap godkjent av foreldrene til de som ønsker å gifte seg og tillatelse fra av Fylkesmannen.

særkullsbarn. Og adoptivbarna vil derfor som regel regnes som fellesbarn og arve begge foreldrene og ikke regnes som ”særkullsbarn”, adl. § 13, 2. Ledd. Dersom adoptivbarnet var adoptert av førsteavdøde alene regnes adoptivbarnet likevel som førsteavdødes adoptivbarn.

- Testamentsarvinger

Det er al. § 11 som gir reglene om forholdet mellom den gjenlevende ektefelles rett til uskifte og førsteavdødes testamentariske disposisjoner. Den gjenlevende ektefelles rettigheter etter arveloven er ikke vernet mot ektefellens testamentariske disposisjoner. Men dersom testamentet etter al. § 11 skal få virkning for den gjenlevendes rett til uskifte, er det et vilkår at gjenlevende ektefelle på forhånd er varslet om testamentet.

Et testament som griper inn i den gjenlevende ektefelles rett til uskifte, kan for det første være et testament som tilgodeser legalarvinger eller andre. For det andre kan det foreligge et testament som bestemmer at enkelte av førsteavdødes arvinger skal ha arveoppgjør straks. Reglene er ulike ettersom hvem testamentet er til fordel for, for eksempel hvis det gjelder livsarvingene kan testamentet bare oppfylles etter bestemmelse fra skifteretten i al. § 11, 1. Ledd. Testament til fordel for andre oppfylles etter al. § 11, 2. Ledd.

Som nevnt tidligere er ikke gjenlevende ektefelles rettigheter etter arveloven vernet mot ektefellens testamentariske disposisjoner. Et unntak fra dette gjelder retten til uskifte overfor livsarvinger.⁶⁴ I forarbeidene⁶⁵ fremheves det at den gjenlevende ektefelles adgang til uskifte overfor livsarvinger ikke bare bør bestemmes av arvelater. Dette bør også avgjøres av skifteretten i hvert enkelt tilfelle.

Al. § 11, 1 ledd. omfatter etter sin ordlyd testamenter som bestemmer at en eller flere livsarvinger skal ha helt eller delvis arveoppgjør. Dette omfatter både testamenter som direkte tilgodeser en livsarving og testamenter som bestemmer at gjenlevende ikke skal ha rett til å sitte i uskifte overfor en eller flere livsarvinger. Men et testament som tilgodeser en livsarving gir ikke livsarvingen automatisk rett til arveoppgjør. Avgjørelsen er opp til skifteretten.

For at et testament skal omfattes av al. § 11 må det fremgå av testamentet at oppfyllelse skal

⁶⁴ Inge Unneberg – Arveretten med dødsboskifte (1990) s. 337.

⁶⁵ Utkast 62 s. 201 og Ot.prp. 36 s. 140.

skje før det skiftes etter lengstlevende. Og et slikt testament får ingen betydning med mindre livsarvingene selv påberoper seg testamentet. Hvor skifteretten finner at skifte helt eller delvis skal finne sted, skal det gis ”samsvarende” oppgjør til alle arvinger selv om det bare er en (eller enkelte) testamentet påbyr skifte for.

Det følger av al. § 11, 2. Ledd at den gjenlevende ektefelle har ingen rett til å sitte i uskifte overfor testamentsarvinger som ikke er livsarvinger. Slike testamenter skal oppfylles straks. Dette gjelder både andre i arvegangsklassen, men også utenforstående. Men her gjelder det ikke at alle arvinger skal ha ”samsvarende” dersom en (eller enkelte) er tilgodesett i testamentet, da gjelder det kun den arvingen og den gjenlevende kan holde resten av boet uskiftet, jfr. al. § 12 og ordlyden i al. § 11, 2 ledd.

- Unntaket – Særkullsbarna

Særkullsbarna er som nevnt et unntak til hovedregelen. Den gjenlevende ektefelle har ingen ubetinget rett til å sitte i uskifte med førsteavdødes særkullsbarn uten at disse samtykker, jfr. al. § 10. Dette blir videre fremstilt i ”4.3 – Uskifte med særkullsbarn” .

4.1.6 Hva kan overtas uskiftet? Hva inngår i uskifteboet?

Hva som kan overtas uskiftet er bestemt etter hva slags formuesforhold ektefellene hadde, og om det er opprettet ektepakt med bestemmelser om uskifte.

- Felleseie

Hovedregelen er at den gjenlevende ektefelle kan overta felleseie uskiftet, jfr. al. § 9. Dersom de ikke har avtalt noe annet i ektepakt vil dette som regel være alt de eier være felleseie, jfr. efl. § 11. Videre kan ektefellene ha opprettet en ektepakt om at særeie ved den enes død skal anses som felleseie, jfr. efl. § 26, 2. Ledd. En slik type ektepakt kan begrenses til å omfatte bare deler av særeiet. Det kan også avtales at ektepakten bare skal gjelde hvor en bestemt av ektefellene dør først, efl. § 26, 3. Ledd. For eksempel kan man avtale særeie i livet – felleseie ved død.

- Særeie

Den gjenlevende ektefelle kan i utgangspunktet bare overta felleseie uskiftet, men også her gjelder det et unntak. Den gjenlevende ektefelle kan overta særeiemidler uskiftet, jfrl. Al. § 9, 2. Ledd, 2 pkt. dersom det enten er avtalt mellom ektefellene i form av ektepakt eller avtalt med arvingene etter førsteavdøde.

Etter el. § 26, 2. Ledd kan ektefellene gjennom ektepakt bestemme at lengstlevende skal kunne sitte i uskifte med særeie. Ektepakten kan være gjensidig, eller gjelde kun den ene ektefelle. Ektepakten kan også begrenses til kun å gjelde den ene. Dette fremgår ikke av lovteksten, men forutsettes i forarbeidene.⁶⁶ Etter el. § 26, 2 ledd, 1 pkt. omgjøres særeie til felleseie. Men etter §26, 2. Ledd, 2 pkt. beholder disse midlene i tilfelle sin status av særeie.

Dersom en av ektefelle dør, vil hans særeie ofte være i den gjenlevende ektefelles besittelse. Hvor arvingene er fellesbarn, vil de ofte synes det er naturlig at den gjenlevende også beholder disse eiendeler uskiftet. Uskiftet kan da bygges på arvingens samtykke hvis det ikke foreligger ektepakt, jfr. al. § 9, 2 ledd.

Betydningen av at særeiemidler er overtatt uskiftet, viser seg først når det skiftes etter lengstlevende. Boet skal da deles etter det forholdstallet som var mellom ektefellenes særeier ved etableringen av uskiftet, jfr. al. §26, 2 ledd. Hvor førsteavdødes særeie overtas uskiftet går som hovedregel også den gjenlevende ektefelles særeie inn i boet, jfr. al. § 9, 2 ledd, 2 pkt. Ektefellene kan selvfølgelig her avtale noe annet, eller det kan følge av avtale med arvingene.

Når det gjelder hva som senere går inn i uskifteboet, er hovedregelen at alt gjenlevende senere erverver går inn i uskifteboet jfr. al. § 17, 1. Pkt. Regelen bør oppfattes som uttømmende. Dersom det foreligger delvis særeie (som bygger på ektepakt), må først førsteavdødes særeie skiftes. Av dette vil gjenlevende ta arv etter al. § 6. Denne arvelodden går inn i uskifteboet. Gjenlevendes særeie holdes utenfor uskifteboet. Særeiet og uskifteboet vil leve hvert sitt liv, slik særeie og felleseie gjorde det før dødsfallet. Men det er et unntak, midler eller erverv som under ekteskapet ville blitt særeie i henhold til lovbestemmelser, går nå inn i uskifteboet.

⁶⁶ Ot.prp. 36 s. 207.

Det bør nevnes at retten til uskifte faller bort ved gjengifte, etter al. § 23.

- Hva kan avtales i ektepakt?

Det fremgår flere steder i arveloven at ektefellene i ektepakt kan gjøre bestemmelser som får betydning for hvilke konsekvenser en uskifteordning har for arvingene. Har gjenlevende overtatt særøie uskiftet iht. ektepakt, bestemmer al. § 9, 2. Ledd 2 pkt. at den gjenlevende ektefelles eget særøie også går inn i uskifteboet, med mindre noe annet er bestemt i ektepakten. Al. § 17 slår fast at alt gjenlevende senere erverver går inn i uskifteboet. Unntatt herfra er midler som det er bestemt i ektepakt at skal være særøie. Også i al. § 26, 2. Ledd om fordelingen av arven ved skiftet, følger det at lovens fordelingsnøkkel skal fravikes hvis ”annet følger av ektepakten”.

- Gjenlevedes rådighet over uskifteboet

Reglene om gjenlevendes rådighet over uskifteboer er av en utpreget skjønsmessig karakter. Når man skal trekke de nærmere grensene, vil vår vurdering av uskifteboets karakter få betydning. Al. § 18, 1 ledd. gir utgangspunktet for gjenlevendes råderett: ”Attlevende rår i levande live om ein eigar over alt som høyrer til buet..”. På den annen side må også disponeringssynspunktet få en viss betydning. Arvingene har krav på arv etter førsteavdøde. Det gjelder derfor visse begrensninger i den gjenlevende ektefelles rådighet over boet.

Det er hovedsakelig al. §§ 18 og 19 som regulerer den gjenlevende ektefelles rådighet over uskifteboet, men også al. §§ 21 og 24 innebærer også begrensninger i gjenlevendes råderett. Arveloven §§ 18 og 19 gir regler om hvilke disposisjoner gjenlevende gyldig kan foreta. Disposisjoner i strid med disse regler er ugyldige, og kan omstøtes. Al. §§ 21 og 24 gjelder mer selve gjenlevendes råderett over boet. Disponerer gjenlevende i strid med reglene i al. §§ 21 og 24, er disposisjonene i seg selv gyldig, men arvingene kan kreve en kompensasjon eller at boet skiftes. De forskjellige regler om gjenlevendes råderett må ses i sammenheng.

Også hvilken livsdisposisjoner som gjenlevende gyldig kan foreta finnes i al. §§ 18, 1 ledd og 19. Hovedregelen i al. § 18, 1 ledd er at gjenlevende ”rår i levande live som ein eigar over alt som høyrer til buet, med dei atterhald som særskild er fastsatte”. Begrenset rådighet kan for

eksempel være avtalt mellom ektefellene i form av ektepakt eller særkullsbarn kan ha stilt betingelser for samtykke til uskifte.

4.1.7 Samtykke som vilkår (betingelser for samtykke)

- Hovedregler og unntak

Hovedregelen ved uskifte med arvinger er at den gjenlevende ektefelle har en ubetinget rett til å sitte i uskifte med alle førsteavdødes legalarvinger, jfr. Al. § 9 første ledd. Men som denne oppgaven delvis handler om, kreves det i noen tilfelles samtykke for å kunne sitte i uskifte, blant annet når det gjelder særkullsbarn.

Et unntak til hovedregelen er dersom den gjenlevende ektefellen ønsker å sitte i uskifte med førsteavdødes særreie og dette ikke er fastsatt gjennom ektepakt, da kreves det samtykke jfr. Al. § 9 annet ledd.

Videre kreves det også samtykke fra førsteavdødes særlivsarvinger dersom den gjenlevende ektefellen skal sitte i uskifte med dem, jfr. Al § 10. Arvelateren kan ha opprettet et testament til fordel for arvingene som gir de krav på arven straks. Men testamentsarvingene kan fortsatt samtykke til at den gjenlevende ektefellen får lov til å sitte i uskifte, jfr. Al. § 11 annet ledd.

Og ikke minst er det som tidligere nevnt et vilkår at særkullsbarna gir samtykke for at den gjenlevende ektefelle skal kunne sitte i uskifte, jfr. Al. 10. Også dette drøftes videre i ”4.3 – Uskifte med særkullsbarn”.

- Samtykke til uskifte, før førsteavdødes bortgang

Det er klart at de fleste ektepar ønsker å ordne med samtykke til å sitte i uskifte, mens begge lever, slik at de er sikre på at den ektefellen er sikret å sitte i uskifte ved bortgang.

Dersom de ikke får innhentet samtykke kan de heller sikre lengstlevende ved testament, ektepakt, livsgaver eller forsikringsbegunstigelse. Det er varierte meninger om et forhåndssamtykke kan godtas.

Blant annet nevnes det i John Aslands – Uskifte (2008) på s. 113 at et forhåndssamtykke må

anses som avhendelse av arv, og det er forbudt etter al. § 44 eller som avkall på ventet arv hvor det gjelder særlige begrensninger i al. § 45. Det kan også tenkes at samtykkebestemmelsene i arveloven i arveloven er til hinder for at samtykke gis før arvelaters død. Forhåndssamtykke kan også tenkes å være utillatelig ut fra reelle hensyn.

Likevel har samtlige forfattere i norsk juridisk teori derimot omtalt spørsmålet konkluderende med at arvingene kan gi forhåndssamtykke til uskifte.⁶⁷ Arvelovens forarbeider sier derimot ingenting om forhåndssamtykke og spørsmålet om forhåndssamtykke har heller ikke vært oppe for norske domstoler.

Det er ingen formkrav ved vanlig samtykke jfr. Al. § 10, men ved samtykke fra særkullsbarn eller samtykke ved uskifte med særreie er det en egen rubrikk for samtykke som må fylles ut i begjæringen om uskifte. Således kan man si at det foreligger et formkrav ved samtykke fra særarvinger.

- Samtykke fra andre enn arvingene som vilkår for uskifte

Det følger av al. § 10 annet punktum at gjenlevende ektefelle trenger samtykke fra overformynderiet dersom særlivsarvingen er umyndig. Et slikt samtykke skal bare gis dersom et uskifte vil være til fordel også for særlivsarvingen. I tillegg kreves det samtykke fra overformynderiet dersom den gjenlevende ektefelle ønsker å overta førsteavdødes særreie i uskifte med mindreårige arvinger, jfr. Al. § 9 annet ledd tredje punktum. Selv om overformynderiet har gitt samtykke når livsarvingen var umyndig, kan livsarvingen selv kreve skifte når den blir 18 år og myndig.

Videre følger det av al. 10 siste punktum at dersom en særlivsarvinger er under konkursbehandling, kan samtykke bare gis hvis tingretten også samtykker. Tilsvarende gjelder for samtykke til uskifte med særreiet, jfr. Al. § 9 annet punktum.

⁶⁷ John Asland – Uskifte s. 113 (2008) fotnote 291 – ”Arvid Martin Pedersen, Reglene om uskiftet bo i norsk rett, Bergen 1974 s. 22; Inge Unneberg, Arveretten, Oslo 1990 s. 335; Peter Hambro, Arveplanlegging og avtalt uskifte, Oslo 2006 s. 147 flg.; Peter E. Hambro, Arveloven, 4 utg., Oslo 2007 s. 63 og 64 og Peter Lødrup, Arverett, 5 utg., Oslo 2008 s. 366.

4.1.8 Etablering av uskifte

Hovedsakelig finnes det ingen lovbestemte formkrav for hvordan et samtykke skal gis. Når det gjelder samtykke til uskifte fra særkullsbarna, må det fylles spesifikt ut i skifteskjemaet og dermed kan man anta at det der foreligger formkrav til samtykke i alle fall ved uskifte med særkullsbarn. Rettspraksis bekrefter også gjeldende rett om at samtykke til uskifte forutsetter uskifte etter den norske arvelovens regler.⁶⁸

Et samtykke kan gis både skriftlig og muntlig, men det vil være enklest bevismessig om det foreligger et skriftlig samtykke til uskifte. Og som nevnt må det sendes inn et uskifteskjema, og således vil man altså kunne anta at det generelt foreligger et skriftlighetskrav til samtykke ved uskifte.⁶⁹

Et skriftlig testament med samtykke eller en uskifteattest vil ha større troverdighet, enn et muntlig samtykke som egentlig bare vil være ord mot ord.

Det har vært nevnt i juridisk teori⁷⁰ de tilfellene hvor den gjenlevende ektefellen bare fortsetter å leve som vanlig etter førsteavdødes død og særkullsbarna ikke protesterer eller sier noe om dette og blir bundet ved ”passivitet eller et ”stilletiende” samtykke. Hovedregelen er likevel at den kreves samtykke fra særkullsbarnet for å kunne sitte i uskifte og særkullsbarna kan ikke da være rettslig bundet.

Den gjenlevende ektefellen må benytte seg av retten til å sitte i uskifte innen 60 dager etter at den avdøde gikk bort, jfr. Al. § 14. Den gjenlevende må i løpet av fristen sende inn melding til tingretten om at uskifteretten gjøres gjeldende.

4.2 Sammensatt skifte

Dersom et ekteskap opphører ved at en av ektefellene dør, må den gjenlevende ektefelle ta et valg om enten å bli sittende i boet uskiftet, eller å skifte med arvingene. Dersom den

⁶⁸ Se dom fra Borgarting lagmannsrett 26 februar 2010 sak nr: 09-138237.

⁶⁹ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2006) s. 115 og John Asland - Uskifte (2008) s. 76.

⁷⁰ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2008) s. 116.

gjenlevende må eller ønsker å skifte med avdødes arvinger snakker vi om et sammensatt skifte. Det kalles et sammensatt skifte fordi vi først må dele felleseiet mellom den gjenlevende ektefelle og dødsboet, og deretter dele dødsboet mellom avdødes livsarvinger og den gjenlevende ektefellen.

Delingen i skiftet bygger på samme regler som ved separasjon og skilsmisse, se el. § 77 første ledd; Oppgjøret mellom gjenlevende ektefelle og førsteavdødes arvinger skjer etter reglene i el. Kap. 12.

Det vil ha stor betydning for om eiendelene som skal skiftes er felleseie eller særeie. Det er felleseiet som skal være gjenstand for delingen. Dersom den avdøde hadde særeie går også dette inn i hans dødsbo. Det foregår altså et skifte av felleseiet mellom den gjenlevende ektefelle og avdødes arvinger, og i tillegg omfatter bobehandlingen også avdødes dødsbo. Dette utgjør den boslodd av felleseiet som tilkommer avdøde, pluss hans eller hennes eventuelle særeiemidler. Skiftet av dødsboet følger de alminnelige regler om dødsboskiftet.

4.2.1 Hva er gjenstand for skiftet?

En absolutt betingelse for at det i det hele tatt skal bli noe å arve, er at det må være større verdier enn gjeld etter den avdøde. Og det er naturlig nok luredt å undersøke hvor mye gjeld den avdøde hadde før man eventuelt begjærer en skifteattest eller en uskifteattest fra skifteretten.

I følge el. § 58 er hovedregelen at felleseiet skal deles likt. Den gjenlevende ektefelles boslodd utgjør således halvparten av felleseiet. Den andre halvparten av felleseiet utgjør avdødes boslodd, dødsboet og det er dette som er gjenstand for skiftet. Dersom ektefellene hadde særeie blir de respektive særeier lagt til de respektive boslodd.

Det er klart at den gjenlevende ektefellen får sin halvdel av bosloddet i tillegg til sin arverett etter den avdøde. Reglene for ektefellenes arverett fremgår av al. § 6 og etter denne bestemmelsen har som nevnt den gjenlevende ektefellen en generell brøk-arverett og et beskyttet krav på minstearv.

Rettigheter som utløses ved dødsfallet, kommet normalt sett den gjenlevende ektefellen til

gode fullt ut. Dette gjelder blant annet erstatning for tap av forsørger, pensjoner og utbetalte livsforsikringer på avdøde, jfr. Fal. § 15-1 annet ledd tredje punktum.

Videre gjelder også skjevdelingsreglene i el. § 59 ved deling etter at en ektefelles død. I likhet som ved felleseieskifte mellom ektefeller, er det eiendelene etter fradrag av gjeld som er gjenstand for deling mellom den gjenlevende ektefellen og avdødes arvinger, og prinsippene i el. § 59 skal legges til grunn. Når det kommer til gjeld som begge ektefellene hefter overfor, skal gjelden enten betales eller det skal avsettes midler til dekning av den, jfr. El. § 64 jf. Sl. § 67.

4.2.2 Rettigheter som bare den gjenlevende ektefelle kan gjøre gjeldende

Hovedregelen er at oppgjøret skal skje etter reglene for deling ved separasjon og skilsmisse, jfr. El. § 77. Likevel er det noen punkter hvor den gjenlevende ektefellen kan gjøre gjeldende rettighetene, men hvor avdødes arvingene ikke kan påberope seg disse reglene.

Blant annet er det kun en gjenlevende ektefelle som kan gjøre forlodsretten etter el. § 61 bokstav a, c og d gjeldende, jfr. El. § 77, annet ledd. Dette gjelder personlige verdier, som klær, smykker, familiebilder og lignende, jfr. El. § 61 bokstav a. Videre er det en del rettigheter på avdødes hånd som faller bort uten videre ved den berettiges død. Her gjelder blant annet eiendeler og rettigheter som er av personlig karakter eller som ikke kan selges eller overdras på andre måter, for eksempel en personlig fiskerett.

Også pensjoner og livrenter opphører å løpe jfr. El. § 61 bokstav b. Men eiendeler eller rettigheter som ellers kunne vært holdt utenfor en deling mellom ektefellene, skal nå deles. Den gjenlevende ektefellen kan på sin side kreve å holde slike rettigheter som hun eller han har medbrakt inn i felleseiet, skal holdes utenfor delingsgrunnlaget.

Dersom avdøde var insolvent har den gjenlevende ektefellen rett til å beholde egne eiendeler. Det følger av sl. § 107 første ledd første punktum at ”ved anvendelsen av de foranstående regler” dvs. regler som gjelder dekning av avdødes gjeld, skal man ”kun” ta i betraktningen avdødes del av felleseiets og ”hand lodd i det samlede beholdne felleseie”.

Kort oppsummert kan man si at dersom avdøde var insolvent og det blir skiftet offentlig etter

reglene i sl. Kap. 15, så beholder den gjenlevende hele sin del av felleseiet ubeskåret. Den gjenlevende ektefellen har likevel en rett til visse eiendeler fra dødsboet, til tross for at den avdøde var insolvent.

Videre kan førsteavdødes arvinger ikke gjøre gjeldende vederlagskrav etter el. § 63, jfr. El. § 77, annet ledd, bokstav b. Dette er derimot en rett den gjenlevende ektefellen kan benytte seg av. Formålet med vederlagsretten er å kompensere den ene ektefellen, i de tilfeller hvor den andre ektefellen har redusert verdien av felleseiemiene (som ellers skulle vært likedelt).

Avdødes arvinger kan heller ikke kreve lemping av avtaler etter el. §§ 46 annet ledd og 65, jfr. El. § 77 annet ledd bokstav c. Avtalene etter el. § 46 og 65 kan kun helt eller delvis settes ut av kraft, eventuelt kan den annen part tilkjennes et beløp.

4.2.3 Fordeling av boets eiendeler

Når det er fastsatt hvor stort lodd den enkelte loddeier skal ha oppstår spørsmålet om hvilke eiendeler som skal utlegges vedkommende. Etter sl. § 61 første ledd kan enhver loddeier kreve at boets eiendeler bli solgt. Ingen behøver å få sitt arvelodd utbetalt i gjenstander, men kan kreve oppfyllelse i kontant. Direkte gjelder sl. § 61 bare "avdødes formue", men det følger av lovens system at også den gjenlevende ektefelles eiendeler rammes av bestemmelsen.

Sl. § 63 første ledd bestemmer at den gjenlevende ektefelle har rett til, dersom det ikke vil være "åpenbart urimelig", å få utlagt på sin lodd "bestemte eiendeler som han har fullt ut eller for det vesentlige har brakt inn i boet". Dette må ses i sammenheng med el. § 66, som er en tilsvarende bestemmelse. Juridisk litteratur har antydnet at man bør ha en eierandel på minst 75 prosent for å oppfylle vilkåret om "for det vesentlige".⁷¹

Videre har den gjenlevende ektefelle også rett til "å få utlagt på sin lodd boligeiendom som har tjent som ektefellenes felles bolig, andel eller aksje i boligselskap eller obligasjon som ektefellenes rett til leie av felles bolig har vært knyttet til" jfr. Al. § 63 annet ledd. Men de øvrige loddeierne må ikke ha "rimelig grunn til å motsette seg gjenlevendes utleggsrett".

⁷¹ Se om dette i bl.a. Peter Lødrup, Familieretten (1994) s. 254-255.

Den gjenlevende ektefellen har også rett til naturalutlegg av det løsøre som har hørt til innboet i det felles hjem eller som den gjenlevende ektefelle trenger til fortsettelse av sin næring, jfr. Al. § 63 annet ledd.

Naturalutlegg etter sl. § 63 annet ledd er i utgangspunktet begrenset til felleseie, men den gir også gjenlevende ektefelle ”når særlig grunner” taler for det og det ikke er ”åpenbart urimelig”, rett til å ta ut bolig og innbo som har vært avdødes særeie.

At den gjenlevende har krav på hele boet som minstearv, medfører ikke at gjenlevende har krav på avdødes eiendeler. Avdødes slekt, for eksempel særkullsbarna har krav på naturalutlegg etter sl. § 61 annet ledd. I det hele tatt er regelen om minstearv en verdiregel, og ikke en regel som gir rett til naturalutlegg utover de eller gjeldende regler for dette. Ved et eventuelt salg av eiendelene i felleseiet, hvor andre enn loddeiere ønsker å kjøpe noen av eiendelene, har den gjenlevende ektefellen forkjøpsrett. Dette fremgår av sl. § 63 femte ledd.

Dersom en av loddeierne får utlagt en eiendel som overstiger hans lodd i verdi, går det frem av sl. § 65 første ledd at de andre loddeiere skal kompenseres for dette. Utgangspunktet er at den som får naturalutlegget skal innbetale det overskytende beløp til de øvrige loddeiere, med unntak når det gjelder fast eiendom jfr. Sl. § 65 annet ledd. Etter unntaket må loddeieren ”nøye seg med en fordring på overtageren med pantesikkerhet i eiendommen”.

4.2.4 Forholdet mellom avdødes særkullsbarn og lengstlevendes arvinger.

Dersom det blir foretatt et sammensatt skifte mellom den gjenlevende ektefellen og avdødes særkullsbarn, da er oppgjøret mellom de endelig. Avdødes særkullsbarn har fått sin arverett, og særkullsbarna til avdøde har ingen arverett etter den lengstlevende ektefelle. Arven etter den lengstlevende går derfor kun til lengstlevendes arvinger.

4.3 Uskifte med særkullsbarn

Som nevnt tidligere flere ganger i avhandlingen kreves det samtykke fra særkullsbarna dersom den gjenlevende ektefelle ønsker å sitte i uskifte.

4.3.1 Arveloven § 10

Hovedregelen er at retten til uskifte kan gjøres gjeldende overfor alle førsteavdødes andre arvinger jfr. Al. § 9 første ledd. Al. § 10 som fastslår at særkullsbarnet må ha samtykke for at den gjenlevende ektefellen skal kunne sitte i uskifte er derfor en unntaksregel. Denne samtykkeregelen er absolutt. Det heter i al. § 10 ”etter avdød ektemake har attlevende ektemake berre rett til uskifte når den særskilde livsarvingen samtykkjer”.

4.3.2 Begrunnelsen for samtykke fra særkullsbarn som vilkår for uskifte

Den gjenlevende ektefelle har rett til å sitte i uskifte med fellesbarn, ubetinget om det foreligger et samtykke, jfr. Al. § 9. Men dersom den avdøde har særkullsbarn må de samtykke for at den gjenlevende ektefellen skal ha mulighet til å sitte i uskifte jfr. Al. § 10.

Hovedsakelig er den gjenlevende ektefellen bevisst prioritert framfor de særskilte arvingene med tanke på al. § 9. Men i al. § 10 er det derimot førsteavdødes særskilte arvinger som er prioritert framfor den gjenlevende ektefellen.

Bakgrunnen for unntaket er at det ikke er samme interessefellesskap mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarna, som det gjerne er mellom gjenlevende og fellesbarna. Fellesbarna vil ved at den gjenlevende ektefellen sitter i uskifte kun få utsatt sin arv, da de vil arve etter den lengstlevende uansett. Særkullsbarna har derimot ingen arverett etter den gjenlevende ektefellen og har ingen garanti eller trygghet om at de vil arve det de har rett på, og de kan risikere at den gjenlevende ektefellen har ”brukt opp” hele arven på seg selv og fellesbarna, mens særkullsbarnet sitter uten noe igjen av arven.

Dette er hensynet som er lagt til grunn for at den gjenlevende ektefellen ikke har en ubetinget rett til uskifte der særkullsbarn er involvert.

Dersom særkullsbarnet først har gitt samtykke til uskifte, må det gjelde så lenge gjenlevende ektefelle ønsker å sitte i uskifte (med mindre det ellers er adgang til å kreve skifte, jfr. al. §§23 og 24 eller noe annet er avtalt). Dette er selvfølgelig av hensyn til den gjenlevende ektefelle, og usikkerheten det ellers ville medføre dersom særkullsbarna kunne trukket samtykke tilbake når som helst. I tillegg blir jo gjenlevende ektefelle alene ansvarlig for avdødes gjeld, al. § 20.

Dersom særkullsbarnet er umyndig, må det innhentes samtykke fra overformyndieriet. Loven er formulert slik at det må bety både mindreårig og umyndiggjort. To eksempler som viser hvordan samtykke regelen kan være problematisk og unngåelig for den gjenlevende ektefelle:

Et ”problem” som kan melde seg ved samtykkeregelen er for eksempel hvis far skiller seg fra mor når barnet var liten, og mor ikke var særlig fornøyd med dette. Far finner seg ny kone, og gifter seg i løpet av noen år og bygger hus og hjem med henne, han dør i en ulykke et par år senere mens barnet han hadde med sin første kone enda er mindreårig. Ekskonen er enda sint over skilsmissen og har ingenting til gode overfor eksmannens nye kone. Hun krever da uskifte med engang for sin datter, uten tanke eller interesse for hva det har å si for den gjenlevende ektefelle.

Andre eksempel er der far har fått et barn tidligere, men verken har kontakt eller noe å gjøre med barnet fra det vokser opp til barnet er voksen. Far og barn har ingen form for kontakt med hverandre. Far etablerer seg med en familie med kone og fellesbarn. Han dør av naturlige årsaker ved alderdom. Hans kone bor i deres felles hjem som de har bygd opp over lang tid. Barnet som aldri har hatt kontakt med far eller deres ste-søsken har ingen grunn eller interesse av å utsette skifte av boet, og krever selvfølgelig boet skiftet ved fars død. Den gjenlevende ektefelle har da dessverre ingenting de skulle sagt og må godta skifte eller betale særlivsarvingen ut.

Som vi ser kan denne regelen slå hardt ut over den gjenlevende ektefelle, dersom den avdøde ikke hadde god kontakt med særkullsbarna eller særkullsbarnas overformynderi. Og dersom den avdøde har kommet skjevt ut med tidligere partnere som han/hun har barn med kan dette ramme den gjenlevende ektefelle negativt.

Videre kan naturligvis særkullsbarnet selv kreve skifte når det er blitt myndig, jfr. al. § 24, 3. Ledd. Dette er en ubetinget rett som særkullsbarnet har, som gjenlevende ektefelle må ta i betraktning ved etablering av uskiftet.

Særkullsbarnets samtykke må kunne gis på forhånd, altså før arvelateren dør som for eksempel i en større avtale. Den biologiske far eller mor har mest sannsynligvis større mulighet for å få til et samtykke enn det en stemor eller en stefar muligens har. Og selv om

særkullsbarna og stemor/stefar hadde god kontakt før arvelateren døde, er det ikke sikkert den er like bra etterpå. Forhåndssamtykke har vært drøftet mye i juridisk teori, men de aller fleste av forfatterne har konkludert med at det bør være mulig å gi et forhåndssamtykke for et uskifte.

4.4 Uskifte for samboere

4.4.1 Vilkår for uskifte

Vilkårene for samboere ved uskifte, er identiske med vilkårene for samboere når det gjelder å ta arv etter lov. Arveloven § 28 bokstav c setter det som et vilkår for å sitte i uskifte at den gjenlevende samboer har, har hatt eller venter felles barn med den avdøde. Her er altså barnet det avgjørende kriterium for uskifteretten, og det er selvfølgelig av hensyn til barnet at den gjenlevende samboeren får muligheten til å sitte i uskifte.

Dersom samboeren velger uskifte, tar vedkommende ikke arv under skiftet av resten av formuen. Men har samboeren først valgt uskifte, kan det være at uskifteformuen skal skiftes på et tidspunkt da vedkommende fortsatt lever. I så fall har han eller hun krav på arv under dette senere skiftet.

Dersom den gjenlevende samboeren vil benytte seg av uskifteretten, skal han eller hun sende melding om dette til tingretten innen 60 dager etter dødsfallet. Denne meldingen må inneholde opplysninger om arvingenes navn, alder og oppholdssted, og en summarisk oppgave over samboernes respektive eiendeler og gjeld. Er vilkårene for å kunne sitte i uskifte oppfylt, skal retten som ellers skrive ut uskifteattest i samsvar med skifteloven § 89, jfr. Al. § 28 bokstav g, annet ledd.

4.4.2 Unntaket for særkullsbarn

Det fremgår av al. § 28 bokstav c, at likt som for den gjenlevende ektefelle, er uskifte for den gjenlevende samboer betinget av samtykke dersom arvelateren hadde særkullsbarn. Dette gjelder både for uskifterett etter al. § 28 første ledd første og andre punktum.

4.5 Skifte

Selv om dette kapittelet hovedsakelig handler om uskifte, er det naturlig at reglene om skifte gjennomgås kort.

4.5.1 Privat skifte

Et privat skifte av dødsboet innebærer at dødsboet blir ordnet og delt mellom arvingene privat uten innblanding fra skifteretten eller andre myndigheter. Det er et vilkår for privat skifte at minst én av arvingene må innen en 60 dagers frist fra dødsfallet må påta seg fullt personlig ansvar for avdødes gjeld og påta seg å foreta skiftet av boet med fordeling av arven på samtlige arvinger. Dette gjøres på et skjema fra skifteretten.

Dersom den avdøde hadde en gjenlevende ektefelle, og det ikke er aktuelt å sitte i uskifte med også den gjenlevende ektefellen innen 60 dager melde om dette til skifteretten. Den gjenlevende ektefellen må da oppgi en del opplysninger på et skjema til skifteretten om familie- og formuesforholdene ekteparet har hatt.

Som tidligere nevnt vil det ikke bli noen arv til arvingene dersom avdøde hadde mer gjeld enn formuesverdier. En må da bestemt fraråde både privat skifte og uskifte, fordi begge disse ordningene medfører at vedkommende som overtar dødsboet blir personlig ansvarlig for all avdødes gjeld.

Dersom skifteretten finner at skiftelovens vilkår for privat skifte eller uskifte er oppfylt, gis det en ”skifteattest”. En slik attest er nødvendig for alle og enhver, for at de som attesten gjelder skal kunne disponere over dødsboets midler.

4.5.2 Offentlig skifte

Dersom ingen av arvingene ønsker å overta boet, for eksempel fordi arvelaterens gjeld overstiger formuen er offentlig skifte alternativet. Ved offentlig skifte er det skifteretten selv av eget tiltak som åpner offentlig skifte av dødsboet. I slike tilfeller er det først og fremst avdødes fordringshavere som blir meningsberettiget i et slikt bo. Når alt av verdier er solgt og

ordnet, blir boets netto fordelt som dividende til fordringshaverne som får godkjent sine krav av skifteretten.

Når ingen av arvingene vil overta fullt gjeldsansvar for boet, er det som regel meget beskjedne midler igjen etter avdøde. Likevel er det alltid en del som må ordnes og som koster arbeid eller penger å få ordnet, for eksempel begravelse, tømning av leilighet, gravsted osv. Skifteretten kan velge å overlate det lille som er av aktiva etter avdøde opp til 50 000 – 60 000 kroner til den som påtar seg å ordne og betale begravelsen og ellers ordne opp etter avdøde så langt midlene rekker. Da vil denne personen få en ”attest om privat oppgjør av dødsbo av liten verdi” fra skifteretten.

Dersom arvingene har problemer med å få til et privatskifte, kan de alltid kreve at boet blir offentlig skiftet. Men et offentlig skifte koster og er derfor ikke en billig løsning.

5. Rettspolitisk drøftelse – Bør den gjenlevende ektefelle eller særkullsbarna prioriteres?

5.1. Bør særkullsbarna ha en pliktdel?

5.1.1 Livsarvingenes pliktdel

Livsarvingene har en pliktdel som i dag utgjør 2/3 av avdødes formue jfr. Al. § 29.⁷²

Pliktdelsstørrelsen er uavhengig av antallet livsarvinger og har stått uforandret siden 1985.⁷³

Og man har en pliktdel for hver av sine foreldre, man har altså én pliktdel for morsarv og én pliktdel for farsarv. Pliktdelen kan som tidligere gjennomgått ikke begrenses ved testament.

Og dersom arvelateren var gift på dødstidspunktet er arveformuen den delen av felleseiet som tilfaller dødsboet og hans eventuelle særøie.

5.1.2 Hvorfor livsarvingene har en pliktdel

Lovgiverne har i forarbeidene begrunnet pliktdelsarven med det som kan oppsummeres i fem punkter.⁷⁴ Det er videre i litteratur⁷⁵ også gitt lignende momenter på hvordan livsarvingene skal ha ubetinget krav på en del av arven.

For det første har foreldrene oppfostring og forsørgelsesplikt. Dette hensynet virker naturlig ettersom det ville vært urimelig dersom en arvelater skulle ha kunne testamentere bort hele sin formue, mens et mindreårig barn skulle sittet igjen uten noe når dens forelder gikk bort. På den andre siden ville dette scenarioet meget sjeldent dukke opp, da de aller færreste foreldre ønsker å frata sitt eget barn hele sin arverett.

Videre må dette hensynet kunne sies å ha de mindreårige barn som hensyn da foreldrene ikke lenger har oppfostring og forsørgelsesplikt når barnet selv har blir voksen. Dette støttes også opp ved at det i Utkast 1962 heter bl.a. at ”Livsarvingene skal – i større eller mindre utstrekning – sikres en viss levestandard når hans far eller mor etterlater seg midler...” (s.

⁷² Begrenset opp til maksimum 1 000 000 kr. for hvert enkelt barn, jfr. § 29.

⁷³ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 76, 82 og lov av 7 juni 1985 nr. 52.

⁷⁴ Utkast til lov om arv 1962 s. 35 jfr. Asland (2012) s. 165-170.

⁷⁵ Lødrup, Hambro, Asland og Unneberg.

192).⁷⁶ Dette momentet har således liten realitet da de fleste mister sine foreldre i voksen alder og er selv etablerte, og ikke lenger er avhengig av sine foreldres arv for å kunne fortsette å opprettholde sin levestandard.

For det andre er pliktdelsreglene gitt for å minke avhengighetsforholdet mellom foreldre og barn. Dette hensynet har delvis sammenheng med det forrige, og ønske er å gjøre livsarvingene uavhengige fra sine foreldre. Tanken er at foreldre ikke skal kunne true barna med å gjøre dem arveløs. Man kan tenke seg scenarioet hvor barna og foreldre er i krangel om for eksempel livsvalg med hensyn til yrke, utdanning eller partner, og foreldrene kommer med trusler om å frata barnet arv dersom barnet ikke lyster eller tilføyer seg etter foreldrenes ønsker. I disse tilfellene bør foreldrene ikke ha mulighet til å bruke arveretten som et maktmiddel, og det kan man i en viss grad også unngå så lenge vi har en ubetinget pliktdel.

Likevel har også dette momentet mindre realitet i seg da pliktdelen stort sett begrenser i store bo, og man der igjen har mulighet til å komme med trusler – og hvis livsarvingene ikke følger det, så kan arvelateren testamentere bort resten av formuen. Og som nevnt vil de aller fleste livsarvingene være voksne og ikke lenger være avhengig av sine foreldre uansett, og dermed er de uavhengige av sine foreldre fra før.

Det tredje hensynet er knyttet mot at regelsettet skal gi forutberegnelighet, dvs. at barna skal kunne forutberegne sin arverettslige stilling og skal i en viss grad kunne planlegge sin framtid ut i fra det de har ”i vente”. På den ene siden kan dette hjelpe livsarvingene å planlegge for seg selv og sine dersom de for eksempel vet at de har en større arv som kommer. På den andre siden står heller ikke dette hensynet særlig sterkt lenger da livsarvingene ofte allerede er 40-50 år når arvelateren går bort, og man er således aldri sikret å få den arven man kanskje har planlagt at man skal få i framtiden. I tillegg kan man ikke planlegge sin egen framtid 20-30 år i forveien etter en arv man muligens skal få, det ville i så tilfelle være svært risikabelt og ugunstig.

Det fremholdes også at blir det født mindre og mindre barn i hver familie enn det ble gjort for femti år siden, og således økes arven pr barn. Gjennomsnittlig var det i 1910 6,8 barn pr.

⁷⁶ Lødrup, Arverett (2010) s. 103.

ekteskap, i 1960-årene var det 2,8 og i dag er det nede i 1,8 pr. ekteskap.⁷⁷ I realiteten vil dette si at hvert barn arver betydelig mer enn de gjorde for femti år siden da arven ble fordelt på mange flere barn. Dette trekker således for at pliktdelen ikke bør være nødvendig å opprettholde da de foreldrene som ønsker å tilse barna en større del av arven, da ville gjort det.

Det fjerde og femte hensynet for å opprette pliktdelen har vært at livsarvingenes legale arverett skal være beskyttet mot påvirkning fra en tredjemann som utøver press ovenfor arvelater. Dette kan i de fleste tilfeller bli utøvet av arvelaterens ektefelle i et nytt ekteskap, eller – når arvelateren har flere barn – hvor et eller flere av barna har spesiell innflytelse på arvelateren. Når det er fastsatt en pliktdel for hver av de enkelte livsarvingene, vil søskenkonkurransen om arven reduseres. Det er lett å se for seg at dersom det ikke hadde vært en pliktdel hadde det være evig lange kamper mellom barna om foreldrenes gunst. Slik reglene er nå kan ikke foreldrene gjøre store forskjell på barna sine i et arveoppgjør.

På den andre side kan dette momentet virke uheldig for noen familier, der det er svært ønskelig å gjøre forskjell på barna. For eksempel der det ene barnet har tatt vare og pleiet sine foreldre hele det voksne livet, mens det andre barnet ikke engang ringer foreldrene for å høre hvordan det står til. I slike tilfeller vil det være naturlig at foreldrene ønsker å til gode se en større del av arven til det barnet som har stilt opp hele tiden, enn det barnet som aldri er å se.

Hvis man ser samlet sett over de fem hensynene som lovgiveren la til grunn for livsarvingenes pliktdelsarv, er det vanskelig å se samme behov for å opprettholde pliktdelen slik den har vært hele tiden, i alle fall etter at barna er blitt myndige. Reglene synes å være noe inkonsekvente og argumentene ikke lenger har den samme tyngde som det kanskje hadde før i tiden.

De av foreldrene som ønsker å forfordle til noen av barna kan gjøre dette gjennom livsdisposisjoner eller ved bruk av den testasjonsfrie delen. Således kan foreldre gjøre en forskjell på barna uansett, og pliktdelen har i så måte ikke like stor hensikt lenger. Dette gjelder likevel mest ved større formuer, og således kan pliktdelen være greit i mindre bo.

⁷⁷ Lødrup - Arverett (2010) s. 107.

Pliktdelsarven setter videre også en effektiv sperre dersom arvelateren ønsker å tilgodese sine barnebarn i stedet for sine egne barn, da de egne barna ofte er godt voksne med god økonomi mens barnebarna er i etableringsfasen og mest sannsynligvis har større behov og nytte av en eventuell arv fra sine besteforeldre.

Som tidligere nevnt er ikke livsarvingene beskyttet mot arvelaterens livsdisposisjoner. Arvelateren kan dersom han selv ønsker, og redusere sin formue så mye at det ikke er noe igjen å arve når han har gått bort. Da vil pliktdelen på en naturlig måte falle bort uansett.

Dersom pliktdelen fjernes helt eller reduseres vil det føre til økt testasjonsfrihet. Dette kan på en måte være positivt da arvelateren selv får bestemme helt selv hvem og hva som skal arves. Dette er jo opprinnelig det man ønsker, at arven skal gå til de som er en nærmest og det blir best fordelt dersom arvelateren bestemmer dette selv.

På den andre side vil en økt testasjonsfrihet øke motivasjon for påvirkning, og det vil på den siden være mye enklere å påvirke og manipulere seg til en større arv, eller arv generelt. Vi ser flere tilfeller i dag hvor det oppstår rettslige konflikter fordi en sykepleier har smigret seg inn i et testament eller en helt ukjent person for resten av familien plutselig er tilgodesett stor formue i avdødes testamenter når arvelater er gått bort. Økt testasjonsfrihet vil være uheldig således og vil øke en betydelig større grad av konflikter når det kommer til fordelingen av arven.

Når den nye arveloven skulle utarbeides ønsket arvelovkomiteens flertall å opprettholde en pliktdel på 2/3 fordi dette stemte med ”alminnelig oppfatning”.⁷⁸ Å opprettholde dagens pliktdel fordi det er en alminnelig oppfatning vil være uheldig, da pliktdelen heller bør følge samfunnets utvikling og arvereglene skal jo i hovedsak gjenspeile det gjennomsnittlige ønsket om arvefordelingen. Det som kanskje var normalordningen før er kanskje ikke det som er normalordningen nå lenger.

⁷⁸ Lødrup – Arverett (2010) s. 106.

5.1.3 Hvem er pliktdelen for?

Er pliktdelen for å sikre livsarvingene sin arven eller pliktdelen for arvelaterens skyld?

Det som ville virket rimelig med første tanke er at den som har opparbeidet formuen, altså arvelateren selv burde fått bestemme hvordan formuen etter han skulle fordeles og hvem som skulle arve han. Dersom han har mest kontakt med det ene barnet sitt, og sin kone bør han kunne få tilgodese disse to. Eller?

Slik det er i dagens samfunn er ikke ”storfamilien” lenger så vanlig og det er de sosiale interaksjoner som kan være av større betydning enn det faktiske slektskapet. Når det gjelder særkullsbarna, kan det nevnes at det ikke alltid er de som bestemmer eller kontrollerer om de er en del av ”storfamilien” eller har kontakt med sin forelder. Nå til dags er det helt vanlig at foreldre skiller lag, og stifter nye familier om og om igjen, og selv om forelderen selv eller særkullsbarnet ønsker kontakt kan det være forskjellige vanskelige årsaker som gjør at de mister eller ikke har kontakt i det hele tatt. Det må jo da spørres om det er rimelig at dette særkullsbarnet skal ”straffes” for dette i testament, i tillegg til at barnet har mistet kontakt med sin forelder.

Pliktdelsregelen er for å sikre livsarvingene sin del av arven, i tillegg til at den skal gjøre det lettere for arvelateren når formuen skal fordeles. Pliktdelen gjør at arvelateren i en viss grad slipper å tenke på fordelingen av sin arv, og arven går automatisk til de som i utgangspunktet skal stå arvelateren nærmeste, selv om det hender at dette ikke passer til alle familier.

5.1.4 Kan beløpsbegrensningene påvirke prioriteringen mellom den gjenlevende ektefelle og særkullsbarna?

Til tross for at livsarvingene har en ubetinget pliktdel, så er ikke denne pliktdelen ubegrenset. Som nevnt tidligere følger det av al. § 29 at pliktdelen er begrenset til 1 000 000 kr. pr barn. Det vil si at hvert barn, uansett om de er 3 eller 8 søsken har de krav på maks 1 million hver. Denne beløpsbegrensningen er unik sammenlignet med andre land som også har pliktdelsregler.

Velstående og rike personer i store bo blir i mye mindre grad påvirket av pliktdelsarven pga.

av beløpsbegrensningen enn personer i mindre bo. Jo større formuen en har, jo større testasjonsfrihet har man. Det vil si at i bo som er av større formuer vil begrensningene medføre at arvelateren får en større testasjonsfrihet, og dermed også har mulighet til å tilgodese ektefellen framfor eksempel særlivsarvingene.

Et eksempel er dersom et større bo med formue som overstiger 4 millioner, og arvelateren har to særkullsbarn vil dette bety at særkullsbarna "bare" har krav på maks 1 million hver av den formuen, og at 2/3 av arven som normalt sett er pliktdelsarv for barna, ikke lenger blir livsarvingenes arv. I dette tilfellet har barna bare et pliktdelskrav på 1/2 av formuen, i stedet 2/3. Det som overstiger pliktarven kan arvelateren som nevnt råde fritt over ved testament, og dermed kan den gjenlevende ektefellen plutselig sitte igjen med 1/2 av formuen, i stedet for 1/4 som er minste arven.

Man ser også at i mer velstående bo faller flere av de grunnleggende hensynene som var for å opprette pliktdelsarv for livsarvingene. Et av hensynene var å sikre barna forsørgelse, noe 1 million absolutt gjør og forsørgelsehensynet har heller ikke samme vekt lenger når barnet er blitt voksent. Videre var det et hensyn at foreldre ikke skulle kunne true barna med å gjøre de arveløse, men barn av arvelatere med stor formue kan i en viss grad gjøres "arveløs". Dersom en arvelater har en formue på 30 millioner, og barna har en pliktdelsarv på 1 million, kan det i deres øyne anses som "arveløs" dersom man blir truet med at man ikke får mer enn det. Dette kan fort føre til konkurranse mellom søsken og i tillegg blir det vanskeligere å forutberegne framtiden. Flere av de hensyn som egentlig begrunner pliktdelsreglene vil på mange måter ikke gjelde i velstående familier.

At velstående familier har større testasjonsfrihet enn familier med normal økonomi er hyppig diskutert, og Hambro har kritisert gjeldende ordning.⁷⁹ Han foreslår to forskjellige ordninger som skal være mer tilpasset dagens samfunn. Den første er å oppheve pliktdelsbeskyttelsen. Dersom man velger å oppheve pliktdelsbeskyttelsen vil testasjonsfriheten utvides tilsvarende, og i det tilfellet kan særkullsbarna utelukkes helt som arveberettigede til fordel for den gjenlevende ektefellen, noe som kan være uheldig.

Det andre forslaget er å heve beløpsbegrensningen for å unngå en "oppdeling av samfunnet".

⁷⁹ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, (2006) s. 81.

Dersom man øker beløpsbegrensningen til mer enn 1 million kan dette medføre at livsarvingene (evt. særkullsbarna) derimot prioriteres foran den gjenlevende ektefellen. Dette kan igjen også være uheldig, og gjøre det enda vanskeligere for den gjenlevende ektefellen å sitte i uskifte.

Hambro foreslår også et tredje alternativ, som er hentet fra dansk juridisk teori som går utpå å innføre en aldersgrense for pliktdelen. I dette forslaget opprettholdes vernet for mindreårige, samtidig som arvelater lettere kan sikre at den gjenlevende ektefellen får beholde sin levestandard når livsarvingene er voksne. Dette alternativet virker å være det mest rettferdige ovenfor både den gjenlevende ektefellen og særkullsbarna, da pliktdelsarven i utgangspunktet er utformet med tanke på mindreårige arvinger.

Dersom man skal oppsummere vil de legislative hensyn som begrunner pliktdelsreglene få mindre fotfeste i de familiene som har en større formue, enn de familier som har normal økonomi. De familiene som har en større formue, har også større testasjonsfrihet og større muligheter til å sikre den gjenlevende ektefellen framfor (sær)livsarvingene. Hvis man ser på alternativene Hambro har foreslått, ser man at det er mulig å gjøre endringer i forhold til dagens pliktdelsregler og modernisere de til å være mer tilpasset dagens samfunn.

5.2 Ektefellens arverett

Ektefellens arverett er $\frac{1}{4}$ av dødsboet dersom arvelateren hadde livsarvinger, uavhengig av om det er felles livsarvinger av ekteparet eller særlivsarvinger. Størrelsen på arveretten for den gjenlevende ektefellen varierer ettersom hvilken andre arvinger det er etter arvelateren, dersom det ikke var livsarvinger etter arvelateren. Det følger videre av al. § 6 første ledd, annet punktum at den gjenlevende ektefellen har krav på en minstearv, 4 ganger folketrygdens grunnbeløp. Denne minstearven går foran livsarvingenes pliktdelsarv, det vil si at hvis arvelaterens formue er så liten at det kun dekker 4G eller mindre, arver den gjenlevende ektefellen alt.

Minstearven kan ikke fjernes eller reduseres ved testament; den er således en pliktdelsarv for den gjenlevende ektefellen. Likevel finnes det et unntak; arvelater kan ved testament gjøre noe med ektefellens $\frac{1}{4}$ dersom den overstiger minstearven. Det vil si at dersom $\frac{1}{4}$ av dødsboet overstiger 4G, har arvelateren mulighet til å testamentere bort den delen som overstiger til

tross for at den er summen er innenfor $\frac{1}{4}$ av formuen. Dersom den gjenlevende ektefellen ønsker å sitte i uskiftet bo til sin død, tar derimot den gjenlevende ektefellen ikke arv etter arvelateren. Boet og formuen deles derfor likt mellom de to ektefellers slektninger, jfr. Al. § 26 første ledd.

Begrunnelsen for å innføre minstearv for den gjenlevende ektefellen var at ”den gjenlevende ektefelle i betydeligere sterkere grad bør prioriteres fremfor andre arvinger i relativt beskjedne dødsbo”.⁸⁰ Det er også nevnt videre i utredningen at ”regelen vil også bety avlastning for skifteretten fordi flere beskjedne bo kan overtas av gjenlevende ektefelle som eneeier”. Det ble nevnt at innføring av en lovfestet rett til minstearv ville forenkle og redusere skifterettens arbeid ved dødsbobehandlingen.⁸¹

Slik som arbeidsgruppen har ordlagt seg skal den gjenlevende ektefelle prioriteres fremfor alle andre arvinger. Etter ordlyden er det da meningen at den gjenlevende ektefelle skal prioriteres framfor livsarvingene, både felles og særkullsbarn da det ikke er nevnt noe spesifikt i tillegg til at de skal være prioritert fremfor arvinger i andre arveklasser. Da minstearven ikke er stor i seg selv, og stort sett vil gjelde beskjedne boliger vil dette mest sannsynligvis ikke bero på større problemer, og det kan tyde på at arbeidsgruppen ikke har vurdert generalisering mellom felles livsarvinger og særkullsbarn som en problemstilling eller et problem.

Arbeidsgruppen har videre i utredningen også lagt til grunn for forslaget om å innføre minstearv at det vil være enklere for den gjenlevende ektefellen å kunne beholde hjemmet dersom det ikke må svares ”arv til medarvinger”. Arbeidsgruppen har i dette tilfellet vurdert kun et alternativ, og det er at den gjenlevende ektefellen slipper å fordelen arven. Det er selvfølgelig flere andre alternativer som kan fungere som en mellomløsning. For eksempel å innføre sekundærarv etter lengstlevende, slik at særkullsbarna vil arve lengstlevende og da vil ikke særkullsbarna som kommer fra mindre bo i praksis bli ”arveløs”. Dette vil muligens være en positiv løsning for både den gjenlevende ektefellen, og særkullsbarna. Dette er et alternativ som ikke er vurdert i tidligere i utredninger eller lignende, men det er et alternativ som bør være med i vurderingen da det kan være en god løsning for alle parter.

⁸⁰ Se Utredning om offentlige skifter i dødsbo (1988) s. 42.

⁸¹ Se Utredning om offentlige skifter i dødsbo (1988) s. 41.

Slik minstearven er uformet i dag, er den ikke helt i samsvar med linjelikedelingsprinsippet, jf. Al. § 1, annet ledd. Det følger av al. § 1 at ”barna til arvelateren arver likt”. Prinsippet sier at alle barna skal arve like mye. Ved et skifte av førsteavdøde, vil den lengstlevende arve alt der dødsboet kun omfatter minstearven. I det tilfellet vil ingen av barna arve noe, og er således ikke i strid med linjelikedelingsprinsippet. Men når lengstlevende dør vil ekteparets fellesbarn, og eventuelt den lengstlevendes særkullsbarn arve etter den lengstlevende. Mens eventuelle særkullsbarn etter førsteavdøde ikke vil arve noe. Dette tilfellet er jo snakk om i relativt små dødsbo, men indirekte vil minstearven likevel være i strid med linjelikedelingsprinsippet.

Problemstillingen er verken drøftet eller omtalt i forarbeidene, noe som kan virke overraskende da det er et lovfestet prinsipp som er fulgt konsekvent i alle år.

Problemstillingen var derimot omtalt i utkastet til arveloven; ”Hvor det er felles barn, er det stort sett bare spørsmål om en utsettelse med utbetaling av arven etter den første avdøde etter foreldrene... Hvor det derimot er særkullsbarn, har barnet ingen arverett etter gjenlevende ektefelle. Det er i disse tilfelle en nærliggende risiko for at gjenlevende vil søke å minske barnets arv. Dette gjelder spesielt hvor gjenlevende har livsarvinger – fellesbarn med førsteavdøde ektefelle eller egne særkullsbarn”.⁸²

Denne problemstillingen ble vurdert av Justisdepartementet i 1937.⁸³ De foreslo å avvikle linjelikedelingsprinsippet ved å fordele arven pr. individ i stedet for pr. linje i de tilfellene hvor arvelateren kun etterlot seg barnebarn. Dette var fordi justisdepartementet mente at det ikke var rimelig at barnebarn skulle arve ulikt dersom arvelaters barn hadde ulik antall barn. Ettersom reglene er slik at hvert av arvelaters barn arver samme beløp, vil den linjen med flest barnebarn arve tilsvarende mindre pr. barnebarn. Forslaget ble forkastet med et svært lite flertall i justiskomiteen, og de begrunnet det med at forslaget ikke hadde tilstrekkelig vekt til å forandre slektsarveretten som ”har lang tids tradisjon og antas å være i god overensstemmelse med det norske folks rettsfølelse”.⁸⁴ Som vi ser har problemstillingen om linjelikedelingsprinsippet delvis vært vurdert, og til tross for at det er lenge siden sist vil det være naturlig å ta opp denne problemstillingen på nytt slik dagens samfunn forandrer seg.

⁸² Se Utkast til lov om arv 1962 s. 77.

⁸³ Se Innst. XI 1937 s. 2-3.

⁸⁴ Se Innst. XI 1937 s. 2-3.

Dersom man skulle vurdere å fjerne minstearven, er det flere reelle hensyn man er nødt til å ta med i vurderingen. Det å kunne forutse sin rettsstilling har vært å anse som et viktig rettsikkerhetsideal, og problemstillingen stiller seg da når man spør seg om en skal kunne forutberegne arv. På en måte så kan man aldri helt forutse fremtidig arv, da arvelateren kan disponere fritt over sin egen formue, og arvingene således ikke er beskyttet mot arvelaterens livsdisposisjoner. Og på den annen side bør muligheten til å kunne forutberegne arv være rimelig nøytral mellom livsarvingene, uansett om de er fellesbarn, førsteavdødes særkullsbarn eller avdødes særkullsbarn. Dersom det er snakk om beskjedne bo, bryter minstearven altså med dette idealet. Om særkullsbarna arver noe er således avhengig av hvilken av ektefellene som dør først, deres forelder eller steforelder, og særkullsbarnet kan således ikke forutberegne noe særlig utfra det tilfellet.

Likevel vil den gjenlevende ektefellen lettere og bedre kunne forutberegne sin arv enn tidligere da den gjenlevende i beskjedne bo er sikret et gitt beløp. Dette er også kun i de tilfeller hvor verdien på avdødes bo er usikkert, ellers har jo den gjenlevende ektefellen en brøksfordeling å kunne forholdet seg til.

Noe som ofte tilleggs stor vekt i rettssystemet, er hensynet til konsekvens og harmoni. Kan man si at minstearven er i samsvar med for eksempel prinsippet om at like tilfeller bør behandles likt? I ett og samme felleseie med beskjedne formue vil særlivsarvingenes arverett være avhengig av rekkefølgen ektefellene dør i, noe som kan medføre at avdødes særlivsarvinger og lengstlevendes særlivsarvinger i samme felleseie får en svært ulik arv. Livsarvingene er etter arveloven likestilt, uavhengig av kjønn og alder, og uavhengig om de er fellesbarn eller særkullsbarn. Og denne regelen er begrunnet med hensynet til at alle barna skal være likestilt. Og som vi så kan likestillingen påvirkes av minstearven, og som gjør at det ikke blir likestilling mellom for eksempel førsteavdødes særkullsbarn og lengstlevendes særkullsbarn.

På den annen side kan det imidlertid hevdes at å styrke den gjenlevende ektefelles stilling på bekostning av livsarvingene, er et forsøk på å likestille den gjenlevende ektefellen med livsarvingene generelt. Som foreslått tidligere kan en sekundærarverett være en god mellomløsning som vil innføre en større likestillingsrett mellom de ulike særlivsarvingene, i tillegg til at det ikke ville påvirket eller belastet den gjenlevende ektefelle noe nevneverdig.

Noen vil også hevde at dette var mulig også før lovendringen om minstearven, ved å inngå ektepakt om helt eller delvis særøie, jf. el. § 42. Dersom arvelateren allerede har overført alle sine verdier og sin formue til ektefellens særøie, vil det uansett ikke være noe i dødsboet igjen for særlivsarvingene å arve. Og igjen ser man at fellesbarna og eventuelle særkullsbarn av lengstlevende vil arve alt når lengstlevende går bort.

Videre kan man spørre seg om hensynet om ”avlastning for skifteretten” har gått på bekostningen av mulige løsninger som ville vært mer gunstig for både den gjenlevende ektefellen, og ikke minst særkullsbarna. Som tidligere nevnt begrunnet Arbeidsgruppen forslaget om minstearv med at det ville føre til en ”avlastning for skifteretten” sitt arbeid dersom den gjenlevende blir eiere. Denne ”målsetningen” hadde ikke vært like lett å oppnå dersom arbeidsgruppen hadde vurdert for eksempel løsningen med sekundærarv. Og det undres derfor på om dette hensynet har blitt vektlagt for mye, og har gått på bekostning i forhold til andre og muligens bedre løsninger.

5.3 Er den gjenlevede ektefelles mulighet for å kunne bo i felles bolig sikret?

5.3.1 Minstearven

Målsetningen for minstearven for den gjenlevende ektefellen er at de ”er sikret å beholde hjemmet av vanlig standard.. uten å måtte svare arv til medarvingene”. I beskjedne bo er den gjenlevende ektefellen sikret en større andel av dødsboet gjennom minstearven, men problemstillingen er at dersom særkullsbarna ikke samtykker til uskifte, er den gjenlevende ektefelle sikret i få bli boende i en ”gjennomsnittsbolig”?

For å kunne regne ut gjennomsnittsformuen slik den er i dag, tas det utgangspunkt i Statistisk årbok⁸⁵ som viser formueregnskapet for husholdninger etter alder til hovedinntektstaker. Tar i dette eksemplet utgangspunkt i aldersgruppen 67-79 år, som gjennomsnittlig levealder for den førsteavdøde. De nyeste tallene som er tatt med i årboken er fra år 2011 tabell 194, så det er de tallene som blir brukt, den gjennomsnittlige formuen kan selvfølgelig ha forandret seg siden da, men man får likevel en viss oversikt over hvordan den gjennomsnittlige formuen er i dag.

⁸⁵ <http://www.ssb.no/a/aarbok/emne05.html> 06.04.15

Før vi ser på tallene tar vi utgangspunkt i at førsteavdøde ikke har opprettet testament og at ekteparet har felleseie. Tabell 194 for 2011 viser en gjennomsnittlig formue nettoformuen på 1 405 400 kroner. Normalt sett vil posten ”realkapital” omfatte boligen. Realkapitalen er estimert til 712 500,- det lave tallet kommer av at ligningsverdien er betraktelig lavere enn markedsverdien. Ettersom det er markedsverdien som er utgangspunktet⁸⁶ tar det utgangspunkt i at ligningsverdien omtrent tilsvarer 20 prosent av markedsverdien.⁸⁷ Vi ser da at verdien på boligen øker fra 712 500 til 3 562 500,- noe som er en mer reel boligverdi hvis vi tenker oss dagens boligmarked. Bankinnskudd, verdipapirer og andre fordringer går under posten ”netto finanskapital” og ligger gjennomsnittlig på 1 067 700,-. For eldre er det helt vanlig å plassere midler i verdipapirer eller bankinnskudd, og det tas utgangspunkt i at dette er likvide midler.

Ettersom markedsverdier er betydelig høyere enn ligningsverdien justeres den gjennomsnittlige nettoformuen opp til 4 255 400 kr. Dødsboet vil i dette tilfellet tilsvare halvparten, som er 2 127 700,- Og i 2011 tilsvarte minstearven (4G) 312 096,- som er lavere (15 prosent) enn ektefellens arverett på en fjerdedel (531 925,-). Som vi ser er minstearven i 2011 lavere enn ektefellens legalarverett på ¼ og i et ”gjennomsnittlig” bolig får derfor minstearven en liten betydning. Førsteavdødes særkullsbarn hvis de er to eller flere, vil her ha krav på resten som tilsvarer 1 815 604,- . Dette tilsvarer 85 prosent av dødsboet, og en god del mer enn pliktsaven på 2/3 (1 418 466,-).

Målsetningen var at den gjenlevende ektefelle skulle kunne beholde boligen, uten å svare til medarvingene. Målsetningen kan ikke sies å være opprettholdt gjennom minstearven i det ”gjennomsnittlige” tilfellet.

Videre var det også i målsetningen å sikre at den gjenlevende ektefellen får ”beholde hjemmet av vanlig standard”. Etter tabellen i statistisk årbok vil boligen omfatte ca. 75 prosent og netto finanskapitalen de resterende 25 prosent. Det er tydelig at boligen omfatter den største andelen av den gjennomsnittlige nettoformuen. I dette tilfellet så vi at netto finanskapitalen var på 1 067 700,- og kan finansiere deler av et skifte med førsteavdødes særkullsbarn. Dersom særkullsbarna har krav på 1 815 604,-, kan den gjenlevende bruke netto

⁸⁶ jf. sl. § 125 første ledd.

⁸⁷ Se Zimmer, Lærebok i skatterett 2001, s. 233.

finanskapitalen til å betale de ut, men vil fortsatt mangle 746 904,-. Hvis man skal følge minstearven, og man følger den gjennomsnittlige nettoformuen, kan man absolutt ikke si at den gjenlevende ektefellen er sikret å ”beholde hjemmet av vanlig standard”, tvert i mot. Dette er selvfølgelig kun et eksempel hvor arvelater ikke har testamentert noe ekstra til den gjenlevende ektefellen eller sikret på andre måter, men man ser likevel klart at minstearven får liten betydning i ”gjennomsnittsboligen” og at målsetningene ikke er oppfylt.

Det er selvfølgelig mange momenter som avgjør om den gjenlevende ektefellen faktisk har mulighet, økonomisk sett til å sitte i uskifte, for eksempel dersom det er fellesbarn må jo særkullsbarna dele arv med dem, og den gjenlevende kan sitte i uskiftebo med fellesbarna sin del av arven eller så kan boligen finansieres med sikkerhet i huset, ettersom det er den gjenlevende ektefellen som eier boligen nå. Man kan sikre den gjenlevende ektefeller på flere måter, gjennom andre formuesordninger eller en større finanskapital men som vi så har minstearven alene således ikke store betydningen for om den gjenlevende ektefelle kan sitte i uskiftebo uten særlivsarvingene.

Dersom vi nå ser på samme eksemplet som ovenfor, men i dette tilfellet har førsteavdøde ønsket å prioritere den gjenlevende ektefellen, og benyttet seg av sin testasjonsfrihet, får vi se helt andre muligheter for den lengstlevende ektefellen. Dersom dødsboet er på 2 127 700, og særkullsbarna har krav på 2/3 av boet (1 418 466,-) og den gjenlevende ektefelle har krav på minste arv kr. 312 024,- vil det være 397 210,- igjen i dødsboet som arvelateren kan velge å tilgodese sin ektefelle ved testament. Den gjenlevende ektefellen sitter da igjen med 709 234 kroner i motsetning til 312 024 kroner. Netto finanskapitalen på 1 067 700,- og dødsboet på 709 234,- tilsvarer en sum på 1 776 934,- og er i dette eksemplet nok til å kunne dekke ut arven til særkullsbarna og sikre den gjenlevende ektefelle å ”beholde hjemmet av vanlig standard.. uten å svare til medarvingene”. Og vi ser at dersom arvelatere bruker testasjonsfrihet kan det snu om på et helt arveoppgjør.

5.3.2 Sikrer folketrygdens grunnbeløp minstearven over tid for den gjenlevende ektefelle?

Nå som vi har sett på problemstillingen om minstearven sikrer den gjenlevende ektefelle å ”beholde hjemmet av vanlig standard”, er det naturlig å vurdere problemstillingen over tid. Dersom målsetningen skal kunne oppfylles er det naturlig at folketrygdens grunnbeløp endrer

seg i samsvar med dagens samfunn, med bolig og- renteutviklingen hele tiden.

Problemstillingen blir dermed om grunnbeløpet faktisk gjør det.

I eksemplet som vi hadde i punktet ovenfor så vi at boligens andel av total netto formue tilsvarte ca. 75 prosent, og nettofinansformuen ca. 25 prosent. Det er naturlig at bankinnskudd utgjør hovedkomponenten av finanskapitalen. Verdien av finanskapitalen styres av nominell bankrente, og boligprisindeksen styrer verdien for boliger over tid. Det vil derfor være de nominelle rentene og boligprisindeksen som avgjør hvor effektiv minstearten vil være over tid, og om den faktisk følger dagens bolig og- renteutvikling. Dersom en ser på tidsintervallet 1998-2012 ser man at boligindeksen har økt relativt fort og mye på de 15 årene.⁸⁸

272 Boligprisindeksen. Alle boliger. 2005=100

	I alt	Oslo med Bærum	Stavanger	Bergen	Trondheim	Akershus utenom Bærum	Sør-Østlandet	Hedmark og Oppland	Agder og Rogaland utenom Stavanger	Vestlandet utenom Bergen	Trøndelag utenom Trondheim	Nord-Norge	
1998	57,1		53,3	:	:	:	59,0	:	:	:	:	:	
1999	63,5		62,0	:	:	:	66,1	:	:	:	:	:	
2000	73,4		74,2	:	:	:	77,6	:	:	:	:	:	
2001	78,6		79,3	:	:	:	81,0	:	:	:	:	:	
2002	82,4		84,2	:	:	:	84,5	:	:	:	:	:	
2003	83,8		83,2	:	:	:	85,9	:	:	:	:	:	
2004	92,4		91,7	:	:	:	93,3	:	:	:	:	:	
2005	100,0		100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
2006	113,7		115,3	125,3	117,5	111,3	112,6	109,4	109,6	117,0	112,2	113,1	113,3
2007	128,0		128,3	150,2	127,8	119,2	127,7	122,4	119,7	140,3	126,7	125,3	129,0
2008	126,6		122,6	151,5	117,4	115,4	126,2	123,2	120,3	146,4	128,7	129,2	126,8
2009	129,0		126,7	153,0	118,4	118,0	127,0	124,8	123,0	147,2	134,6	129,2	127,6
2010	139,7		137,4	175,2	132,0	132,0	136,2	133,4	131,1	159,8	141,6	140,9	138,4
2011	150,9		151,0	191,9	145,0	146,5	145,7	141,7	138,1	172,7	152,0	155,4	145,2
2012	160,9		163,3	206,4	154,2	158,8	155,7	150,6	145,1	180,9	159,1	168,5	155,4

Figur 5 viser at i perioden 1998-2012 har markedsverdien på boliger økt med ca. 280 prosent.

Dersom en ser på tabellen for folketrygdens grunnbeløp ser vi at den også har økt, men ikke i like stor grad som boligindeksen.⁸⁹

⁸⁸ Statistisk årbok 2014 – tabell 272 ”Boligprisindeksen”. Tilgang: <http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-272.html> 06.04.15

⁸⁹ Jfr. Skatteetaten (2014), Grunnbeløpet (G) i folketrygden. Tilgang: <http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Grunnbeloepet-i-folketrygden/> 22.03.15

Grunnbeløp			Gjennomsnitt	
Fra	Pr. år	Pr. mnd	År	Beløp
1.5.14	88 370	7 364	2014	87 328
1.5.13	85 245	7 103,75	2013	84 204
1.5.12	82 122	6 843,50	2012	81 153
1.5.11	79 216	6 601	2011	78 024
1.5.10	75 641	6 303,42	2010	74 721
1.5.09	72 881	6 073	2009	72 006
1.5.08	70 256	5 854,66	2008	69 108
1.5.07	66 812	5 567,66	2007	65 505
1.5.06	62 892	5 241	2006	62 161
1.5.05	60 699	5 058	2005	60 059
1.5.04	58 778	4 898,16	2004	58 139
1.5.03	56 861	4 738,41	2003	55 964
1.5.02	54 170	4 514,16	2002	53 233
1.5.01	51 360	4 280,83	2001	50 603
1.5.00	49 090	4 090,83	2000	48 377
1.5.99	46 950	3 912,50	1999	46 423
1.5.98	45 370	3 780,83	1998	44 413

Figur 6 Hvis vi ser på perioden mellom 1998-2012 siden det er de som er brukt i boligindeksen ser vi at grunnbeløpet har økt med ca. 183 prosent på samme periode som boligindeksen har økt med ca. 280 prosent.

Vi ser her klart at boligindeksen har økt betraktelig mer enn det grunnbeløpet har gjort i løpet av de 15 årene mellom 1998-2012. Og man kan tenke seg en delvis konklusjon at på grunnbeløpet ikke sikrer minstevarven over tid, da minstevarven og grunnbeløpet ikke har fulgt boligprisutviklingen.

Dersom man skal se dette i et lengre og større tidsperspektiv kan den utviklingen vi har sett her slå ut begge veier. Dersom man tar utgangspunkt i de tidsperiodene vi har sett på ovenfor

kan en antyde at grunnbeløpet således er et styringsverktøy som kan anses å være for lite presist for å kunne sikre den gjenlevende ektefellen beskyttelse over lengre tid. Således er dette ikke helt unaturlig da grunnbeløpet i utgangspunktet skal fokusere på andre behov som følger for eksempel konsumprisindeksen, hvor grunnbeløpet skal følge utviklingen av et naturlig forbruk. Vi ser derfor at minstearven vil beskytte mer enn rettspolitisk ønskelig i en tidsperiode, men mindre igjen i andre tidsperioder.

Likevel har vi sett både på boligprisindeksen, men det er jo også velkjent at boligprisene bare øker og øker på, og således må man kunne konkludere med at minstearven som opprinnelig er satt er for lav i forhold til målsetningen – også over tid.

5.3.3 Bør livsforsikringsbeløpet omfattes av dødsboet?

Etter dagens livsforsikringsordning bestemmer forsikringstakeren selv hvem som skal være begunstiget for å få forsikringssummen når man går bort. Før var det fastsatt i forsikringsavtaleloven at dersom ingen er oppnevnt som begunstiger for livsforsikringen, som tilfaller forsikringen arvingene, og vil gå inn i dødsboet etter de vanlige arverettslige reglene.⁹⁰ Etter dagens forsikringsavtaleregler er det den gjenlevende ektefelle som blir begunstiget, dersom forsikringstakeren ikke har valgt noen andre. Forsikringssummen går heller ikke inn i dødsboet, slik som det gjorde før.⁹¹

Utformingen av de livsforsikringsreglene vi har nå, kom til da det skulle utredes ny Forsikringsavtalelov.⁹² Ettersom all annen aktiva normalt sett går i dødsboet, skiller livsforsikringen seg delvis ut med at den skal holdes utenfor.

Forsikringsutvalget hadde flere hensyn som tilsa at livsforsikringen skulle fordels på denne måten. Blant annet vektla et flertall kapitalforsikringens ”spesielle karakter”.⁹³ Ettersom forsikringstakeren kan ta ut det han har satt inn i sparedelen dersom han ønsker det, kan den sammenlignes med et bankinnskudd. I hovedsak burde denne delen derfor fulgt de alminnelige arverettslige reglene. På den andre siden, oppstår selve dødsrisikoen imidlertid

⁹⁰ Jfr. Forsikringsavtaleloven av 1930 § 104 første ledd.

⁹¹ Jfr. El. § 77, annet ledd, jfr. 61 bokstav b.

⁹² Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 109-118.

⁹³ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 109.

først som et aktivum ved dødsfallet og kan dermed ikke anses som arv. Det er vanskelig å si noe om den relative fordelingen, da den relative fordelingen mellom sparedelen og dødsrisikodelen i sammensatte forsikringen er avhengig av når vedkommende dør.⁹⁴

Det blir ikke nevnt noe videre i utredningen om hvilken forsikringstype som dominerer, men flertallet legger likevel størst vekt på risikodekningen i deres utredning. Den relative fordelingen kan jo delvis kartlegges basert på en gjennomsnittlig dødsrate pr. aldersgruppe for de med slike forsikringsordninger. Men det sies heller ikke noe mer om det i utredningen.

Videre har flertallet i Forsikringsutvalget vektlagt hensynet om at ”.. de alminnelige fordelingsregler bare unntaksvis fører til resultater som ivaretar de behov forsikringen er tegnet for å dekke”.⁹⁵ Dette er begrunnet med at forsikringstakeren ofte ønsker en annen fordeling enn den arveloven legger til grunn, noe som også har gjennomgått i tidligere kapitler at arvelateren ofte ønsker en annen fordeling enn det som følger av arveloven. På den andre siden har mindretallet argumentert med at tilsvarende problemstilling ikke var forutsatt i den forrige revisjon av forsikringsavtaleloven elleve år tidligere, og det gjør et derfor vanskelig å vurdere tyngden av dette hensynet.

Et viktig argument som flertallet vektla tungt var at de mente at livsforsikringen er til for å ”avhjelpe akutte økonomiske behov for den eller de etterlatte i en overgangsperiode etter dødsfallet”.⁹⁶ Dette var et av flertallets hovedargumenter for en slik fordeling. Det følger av ordlyden i at livsforsikringen skal hjelpe på de ”akutte” økonomiske behovene som oppstår rett etter/kort tid etter et dødsfall. Likevel er ikke det i samsvar med uttalelsen om at livsforsikringen skal dekke ”faste utgifter, som boutgifter og renter og avdrag på lån”.⁹⁷ Det er derfor tungt å se om flertallet har ment at livsforsikringen har som formål å skal kunne hjelpe til med ”akutte” økonomiske behov, eller om den har som formål å hjelpe til økonomisk på generell basis for den gjenlevende ektefellen. I så tilfellet vil de ovennevnte hensyn være i tråd med de hensyn som også var bakgrunnen for minstearven.

⁹⁴ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 110.

⁹⁵ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 116.

⁹⁶ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 110.

⁹⁷ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 110.

Når det gjelder om livsforsikringen dekker ”akutte” behov eller de mer ”faste avgiftene” blir det en vurderingssak ettersom hvor stor livsforsikringen er og hvordan den gjenlevende ektefellen velger å bruke forsikringssummen. Livsforsikringssummen varierer i stor grad, og er ikke et fast beløp. Derfor er det vanskelig å kunne forutse hvor stor sum det er snakk om, og i tillegg vanskelig å anse det som en ”minimumsrett” på for eksempel samme måte som minste arven. Med tanke på å kunne sikre den gjenlevende ektefellen mulighet til å bo sitte i uskifte, kan den gjenlevende bruke forsikringssummen til å betale ut særkullsbarna. Likevel kan ikke livsforsikringen da anses å vært brukt til ”akutte” økonomiske behov. Og muligens heller ikke for å dekke ”renter og avdrag”.

Videre er det drøftet det faktum at forsikringstakeren kan bestemme selv hvem som er berettiget til forsikringssummen. Dette kan i noen tilfeller skape stor usikkerhet hos den gjenlevende ektefellen. For å kunne omgjøre den begunstige er det strenge vilkår og er ment for å kun være et ”nødutvei” og slikt sett minskes livsforsikringen karakter for å være en minimumsrett eller et sikkerhetsnett slik som minste arven.⁹⁸ Mindretallet var kritisk til at omgjøringsadgangen for forsikringstakeren, og mener at hele beskyttelsen for den gjenlevende ektefelle blir basert på til tro til at forsikringstakeren ”vet best” og at de opptrer lojalt og forsvarlig. På den annen side vil den gjenlevede ektefelle alltid være begunstiget dersom forsikringstakeren ikke begunstiger noen andre. Således er den gjenlevende ektefellen ”prioritert” framfor alle andre arvinger, da det som regel er tilfellet at ingen andre blir begunstiget.

Som nevnt vil man kunne anse den gjenlevende ektefellen som prioritert framfor de andre arvingene når det gjelder utbetaling av livsforsikring. Mindretallet har bitt seg merke i dette, og har uttalt ”.. med fordeler for gjenlevende ektefelle, men denne enkelthet vil lett kunne gå på bekostning av andre verneverdige interesse, som for eksempel avdødes barn utenfor ekteskapet, eller et tidligere ekteskap”.⁹⁹ På den ene siden vil den gjenlevende ektefelle bli prioritert i aller fleste tilfeller her framfor særkullsbarna og således kunne virke ”urimelig” at forsikringssummen ikke går inn i dødsboet som alt annet. På den andre siden er det forsikringstakeren som har betalt inn pengene i livsforsikringen og bør derfor også kunne få velge hvem han ønsker skal få nytte av dem når han går bort.

⁹⁸ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 127.

⁹⁹ Se NOU 1983: 56 Lov om avtaler om personforsikringer s. 116.

Særkullsbarna er uansett sikret sin del av arven gjennom pliktdelen, og bør således ikke ha noen krav på mer enn sin pliktdel.

Dersom man skal vurdere målsetningene for livsforsikringen opp mot realiteten, vil man kunne si at målsetningen om livsforsikringen skal dekke ”akutt” økonomisk behov, angripes av forsikringstakerens mulighet til å velge hvem som skal være begunstiget. Dersom forsikringstakeren har valgt sine særkullsbarn som begunstiget, hjelper ikke dette den gjenlevende ektefellen med de økonomiske behov som blir akutt når førsteavdøde har gått bort.

5.4 Forskjellig arverett i forhold til særkullsbarnets kontakt med forelder?

Slik det er i dag så har ikke alle barn kontakt eller samvær med sine biologiske foreldre. Det kan være for eksempel være at foreldrene har gått i fra hverandre og flyttet til to forskjellige deler av landet, en ”one night stand” som resulterte i et barn og hvor far ikke har ønske om å ha noe med barnet å gjøre eller at mor for eksempel ikke ønsker å ha far inn i bildet. Det er ikke helt uvanlig at et barn aldri har møtt eller kjent sin (som oftest) far. Hvem som må ta ”skylden” for det er blitt sånn er jo et annet spørsmål, men skal dette barnet ha like full arverett som alle de andre barn som far kanskje har hatt kontakt med og oppdratt?

Hvis vi ser på et eksempel:

Far har ett barn fra tidligere forhold, mor har ingen. De får et fellesbarn, men går fra hverandre nesten rett etter at barnet er født. Mor blir sint på grunn av bruddet og velger å flytte til andre siden av landet. Videre nekter hun far samvær, og den lange reiseavstanden gjør ikke samvær til et gunstig alternativ heller. Barnet vokser opp hos mor uten noen form for kontakt med far.

Far gifter seg etter noen år med en ny kvinne, sammen stifter de et hjem med hans barn fra det tidligere forholdet og i tillegg får de et barn sammen. Der lever de sammen i 20 år til han dør av sykdom. Det barnet far har hatt fra før og det fellesbarnet paret fikk har far fulgt opp og knyttet sterkt bånd med de siste 25 årene. Mens barnet som mor tok med seg å flyttet har aldri hatt kontakt med far.

Spørsmålet blir da, skal dette barnet som far ikke engang kjenner få samme del av farsarv som de to barna han har hatt sammen med seg alle disse årene?

De barna som har vokst opp med sin far har knyttet sterke bånd, har en relasjon med han og hans familie og har vokst opp i hans hjem. Mens det barnet som aldri har bodd eller har kjent sin far har ingen relasjoner eller kjennskap til denne mannen eller hans familie. På en måte vil det føles både ”urettferdig” og unaturlig når disse barna skal måtte dele deres fars arv med noen som er helt ukjent for dem og deres familie.

På den andre siden har man et ansvar for et barn man har satt til verden uansett om man har kontakt eller ikke. Dette er også noe av bakgrunnen til at det kreves samtykke fra særkullsbarna hvis man skal sitte i uskifte. Videre vil det være svært vanskelig å trekke en spesifikk grense for hvor mye kontakt med en forelder som gir en prosentandel i arven. Og slikt sett unngår man skjevdeling mellom søsken.

6. Alternativer

Som utgangspunkt for denne avhandlingen kreves det samtykke fra særlivsarvinger dersom den gjenlevende ektefelle skal kunne sitte i uskiftet bo, jf. Al. § 10. Der er derfor i praksis viktig å finne andre ordninger som kan sikre den gjenlevende ektefellen dersom et samtykke ikke skulle foreligge. Ettersom forholdene mellom den som blir den gjenlevende ektefellen og særkullsbarna kan være svært forskjellig fra familie til familie, er det viktig med arveplanlegging.

Den lengstlevende har krav på sin minste arv. Og hadde det ikke vært for pliktreglene i al. § 29 kunne arvelateren disponert fritt over sin formue, men slik er det altså ikke etter dagens arvelov. I utgangspunktet har arvelateren kun en tredjedel av sin formue han kan disponere over i testamentsform. Og ofte er ikke denne frie tredjedelen stor nok til å sikre den gjenlevende ektefellen økonomisk, og det er derfor det er så viktig med å planlegge sin bortgang slik at man kan sikre hverandre.

I den videre framstillingen vil det først bli gjennomgått når uskifte vil være hensiktsmessig etter dagens regler, videre bli gjennomgått ulike muligheter man har for å sikre hverandre som ektefeller. Sist vil utkastet til den nye arveloven bli drøftet, og potensielle endringer til gunst for den gjenlevende ektefelle eller arvingene vil bli foreslått.

6.1 Når vil uskifte være hensiktsmessig etter dagens regler?

Den ektefellen som blir værende igjen etter at førsteavdøde har gått bort kan velge mellom uskifte og et umiddelbart skifte med førsteavdødes arvinger. Det er nemlig ikke alltid at det gunstigste alternativet økonomisk, men også av andre hensyn er å velge uskifte. Dersom førsteavdødes økonomi var så svak eller usikker at et uskifte med gjeldsovertakelse etter al. § 20 viser seg å bli et sjansespill, bør den gjenlevende ektefellen avstå fra å kreve uskifte. For den gjenlevende ektefellen vil det der være mer hensiktsmessig med et offentlig skifte av dødsboet, hvor heller de særlige reglene for skifte av insolvent dødsbo kan komme inn i stedet.

Selvfølgelig vil også hensiktsmessigheten ved valget mellom å sitte i uskifte eller umiddelbart skifte bero på hva ektefellene, eller førsteavdøde har avtalt og gjort i forkant av dødsfallet for

å sikre den som blir den lengstlevende. Her er det naturligvis snakk om ektefellene har inngått ektepakter, testamenter, livsforsikringer og lignende. Dersom ektefellene har sikret hverandre på noen av disse måtene vil det kunne spille en avgjørende rolle for den gjenlevende ektefelles valg ang. å sitte i uskifte eller å skifte.

Dersom boet er så lite at al. § 6 blir gjeldende og minstearven kommer inn, kan den gjenlevende ektefelle overta hele eller det vesentlige av første avdødes formue gjennom et direkte skifte.¹⁰⁰ Noe som vil gjøre valget enkelt for den gjenlevende ektefellen. Og muligheten til å sitte igjen med hele eller vesentlige deler av førsteavdødes formue kan i høy grad påvirkes ved ektepakt. Dersom ektefellene har avtalt at den gjenlevende ektefelles formue skal være særøie, mens førsteavdødes formue skal være felleøie som ikke skal kunne skjevdeles, ligger forholdene til rette for at den gjenlevende ektefellen kan bli sittende med alle vesentlige av førsteavdødes formue. Dersom det er tilfellet vil nemlig den gjenlevende ektefellen ha krav på halvparten av den førsteavdødes formue som boslodd, og i tillegg vil den gjenlevende også ha krav på ¼ eller minstearven jfr. Al. § 6 av førsteavdødes boslodd. Og den gjenlevende kan være ytterligere tilgodesett gjennom testament.

Dersom ektefellene er barnløse bruker det heller ikke være noe problem med valget, da den gjenlevende ektefellen i teorien kan overta alt etter førsteavdøde gjennom et vanlig testament eller et gjensidig testament. Likevel kan et testament inneholde rådighetsbegrensninger for den gjenlevende ektefellen, som er strengere enn rådigheten den gjenlevende ektefellen vil ha under uskifte. Videre kan den gjenlevende ektefellen bli bundet til en mindre gunstig fordelingsnøkkel for lengstlevendes arvinger gjennom testament. Den gjenlevende har ingen plikt til å tiltre arven etter førsteavdødes testament eller et gjensidig testament.¹⁰¹ Den gjenlevende ektefellen vil imidlertid være bundet av et gjensidig testament som er gjort til en arvepakt, og det vil kunne en senere fordeling av arvemidlene.

Også hvor den gjenlevende ektefellen kun blir sittende igjen med den alminnelige brøkdelsarven etter loven ved et direkte skifte, kan skifte være mest gunstig for den gjenlevende etter en samlet vurdering. Til tross for at et uskifte vil gi den gjenlevende ektefellen stor frihet til å disponere over uskifteboet, vil uskifthereglene likevel innebære visse ulemper som potensielt kan være eller bli ganske store for den lengstlevende. De forskjellige

¹⁰⁰ John Asland, Uskifte (2008) s. 524.

¹⁰¹ Se nærmere Peter E. Hambro, Arveloven, 4 utg. (2007) s. 429-431 og s. 518-519.

uskiftereglerne har ulemper ettersom hvilken livssituasjon den gjenlevende ektefellen er i. For eksempel vil ikke ulempene påvirke en gammel enke som er minstepensjonist og som lever av pensjon og den oppsparte formuen fra ekteparet. Dersom det derimot er snakk om en yngre enke, som har mange år igjen å arbeide, som kanskje til og med blir å gjengifte seg igjen og har egne foreldre hun blir å arve etter, vil regelen i al. § 17 påvirke hennes uskifte. Når uskifte opphører vil vanligvis det vesentligste av midlene i boet da være opptjent av den gjenlevende ektefellen gjennom uskifteperioden, og i tillegg har hun måtte fulgt de begrensningene i rådigheten over midler hun selv har innbrakt. Slik viser det seg at livssituasjonen til den gjenlevende ektefellen spiller en stor rolle, ved valget om å sitte i uskifte eller å skifte direkte.

De rådighetsbegrensningene som følger et uskifte kan for noen virke tyngende. For eksempel kan al. § 21 påvirke den gjenlevende ektefellen ved stadig behov for økonomisk hjelp fra en av arvingene, som også utløser at de andre arvingene må få det samme. Dette var ikke et problem når begge ektefellene var i livet og man kunne gi gaver til arvingene, men det blir et ”problem” når arvelateren er gått bort og den gjenlevende blir sittende i uskifte og dette kan bli et pengesluk for den gjenlevende ektefellen.

En annen ting den gjenlevende ektefellen må ta med i vurderingen er sannsynligheten for om det vil bli aktuelt å skifte uskifteboet mens hun/han fortsatt lever, og eventuelle konsekvenser av et senere skifte. Slik arveloven er nå i dag beregnes arven til den lengstlevende ektefellen kun ved et livstidsskifte. Det vil si at det ligger innbakt et incentiv for den gjenlevende ektefellen til å skifte i levende live, samtidig som førsteavdødes særkullsbarn/livsarvinger ”straffes” for å kreve skifte *før* lengstlevende dør ved at deres arvebrøker blir mindre enn ved et skifte *etter* lengstlevendes død.¹⁰²

Videre vil en utbetaling av en forsikringssum til den gjenlevende ektefellen jf. Fal. § 15-1 også tas med i en vurdering av om man ønsker å sitte i uskifte eller skifte umiddelbart. Den gjenlevende ektefellene vil få utbetalt livsforsikrings pengene dersom igjen andre er oppnevnt som begunstiget etter fal. § 15-1 og disse pengene regnes ikke som en del av dødsboet eller til de midler som skal deles med arvingene etter el. § 77 jf. § 58. Heller ikke inngår forsikringssummen i grunnlaget for beregning av livsarvingenes pliktandel. Dersom den gjenlevende ektefellen derimot velger å sitte i uskifte, går livsforsikringssummen inn i

¹⁰² John Asland, Uskifte (2008) s. 526.

uskifteboet, og blir fordelt mellom førsteavdødes og lengstlevendes arvinger når uskifteboet etter hvert skal skiftes.¹⁰³ Hvis man tar hensyn til forsikringspengene, bør man velge et direkte skifte da disse pengene blir holdt utenfor skiftet.

Skjevdelingskravet etter el. § 59 kan ikke gjøres gjeldende ved skifte av et uskiftet bo, jfr. El. § 77 første ledd annet punktum. Skjevdelingsreglene kan derimot slå begge veier. Dersom førsteavdøde har de største skjevdelingsverdiene, vil uskifte være gunstig fordi skjevdeling ikke kan kreves ved skifte av et uskiftet bo. Dersom den gjenlevende ektefellen har de største skjevdelingsmidlene vil det derimot trekke for å skifte direkte. Det er de samme argumentene dersom den gjenlevende ektefellen har særøie, og hun ønsker å sitte i uskifte med førsteavdødes særøie. Særøiet til både den gjenlevende ektefellen og den førsteavdøde går inn i uskifteboet jfr. Al. § 9 annet ledd (så fremst ingenting er avtalt i en ektepakt eller lignende).

At den gjenlevende ektefelles særøie går inn i uskifteboet kan være like upraktisk som at hennes skjevdelingsmidler går inn i uskifteboet, både fordi særøiet blir underlagt rådighetsbegrensninger i uskifte og fordi fordelingen av uskifteboet når det skiftes skal skje på grunnlag av verdiforholdene mellom ektefellenes særøieformue ved uskiftets begynnelse. Dersom den gjenlevende ektefellen har hatt en gunstig forvaltning av egne særøiemidler i uskifteperioden, kan en slik fordeling slå uheldig ut for den gjenlevende.

Som vi har sett gjennom hele avhandlingen, forutsettes det samtykke fra særkullsbarna dersom den gjenlevende ektefellen skal kunne sitte i et uskifte. Nokså ofte foreligger det ikke et godt nok forhold mellom særlivsarvingene og den gjenlevende ektefelle, noe som ofte gir resultat i at de ikke samtykker til at den gjenlevende sitter i uskifte. Særlivsarvinger kan i noen tilfeller gå med på samtykke med bakgrunn i ”trusler” om beskjæring av arvelodden gjennom førsteavdødes testament, men det kan igjen være uheldig da det ikke er noen god start for uskifte. Et uskifte bør bygge på gjensidig tillit og respekt mellom den gjenlevende ektefellen og førsteavdødes særkullsbarn. Bare det at førsteavdødes livsarvinger, faktisk er særlivsarvinger bør gjøre at den gjenlevende ektefellen tenker to ganger før man velger å sitte i uskifte. Ofte er det ikke samme forhold mellom den gjenlevende og særkullsbarna, som særkullsbarna hadde til den førsteavdøde. Det er ikke sikker at særkullsbarna anser den gjenlevende ektefellen som sin familie engang. I disse tilfellene er det nok mest

¹⁰³ . Jfr. Fal. § 15-1 tredje ledd annet punktum.

hensiktsmessig med et kort og raskt arveoppgjør, enn et uskifte som kan strekke seg utover flere tiår hvor det er dårlig stemning mellom den gjenlevende ektefellen og særkullsbarna. Selvfølgelig kan det likevel være ønskelig å sitte i uskifte i de tilfeller den gjenlevende ektefellen og særkullsbarna har god tone mellom seg, og hvor den gjenlevende ektefellen ikke har økonomi til å beholde eller skaffe seg en ny bolig etter et skifte med arvingene.

Et annet hensyn som kan gjøre seg gjeldende ved et valg ang. å sitte i uskifte eller skifte direkte er dersom livsarvingene er i etableringsfasen og trenger arvemidlene til å kunne etablere seg. I de tilfellene kan det være at den gjenlevende ektefellen ønsker å skifte umiddelbart slik at livsarvingene kan få sin arv, som dermed også hjelper på den økonomiske biten ved en etableringsfase. Dette gjelder hovedsakelig dersom den gjenlevende ektefellen har nok midler selv til å klare seg ved et direkte skifte.

Dersom man ser samlet sett på de hensynene som er gjennomgått i dette kapitlet, passer uskifte best for de som er eldre, og ikke har særkullsbarn eller har planer om å gifte seg på nytt. Likevel har vi også sett at det kan være både ønskelig, men også nødvendig for yngre personer dersom deres egen økonomiske stilling uten uskifte vil bli for svak til å opprettholde en anstendig levestandard. I tillegg kan det være ønske om uskifte for yngre ektefeller dersom førsteavdøde hadde en stor formue, som ved et direkte skifte ville kunne kreves skjevdelt av arvingene.

6.2 Hvordan sikre den gjenlevende ektefelle?

Arveloven setter begrensninger for arvelaters frie råderett over sin etterlatte formue, og begrensningene er delvis gitt av hensyn til legalarvingene, ved pliktdelsregler og minstearvsregler. De norske pliktdelsregler kan sette vesentlige skranker for arvelaters muligheter til selv å fordele arven etter seg ved testament. Ektefeller og samboere med fellesbarn er godt hjulpet gjennom uskifteordningen, og ofte er interessekonfliktene mindre i forhold hvor det bare er fellesbarn.

Ettersom det er et stadig økende antall familier med særlivsarvinger, så oppstår det også oftere behov for å sikre den gjenlevende ektefellen eller samboer, utover hva som er mulig ved testament. Ofte ønsker ektefellene rett og slett andre løsninger for formue fordelingen etter sin død enn det som følger automatisk ved uskifteordningen. Og som oftest ønsker de å

sikre hverandre bedre enn det de er sikret fra før. For å kunne oppnå den ønskede fordelingen kan dette gjøres gjennom forskjellige formuerettslige ”avtaler”.

6.2.1 Testamenter

Testamentsreglene er delvis gjennomgått i kap. 3.2 ”Arv etter testament”. Det vil her derfor bli gjennomgått kort om testasjonsrådigheten, og hvordan man kan sikre den gjenlevende ektefellen gjennom testament.

Testasjonsrådigheten kan være avgrenset positivt eller negativt, ettersom hva loven tillater eller forbyr. Arvelovens ordning er at testasjonsfrihet er negativt avgrenset. I praksis er det bare pliktdelsreglene og beskyttelsen av ektefellens arverettigheter som setter grenser for arvelaters testasjonsfrihet. Som utgangspunkt er to tredjedeler av arvelaters formue pliktdelsarv for livsarvingene, og i hovedsak kan arvelateren ikke disponere over pliktdelsarven ved testament uten særlig hjemmel, jf. al. § 29. I større formuer kan pliktdelsarven beløpsmessig begrenses såfremt den overstiger visse minstebeløp.¹⁰⁴

Et av vilkårene for en gyldig testasjon er at den gir uttrykk for arvelateres reelle testasjonsvilje. Det er fordi testamenter skal gjenspeile eksakt hvordan arvelateren ønsket å fordele formuen sin. Og som det er nevnt ønsker ofte ektefellene å sikre hverandre best mulig.

Arvelateren kan testamentere bort den såkalte frie tredjedel. Den kan arvelateren testamentere til sin ektefelle og dermed sikre ektefellen mer økonomisk ved arvelaterens bortgang. Og gjennom gjensidig testament kan man innsette hverandre som arvinger. Det vil si at den som lever lengst skal ha det førsteavdøde etterlater seg (helt eller delvis) jf. Al. § 49 tredje ledd annet punktum. Det er klart at dette igjen begrenser seg ved arvingenes pliktdel.

6.2.2 Livsforsikring

En livsforsikring utløses ved den forsikredes bortgang. Det ligger derfor i navnet på livsforsikringen at dens formål er å kompensere for de økonomiske konsekvenser av den forsikredes død. I stedet for – eller eventuelt i tillegg har forsikringsordningen også som

¹⁰⁴ Jfr. Al. § 29 første ledd annet punktum.

formål å fordele forsikringstakers etterlatte formue. Det er vanlig å forsikre seg selv, slik at de etterlatte (en ektefelle, samboer eller barna) fortsetter å bli forsørget også etter at han er gått bort.

En ren livsforsikring knytter seg som regel til dødsfallrisikoen, uavhengig av dens årsak. Det er også vanlig at livsforsikringen også er knyttet opp mot uførhets-, sykdoms- eller ulykkesforsikringer. Noen livsforsikringer er det som kalles dødsdisposisjoner eller testamentariske disposisjoner, for eksempel der det utbetales et engangsbeløp eller der hvor forsikringstakeren oppnevner noen som begunstiget (for eksempel sin ektefelle).

Slik forsikringsavtaleloven¹⁰⁵ er utformet i dag, hvor den inneholder egne forsikringsrettslige fordelingsregler kan den etterlatte formuen dessuten kanaliseres utenom arverettsreglene selv uten begunstigelse. Det siste gjelder første og fremst hvor arvelater ønsker å tilgodese ektefelle fremfor livsarvinger. Arvelateren kan eksempelvis fritt plassere oppsparte midler i en forsikringsordning, hvor han relativt fritt kan disponere over midlene i live, og samtidig utpeke hvem midlene skal utbetales til ved hans død, hvor vi ser det gir muligheter til å sikre sin ektefelle med en større formue enn det som følger direkte av arveloven.

Dersom avdøde ikke har oppnevnt noen begunstiget, fordeles livsforsikringen i henhold til egne legalfordelingsregler.¹⁰⁶ Der ingen andre er begunstiget ved forsikringstakeres død, er det etter lovens prinsipale løsning at forsikringen skal tilfalle ektefellen.

Forsikringsutbetalingen regnes ikke som arv etter avdøde, og den skal heller ikke tas med i betraktningen ved et verdidelingsoppgjør med førsteavdødes arvinger (jfr. Fal. § 1-5, annet ledd tredje punktum). Dersom den avdøde ikke var gift, eller ektefellen gikk bort først og ikke har oppgitt noen begunstige, er det ”arvingene etter lov eller testament” som er begunstiget.

6.2.3 Gaver

I utgangspunktet har ektefellene all mulighet til å disponere over midlene sine, ved å gi gaver til hverandre. Det følger av el. § 50 at i de tilfeller hvor ektefellene velger å gi gaver til hverandre, gjerne av større verdi kan ektefellene opprette ektepakt med avtale om særeie, og overføre hele eller deler av sin formue til den annen. En slik ”overføring” er likevel ikke helt

¹⁰⁵ Forsikringsavtaleloven. Lov 16 juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler, forkortet Fal.

¹⁰⁶ jfr. Fal. § 15-1.

risikofri for gavegiveren. Dersom ektefellene skulle gå fra hverandre og skille seg, har ikke gavegiveren krav på noe av gavens verdi og taper således da den verdien vil falle utenfor et skilsmisseoppgjør.¹⁰⁷ Det er selvfølgelig en risiko gavegiveren må ta høyde for dersom han ønsker å sikre sin ektefelle gjennom gaver.

I tillegg oppstår problemstillingen om gaven er å anse som en livs- eller dødsdisposisjon når arvelateren/gavegiveren har gått bort. Det mest nærliggende er å tro at den gjenlevende ektefellen må gå rettens vei for å få fastslått gyldigheten i disposisjonen. Grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner er grundig behandlet i juridisk teori og det finnes fem høyesterettsdommer i perioden 1961-1979 som behandler problemstillingen.¹⁰⁸

6.2.4 Avtaler om formuesordning

En annen løsning for å sikre hverandre er å inngå avtaler om formuesordninger. Det følger av ekteskapslovens kapittel 9, regler med alternative ordninger for formuesfordeling som kan brukes for å tilgodese den lengstlevende ektefellen på bekostning av særlivsarvingene. Dette skjer hovedsakelig ved opprettelse av en ektepakt.

For eksempel dersom mannen har to særkullsbarn, og ektefellene har to fellesbarn, og de har bygd et hus og hjem sammen. Etter al. § 10 kreves det samtykke fra særkullsbarna til mannen dersom konen skal kunne sitte i uskifte som den gjenlevende, hvis mannen går bort først. Fellesbarna har således ingenting de skulle sagt. Ved en ektepakt kan man da avtale at konen skal ha "særeie i livet, felleseie ved død" jf. el. § 42 (3). Da vil huset inngå i konens særeie, og hun kan sitte i hus og hjem uten å verken få samtykke eller skifte med særkullsbarna. Særkullsbarna får likevel sin del av arven når den lengstlevende går bort, da særeie går inn i felleseie som blir fordelt på arvingene etter begge ektefellene.

Videre kan man avtale at dersom begge ektefellene har særeie, så skal for eksempel kun mannens særeie omdannes til felleseie ved hans bortgang. Dersom konen dør først forblir hennes særeie, nettopp særeie jfr. El. § 42. Gjennom denne ordningen sikres konen ved at hun får sin særeiedel, og i tillegg halvparten av hans felleseie som boslodd. I tillegg har hun jo

¹⁰⁷ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2006) s. 85.

¹⁰⁸ Lødrup 2007 s. 244 og Hambro 2006 s. 85.

selvfølgelig krav på minstearven, og vanlig arv etter al. § 6. Og hvis man skal gå hele veien og tilgodese konen med så mye som mulig, kan mannen i tillegg testamentere den frie tredjedel til henne. Gjennom denne ordningen er for eksempel konen godt sikret økonomisk.

Reglene om skjevdeling etter el. § 59 kan få anvendelse. Særlivsarvingene kan gjennom el. § 77 påberope seg skjevdelingsreglene. Dette har den betydning at dersom en stor del av førsteavdødes formue består av skjevdelingsmidler får ektepaktens omdannelse en begrenset betydning. Man kan likevel unngå dette ved at ektefellene avtaler av skjevdelingsreglene ikke skal komme til anvendelse på skifteoppjøret ved død.

Retten til å opprette ektepakter begrenses ikke av pliktdelsreglene, til tross for at disse type ordningene klart omgår pliktdelsreglene, og den gjenlevende ektefellen sikres økonomisk på stor bekostning av særlivsarvingene. Man ser at ulike type ordninger som er gjennomgått, kan redusere størrelsen på dødsboet betraktelig, og til fordel for den gjenlevende ektefellen beregnes pliktdelen av dødsboet og ikke av arvelaterens formue under ekteskapet.¹⁰⁹

6.2.5 Oppsummering

Slik det er gjennomgått er det flere ulike muligheter til å sikre den gjenlevende ektefellen på bekostning av særlivsarvingene. Og dersom samtykke fra særlivsarvingene ikke er et alternativ er det andre måter å sikre hverandre på. Det skal likevel sies at de fleste av ordningene som er gjennomgått (for eksempel testament, særeie og lignende.) bør settes opp og gjennomgås av personer med ordentlig kyndighet for spesielt ekteskaps- og arveloven. Små feil (formfeil, feil utfylling, osv.) kan gjøre at disposisjonene ikke er gyldige når førsteavdøde plutselig går bort og arven ikke blir fordelt slik førsteavdøde og den gjenlevende ektefellen hadde planlagt.

Ordningene som er gjennomgått går som sagt på bekostning av særlivsarvingene. De fleste ønsker selvfølgelig at barna skal få sin del av arven, en gang – men de aller fleste ønsker å sikre den som blir sittende alene igjen økonomisk, og rett og slett utsette barnas arv. Pliktdelsreglene vil alltid sikre særlivsarvingene sin faste del uansett. Og gjennom disse

¹⁰⁹ Hambro - Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn (2006) s 87.

ordningene har arvelateren mulighet til å nesten fordele sin arv helt fritt, slik han ønsker det.

6.3 Utredningen av ny arvelov NOU 2014:1

10 februar 2014 ga Justis- og beredskapsdepartementet ut en utredning for en ny arvelov. Målet for revisjonen av arveloven var å bevare og fornye innholdet i den eksisterende lovgivning slik at den kan gi en regulering som er gjenkjennelig, men egnet for nye generasjoner.¹¹⁰ I mandatet er utvalget bedt om å vurdere om forholdet mellom ektefellen og de øvrige arvingene bør justeres i favør av ektefellen.¹¹¹ Utredningen er derfor av relevant betydning for avhandlingens problemstilling.

Hele utredningen er blitt gjennomgått og analysert, men kun det mest relevante for avhandlingen blir nevnt her.

6.3.1 Arv etter lov (slekt og ektefeller)

Reglene om arv på grunnlag av slektskap er det ikke gjort særlige forandringer i fra dagens lovgivning.

Utvalget har påpekt at den vanskeligste avveiningen er mellom den gjenlevende ektefelle og avdødes livsarvinger – særlig avdødes særlivsarvinger.¹¹² Som det også påpekes så det det tungtveiende interessert som skal avveies mot hverandre når man har konkurranse med arvingene i første arvegangsklasse. Og uansett hva man velger å prioritere, så velger man også å prioritere bort noe annet.

Dersom man velger å øke legalarvelodden til den gjenlevende ektefellen, så vil det redusere barnas legalarvelodd. For fellesbarna betyr dette første og fremst at de må vente lenger på en større del av den samlede arv etter foreldrene. Men for førsteavdødes særlivsarvinger (særkullsbarna) betyr imidlertid en økning av gjenlevende ektefelles legalarvelodd en reell beskjæring av deres arv.

¹¹⁰ NOU 2014:1 s. 12.

¹¹¹ NOU: 2014:1 s. 33.

¹¹² NOU 2014:1.

Utvalget har vurdert hvordan en eventuell økning av ektefellens arvelodd vil påvirke spesielt særkullsbarnas rettsstilling, og har likevel, etter en helhetlig vurdering foreslått at den gjenlevende ektefelles arvelodd økes fra en firedel til en halvdel i konkurranse med avdødes livsarvinger. Dette er naturligvis en stor forandring, og vil absolutt være til stor fordel for den gjenlevende ektefellen.

Man ser her at utvalget har vurdert at den gjenlevende ektefellens arverett skal styrkes, på bekostning av førsteavdødes særkullsbarn. Ved en økning i ektefellens arvelodd vil den gjenlevende ektefellen ha større mulighet til å beholde boet og felles hjem. Det er også tatt hensyn til at når en arv skal fordeles er ofte særkullsbarna blitt godt voksne og etablerte, slik at de ikke har det samme akutte behov for midler til forsørgelse som den gjenlevende ektefellen vil ha.¹¹³

Videre er det også foreslått at ektefellen skal være enearving dersom avdødes nærmeste slektsarvinger er foreldre eller etterkommere etter foreldrene, igjen ser man at den gjenlevende ektefelles stilling er styrket. Dersom det kun er arvinger i andre arvegangsklasse, arver de alt i stedet for halvparten som det er i dagens arvelov, etter den nye revisjonen. Utvalget har presisert at de mener ektefelles behov klart taler for at den gjenlevende ektefelle skal være enearving i tilfellet. Dette er begrunnet i at ektefellene vil ha hatt en felles bolig og felles økonomi, noe den avdøde mest sannsynligvis ikke har hatt med verken sine foreldre eller søsken. Og utvalget finner det opplagt at den gjenlevende ektefelle i normaltillfellene oppfattes som avdødes nærmeste, i hvert fall sammenholdt med foreldre, søsken og søskens etterkommere.

Dersom den gjenlevende ektefellen arver alt med bakgrunn i at det ikke er livsarvinger i bildet, skal arvinger i andre arvegangsklasse etter utkastet derimot ha en betinget sekundærarverett etter lengstlevende ektefelles død. Ved lengstlevende ektefelles død skal boet deles likt mellom ektefellens slekter. Likedelingen skal likevel ikke skje dersom lengstlevende ektefelle har inngått et nytt ekteskap, eller et samboerskap som utløser arverett, etterlater seg livsarvinger eller har opprettet testament som fastsetter en annen fordeling av arven.

¹¹³ NOU:2014 s. 36.

Det er vurdert av utvalget om de skal foreslå å innføre en pliktdelsarv for den gjenlevende ektefellen i form av brøk istedenfor i form av beløp slik den er nå, men utvalget valgte å heller la den gjeldende regel stå og foreslo heller at minstearven til den gjenlevende ektefellen skal økes, fra fire til seks ganger folketrygdens grunnbeløp dersom ektefellen konkurrerer med livsarvinger.

Også her har utvalget lagt vekt på at den gjenlevende ektefellen bør ha mulighet til å beholde felles bolig og ha midler til forsørgelse. Og at disse behovene er prioritert framfor voksne særlivsarvingers behov. Og det er lagt vekt på ektefellenes felles økonomiske fellesskap. Utvalget mener at en ektefelles minste arv skal fortsette å være beskyttet mot testament, slik det er i dag.

Utvalget har ikke valgt å øke minste arven i forhold til ektefeller i konkurranser med andre arvegangsklasser, da de har foreslått at ektefellen skal være enearving i alle de andre tilfeller hvor det ikke er livsarvinger.

Etter gjeldende rett har barn krav på to tredjedeler av dødsboet som pliktdel, men er begrenset til én million kroner per barn. Utvalget foreslår at livsarvingene skal ha krav på en halvdel av arvelodden som pliktdel. Det betyr at dersom avdøde etterlater seg en ektefelle eller arveberettiget samboer, vil pliktdelen være en firedel og i andre tilfeller en halvdel. Det foreslås også at pliktdelen begrenses til 40 ganger folketrygdens grunnbeløp per barn, framfor én million.

6.3.2 Arv etter lov (samboere)

Fram til 2009 har samboere vært uten arverettslig beskyttelse etter norsk rett. Utvalget har naturlig nok vurdert samboerens rettsstilling også i den reviderte arveloven, og de mener at samboeres arverettslige stilling bør vurderes ut fra de sosiale realitetene i dagens samfunn.

Utvalget har lagt vekt på at likestilling blant menn og kvinner er et hensyn for å styrke samboerens stilling. Videre er det også lagt vekt på økonomiske forutsetninger før og under et samboerskap og at samboerne har bygget opp verdier i fellesskap under samlivet. Det er videre et ønske at den gjenlevende ektefelle skal ha mulighet til å beholde et felles hjem, spesielt med tanke på fellesbarn. Og hensyn til forutsigbarhet og retts tekniske hensyn har vært

av vekt.

Det er foreslått å gi samboere lik arve og uskifterett, som ektefeller. Dette gjelder likevel bare samboere som har, venter eller har hatt fellesbarn, eller samboere som har bodd sammen i mer enn fem år før dødsfallet. Dermed har samboere altså legalarverett dersom de lever i mer enn fem år sammen, noe som kan anses som rimelig.

Utvalget mener som sagt at samboerens arverett bør være den samme som ektefellens arverett. Den bør følgelig være en halvpart i konkurranse med livsarvinger, og det hele i konkurranser med utarvinger, riktignok med en betinget sekundærarverett for førsteavdødes arvinger i andre arvegangsklasse. Utvalget ser ingen grunn til å forskjellsbehandle ektefeller og samboere. Beskyttelsesbehovene er de samme, og da bør beskyttelsen være det samme.¹¹⁴

Utvalget mener at samboerne ikke bør være låst i en situasjon med gjensidig arverett, særlig for samboere med særkullsbarn på begge sider kan det være et ønske om at barna og ikke samboeren skal arve. Likevel har utvalget lagt vekt på beskyttelsesbehovet, og mener at samboere ikke skal kunne frata hverandre minstearven ved testament. Og utvalget har dermed foreslått at minstearven skal være beskyttet mot testamentariske disposisjoner fra avdøde.

6.3.3 Uskifte

Et flertall i utvalget går inn for å videreføre uskifteinstituttet. Utvalget foreslår felles regler for uskifte på grunnlag av ekteskap eller samboerskap. Uskifteretten skal for både ektefeller og samboere være en rett overfor felles livsarvinger. Med utvalgets forslag til legalarverett vil gjenlevende ektefelle og samboer være enearving i konkurranse med utarvinger. For både ektefeller og samboere er utgangspunktet at uskifteformuen består av ektefellenes eller samboernes samlede formuer, jfr. Utkastets § 12 første ledd.

I utkastets § 12, andre ledd er det unntak fra hva som inngår i uskifteformuen. For å sitte i uskifte med særeie kreves det at dette er bestemt i ektepakt, av giver eller arvelater, eller at det følger av samtykke fra livsarvinger. Velger lengstlevende å sitte i uskifte med særeie er utgangspunktet at også eget særeie inngår i uskifteformuen.

¹¹⁴ NOU 2014:1.

Utvalget mener at det fortsatt bør kreves samtykke for uskifte med særkullsbarn jfr. utkastets § 13. Men mangel på samtykke fra særkullsbarna forhindrer imidlertid ikke uskifte med fellesbarna.

Når det gjelder lengstlevendes ansvar for avdødes forpliktelser slutter utvalget seg til Skiftelovutvalgets forslag om at gjeldsansvaret ikke skal være større enn den formuen lengstlevende overtar uskiftet.

6.3.4 Alternative modeller for beskyttelse av den gjenlevende ektefelle

Utvalget har satt opp flere alternativer for å kunne sikre den gjenlevende ektefelle som er viktig å bemerke seg. Uskifteordningen som kan være til fordel for den gjenlevende ektefellen er en ordning som vi bare har i Danmark, Island og i Norge, mens Sverige har en lignende ordning med ”arvsrätt med fri förfoganderätt”. Et annet alternativ til uskifte er en høyere legalarvebrøk eller en høyere minstearv. Blant annet i England og Wales har de en meget høy minstearv som kan sikre den gjenlevende ektefellen.

Utvalget har også vurdert om en livsvarig arvehenstand eller en vesentlig utvidet minstearv kan erstatte uskifteinstituttet. Som utvalget nevner har for eksempel den nederlandske modellen for beskyttelsen av gjenlevende ektefelle er en form for arvehenstand, hvor livsarvingene får beregnet et pengekrav ved førsteavdøde ektefelles død. Pengekravet forfaller ved lengstlevendes død eller ved andre nærmere fastsatte forfallsgrunner.¹¹⁵ Den gjenlevende ektefellen ville med denne ordningen være sikret å kunne beholde den felles boligen, samt ha mulighet til å råde over det som tidligere tilhørte avdøde, uten å være begrenset av rådighetsreglene under uskifte. Utvalget har likevel vedtatt at det ikke er grunn til å gå inn for noen ordning med utvidet arvehenstand med bakgrunn av ulempene som det vil medføre.

Heller ikke økt minstearv ønsker utvalget å foreslå, da det vil blant annet gå mest utover førsteavdødes særkullsbarna.

¹¹⁵ NOU 2014:1.

6.3.5 Konklusjon og anmerkninger ved lovforslaget.¹¹⁶

Flertallet i utvalget mener at uskifteordningen bør beholdes. Men utvalget erkjenner likevel at uskifteordningen passer best for eldre ektefeller eller samboere uten særkullsbarn, og som ikke har planer om å etablere seg i nye samliv. Likevel er uskifteordningen både ønskelig og nødvendig for mange for ha mulighet til å kunne opprettholde levestandarden de hadde.

Utvalget har foreslått endringer som vil veie opp for noen av uskifteordningens uheldige sider. For det første har utvalget foreslått at man kun skal kunne overta boet uskiftet dersom formuen i arven er høyere enn gjelden til den avdøde, slik at den gjenlevende ektefellen ikke risikerer å sitte igjen med kun gjeld dersom de velger å sitte i uskifte.

For det andre har utvalget foreslått at loven klargjør at hvis gjenlevende mottar livsforsikringsutbetalinger under uskifte, kan han eller hun kreve skifte uten at forsikringen trekkes inn i uskifteboet i skifteoppgjøret.

For det tredje foreslår utvalget ellers regler om uskifte for ektefeller og samboere, som tar utgangspunkt i at uskifteboet skal omfatte hele avdødes formue. De problemer som knytter seg til delvis uskifte, som særlig er aktuelt ved samboeruskifte i dag, vil derfor reduseres.

For det fjerde mener utvalget at et skifte vil kunne være et gunstig alternativ til uskifte for langt flere enn i dag dersom det endres i legalarveloddet til halvparten i konkurranse med livsarvinger, og økt minste arv og at gjenlevende skal være enearvinger i konkurranse med andre arvegangsklasse. Den gjenlevende ektefelle ville med disse endringene muligens heller velge skifte, så slipper de sekundærarveretten til slekten senere og man slipper to forskjellige grupper arvinger ved lengstlevendes bortkom.

Videre ser man samme alternativ når det gjelder situasjonen vi får med særkullsbarna. Dersom arvelateren hadde særkullsbarn, er det opptil dem om gjenlevende kan sitte i uskifte. Og dersom særkullsbarna skulle samtykke og særkullsbarnet skal ha arv senere. Men dersom det blir økt arvelodd og minste arv vil flere av de gjenlevende ektefellene ha mulighet til å

¹¹⁶ NOU 2014:1 s. 73 og 74.

skifte med særkullsbarna umiddelbart. Og man kan unngå mange uheldige tilfeller med uskifte med særkullsbarn.

6.3.6 Utvalgets vurdering av om det bør være en ubetinget rett til uskifte også med særkullsbarn.¹¹⁷

Som utvalget påpeker og som er avhandlingens problemstilling er prioriteringskonflikten mellom den gjenlevende ektefellen og særkullsbarna den vanskeligste når det gjelder fordelingen av arv. En mulig løsning på denne prioriteringskonflikten kan være å innføre lik rett til uskifte med særkullsbarna som med felles livsarvinger.

Argumenter som utvalget kommet med for en slik løsning er for det første at den gjenlevendes behov for å bli boende i det felles hjemmet vanligvis ikke er svakere hvor førsteavdøde etterlater seg særlivsarvinger/særkullsbarn, enn hvor det er felles livsarvinger og et skifte med førsteavdødes særkullsbarn medfører ofte at gjenlevende må flytte fra det som under ekteskapet har vært det felles hjem.

For det andre vil særkullsbarna kunne bli utsatt for større urett uten en uskifteordning som gjelder også overfor dem enn de blir i dag når uskifte med dem krever samtykke. For å unngå at lengstlevende kommer i en vanskelig situasjon etter førsteavdødes bortgang kan ektefellene mens begge ektefelle ektefellene fortsatt lever, sørge for ordninger som sikrer lengstlevende. Og et særkullsbarn kan komme bedre ut av det at den gjenlevende ektefellen velger uskifte, med den sikkerhet for arvingenes fremtidige arvekrav som rådighetsbegrensningene under uskifte medfører, enn at førsteavdøde setter inn alle midler på å sikre ektefellen sin ved livsgaver, ektepakt, testament og livsforsikring. Med en lovfestet rett til uskifte med særkullsbarn ville det trolig blitt mindre av både ektepakter, testamenter og forsikringsavtaler som begunstiger lengstlevende ektefelle på bekostning av førsteavdødes særlivsarvinger.

Et tredje argument for at man bør ha samme regler om uskifte for fellesbarn og særkullsbarn er at det vil forenkle uskiftereglene.

Utvalget har selvfølgelig også vurdert ulempene en slik ordning vil medbringe. Et uskifte vil

¹¹⁷ NOU 2014:1 s. 78 og 79.

fungere dårlig dersom det verken er interessefellesskap mellom partene, som ved uskifte med fellesbarn eller et tillitsforhold mellom partene, som ved samtykkebasert uskifte.

Uskifteordningen er delvis basert på gjensidig tillit. Og arvingene kan derfor vise sin tillit ved å gi sitt samtykke eventuelt tilbakeholde sitt samtykke.

Et annet forhold som taler i mot at det skal etableres en lik uskifteordning for særkullsbarna er at særkullsbarna vil få en økt risiko for at særlivsarvingene ikke får oppleve at arven blir utbetalt. For eksempel kan særkullsbarna dø, før den gjenlevende ektefelle faktisk dør.

Utvalget har presisert at de mener innvendingene mot ubetinget rett til uskifte med særkullsbarn veier så tungt at en slik rett ikke bør innføres. Utvalget har også drøftet om arvelateren skal kunne bestemme i testament eller ektepakt at den gjenlevende ektefellen skal kunne sitte i uskifte med særkullsbarna. Men utvalget har lagt vekt på de samme hensyn som i vurderingen av ubetinget uskifterett og derfor konkludert med at det ikke bør åpnes en rett til å kunne bestemme uskifte med særkullsbarn i testament eller ektepakt.

6.4 Endringer til gunst for den gjenlevende ektefellen¹¹⁸

6.4.1 Ubetinget rett til uskifte

Et mulig alternativ for å unngå problematikken når det gjelder samtykke til uskifte og særkullsbarna er å innføre en ubetinget rett til å sitte i uskifte, uavhengig av om det er med felles livsarvinger, eller særlivsarvinger. Den gjenlevende ektefelle har som regel samme behov for å bli boende i deres felles hjem når førsteavdøde har gått bort, uavhengig av om det kun er felles arvinger eller om det også er særlivsarvinger etter førsteavdøde. Behovet for den gjenlevende forandrer seg ikke etter hvilken arving som er igjen etter førsteavdøde.

Ofte velger ektefellene å sikre hverandre mens begge enda lever. Det kan være gjennom livsgaver, testament, ektepakter eller livsforsikringer. For særkullsbarna kan det faktisk i en del tilfeller være bedre at den gjenlevende ektefellen sitter i uskifte med den sikkerhet for arvingens framtidige arvekrav, rådighetsbegrensningene som uskifte medfører, enn at førsteavdøde setter inn alle midler på å sikre sin ektefelle gjennom testament, livsgaver osv.

¹¹⁸ John Asland – Uskifte (2008) s. 528-540.

Slike ordninger vil gå på bekostning av særlivsarvingene, og med en lovfestet rett til uskifte med særkullsbarna vil det trolig bli mindre av slike ordninger som begunstiger den gjenlevende ektefellen.

På den andre siden vil særlivsarvingene mest sannsynligvis bli utsatt for en større urett uten en uskifteordning som angår dem, enn de etter dagens ordning. Et lovfestet rett til uskifte vil fungere dårlig dersom det ikke finnes et interessefellesskap mellom partene, (som ved uskifte med fellesbarn) eller at det ikke finnes et tillitsforhold mellom partene (som ved samtykkebasert uskifte). Som tidligere nevnt bør uskifteordningen bygge på en gjensidig tillit mellom den gjenlevende ektefellen og særlivsarvingene. Dersom man ikke har den tillitten kan det fort bli til at for eksempel den gjenlevende prøver å redusere uskifteboet, og begunstige sine egne arvinger uten å rammes av rådighetsbegrensningene under uskifte. Og på den andre siden vil særlivsarvingene uten tilliten lete så godt de kan etter mulige brudd på rådighetsbegrensningene. Dette er ikke et god scenario som utspiller seg etter førsteavdødes bortgang.

Dersom det skal lovfestes en ubetinget rett til å sitte i uskifte må det i så tilfelle gjøres noe med de rådighetsbegrensningene som vi har i dag, slik at de sikrer særlivsarvingene mot misbruk, i større grad enn de gjør etter dagens regler. For eksempel så kan al. § 19 innskjerpes, med å sette en fast prosentandel av boet eller en fast sum som gaver ikke kan overstige.

Det er likevel flere hensyn som taler mot at det bør lovfestes et ubetinget uskifte, også for særlivsarvingene. Et hensyn er at det er en økt risiko for at særlivsarvingene ikke får oppleve at arven blir utbetalt. Dersom den lengstlevende ektefelle har felles barn, er det gjerne en generasjonsforskjell på mellom 20-40 år mellom dem (etter naturens orden). Da den gjenlevende ektefellen som regel dør først pga. av alderdom vil fellesbarna få nyte sin del av arven. Men hvis vi ser på tilfellet hvor kanskje stemor og særlivsbarne er på rundt samme alder eller hvor stemor til og med kanskje er yngre enn særlivsbarne, kan det være at særlivsarvingene dør før den lengstlevende og aldri vil få arvet sin del av farsarven. Selvfølgelig vil noen tre inn i deres plass (linjeprinsippet) men særlivsarvingen vil likevel ikke oppleve å få arve sin far selv i dette tilfellet. Og i vurderingen her bør det trekkes inn at uskifte på lang sikt generelt er mindre gunstig jo yngre den gjenlevende ektefellen er.

Slikt sett er det mange gode hensyn som taler for å lovfeste en ubetinget uskifterett også overfør særlivsarvingene, men hensynene i mot veier fortsatt så tungt at en slik rett pr. dags dato ikke bør innføres. Hovedsakelig legges vekten på at en slik ordning ikke bør påtvinges et forhold som allerede mangler tillit, og at en slik ordning i alt for mange tilfeller vil gjøre at særlivsarvingene aldri vil få oppleve å få utbetalt foreldrearven.

6.4.2 Testament- eller ektepaktbasert rett til uskifte med særlivsarvinger

En ektepaktbasert rett til uskifte med særlivsarvinger er ikke prøvd ut i Norge tidligere. En et testament- eller ektepaktbasert rett være en mellomting mellom dagens ordning (hvor det kreves samtykke fra særlivsarvinger) og en ordning hvor uskifte med særlivsarvinger også er direkte lovbasert. Det vil være en ordning hvor ektefellene kan avtale at lengstlevende skal ha rett til å sitte i uskifte med særlivsarvinger eller at arvelateren i testament kan bestemme at den gjenlevende ektefellen skal kunne sitte i uskifte med hans særlivsarvinger.

Dersom man skulle innføre en slik ordning i dag ville det anses som en dødsdisposisjon. Og slikt sett vil den disposisjonen bli satt til side som et inngrep i livsarvingenes plikt del. Dette taler for at man bør benytte seg av et testament for å tilgodese den gjenlevende ektefelle med uskifterett overfor særlivsarvinger. Likevel er det gitt hjemmel¹¹⁹ for å tillate flere typiske dødsdisposisjoner ved ektepaktform. Noen eksempler på det er hvor man kan avtale om særeie i live – felleseie ved død (jf. § el. §42) eller avtale om uskifte med særeie (jf. el. § 43). Slikt sett kunne en hjemmel for uskifteavtaler med særlivsarvinger passet inn sammen med disse reglene.

Det er i likhet med punktet over flere gode argumenter for å innføre testament eller ektepaktbasert rett til uskifte med særlivsarvinger, samtidig er det de samme hensyn som taler mot, at særlivsarvingenes skal risikere å miste sin del av arven og det bør derfor ikke innføres en slik hjemmel.

¹¹⁹ jfr. El. Kapittel 9.

6.4.3 Bør uskifte være hovedregelen også hvor partene har særøie?

Dersom ektefellene kun har avtalt at de skal ha særøie uten noe videre presisering vil uskifte med særøiemidlene være utelukket med mindre arvingene samtykker i at den gjenlevende ektefelle kan overta særøie i uskifte. Hvis man tar med utgangspunkt i at manglende uskifterett ofte er en utilsiktet sidevirkning av særøie, og at gjenlevendes behov for uskifte gjennomgående er like sterkt hos ektefeller med særøie som hos ektefeller med felleseie, er det grunn til å reise spørsmålet om ikke rett til uskifte bør være den deklarasoriske hovedregelen også hvor ektefellene har avtalt særøie.

Dette spørsmålet ble drøftet av Arvelovkomiteen, og de mente at særøie burde forvandles til felleseie kun dersom den gjenlevende ektefellen ønsket det.¹²⁰ Det er flere som mener at den deklarasoriske hovedregelen bør være at den gjenlevende ektefellen har samme rett til å sitte i uskifte med førsteavdødes særøiemidler som med førsteavdødes felleseiemidler.¹²¹ Men slik reglene er i dag kan man jo avtale særøie i livet – felleseie ved død, så slikt sett er det ikke store behovet for å gjøre om på bakgrunnsretten.

Videre er det to ulike fremgangsmåter for å gi den gjenlevende ektefellen rett til uskifte med førsteavdødes særøiemidler. Slik som nevnt kan man ha særøie i livet, og felleseie ved død. Det vil gi den virkning at den samlede formuen likedeles ved skifte av uskifteboet etter lengstlevendes død. Ellers så kan man velge at særøieordningen i prinsippet opprettholdes, med ved at fordelingen av boet ved lengstlevendes død baseres på andelsforholdet mellom særøiemidlene og eventuelle felleseiemidler ved etableringen av uskiftet. (Jfr. Al. § 26 annet ledd).

Hvis man i så tilfelle skal endre bakgrunnsretten er det mest naturlig at an bygger på den delingsnormen som i dag gjelder for uskifte med særøie. Da vil andelsforholdene mellom de to gruppene av arvinger, eller mellom den gjenlevende ektefelle og førsteavdødes arvinger ved det endelige skifteoppgjøret, være mest lik den fordeling av formue som ektefellene hadde under ekteskapet.¹²² Dersom ektefellene er enige om at uskifte med særøie ikke skal kunne

¹²⁰ Utkast 1962 s. 90.

¹²¹ Jfr. John Asland – Uskifte (2008) s. 535 og Peder Lødrup, Nordisk arverett, Købehavn (2003) s. 226.

¹²² jfr. John Asland – Uskifte (2008) s. 535.

finne sted, må det likevel være adgang til å kunne avtale dette.

6.4.4 Bør det lovfestes en rett til fortsatt uskifte etter gjengifte?

Hovedregelen er at dersom man gifter seg på nytt, faller retten til å sitte i uskifte bort. Særlivsarvingene kan likevel velge å gi samtykke til at den som gjengifter seg får fortsette å sitte i uskifte. Skifteplikten slik den er i dag kan være en stor hindring for de som ønsker å etablere seg på nytt i nye forhold. En av hovedhensynene til at vi har skifteplikt er at den gjenlevende ektefelle ikke lenger har samme behov for forsørgelse når hun gjengifter seg, som hun har når hun var alene og enke. Når hun gifter seg på nytt igjen har de en felles forsørgelsesplikt for hverandre, og skifteplikten bør således falle bort da.

Det er vanskelig å si helt konkret at det behovet en enke hadde for å sitte i uskifte, og få bli boende i det hjemmet hun hadde, forandrer seg så fort hun går inn i et nytt ekteskap. Det er ikke lenger slik at det alltid er mannen som er ”forsørgeren”, og at levestandarden med engang øker når hun gifter seg med en ny mann. Det kan fortsatt være at den gjenlevende ektefellen fortsatt trenger den økonomiske trygghet som uskifte etter første ekteskap innebærer. Slikt sett bør den sivilstatus være reelt frivillig.¹²³ Det kan ses som urimelig at den gjenlevende ektefellen skal være avskåret fra å gå inn i et forpliktende samliv på grunn av økonomiske belastninger som skifteplikten kan medføre.

På den andre siden har vi skifteplikten av hensyn til førsteavdødes arvinger, særlivsarvingene. Og de således bør få for eksempel sin arv etter sin far dersom deres stemor går inn i et nytt forhold. At hun skal bli boende i det som var deres hjem, kan på særlivsarvingene virke noe støtende og krenkende med tanke på deres døde far.

Videre er det retts tekniske hensyn som gjør at det vil være problematisk med skifteoppgjøret dersom man bringer med seg et uskiftebo inn i et nytt ekteskap. Dette viser seg spesielt dersom det nye ekteparet skal ha felleseie som formuesordning. I tillegg kan det bli slik at den gjenlevende ektefelle ender opp med å sitte i to uskifteboer.

Sverige og Finland har egne regler på skifteoppgjør dersom enken velger å gifte seg på nytt

¹²³ John Asland – Uskifte (2008) s. 358.

og ta med seg uskifteboet inn i det nye ekteskapet.¹²⁴ Da foregår skifteoppjøret etter særskilte regler i loven.

Dersom det skal åpnes for å kunne ta med uskiftebo inn i et nytt ekteskap må det lovfestet med ordentlige og særskilte regler. I tillegg bør det ikke åpnes for å kunne sitte med to uskiftebo samtidig, da må den gjenlevende ektefellen eventuelt velge å skifte med arvingene i ett av de to uskifteboene. En annen løsning som kanskje kan være enda bedre hvis man tar hensyn til arvingene, at uskifteretten ikke faller bort automatisk ved gjengifte, men at arvingene må gjøre noe aktivt – kreve et skifte, for at gjenlevende skal miste uskifteretten. Da er arvingenes meninger tatt med i vurderingen om de føler at arven deres står i fare, eller om de har tillit til at den gjenlevende ektefellen tar hensyn også selv om de gifter seg for nytt.

6.4.5 Vederlagskrav til den gjenlevende ektefelle ved skifte av uskifteboet.

Slik loven er i dag har den gjenlevende ektefelle ingen muligheter til å kreve vederlagskrav ved skifteoppjøret av et uskiftebo, dersom uskifteboet har steget i verdi fordi hun har brukt midler utenfor uskifteboet til å forøke verdien i uskifteboet. Førsteavdødes arvinger kan imidlertid kreve vederlag dersom uskifteboet er vesentlig redusert på grunn av misbruk eller vanstyre fra den gjenlevende ektefellen. Arvingene kan også kreve vederlag dersom uskifteboet er redusert fordi den gjenlevende har brukt av midlene for å øke sin egen formue utenfor uskifteboet. Slikt sett kan det ses på som urimelig at arvingene kan kreve vederlag ved reduisering av boet, men at den gjenlevende ikke kan kreve vederlag dersom man øker har økt verdien av boet.

Det viser seg oftere og oftere et behov for slike tilfeller, da man ofte ser at det er vanlig at den gjenlevende ektefellen har formue utenfor uskifteboet, for eksempel særeieklusulert arv. Og da bruker man ofte den arven til å gjøre forbedringer og oppgraderinger på sin faste bolig som igjen er uskifteboet. I slike tilfeller vil uskifteboet øke i verdi, mens særeiemidlene vil minskes. Og samlet sett kan det være grunnlag for å innføre et vederlagskrav til fordel for den gjenlevende ektefellen. Ser ingen spesifikke hensyn som gjør at det ikke skulle vært mulig eller rimelig å innføre også et slikt vederlag.

¹²⁴ John Asland – Uskifte (2008) s. 538.

6.4.6 Bør den gjenlevende ektefellen gis rett til å gi arveoppgjør til enkeltarvinger?

Etter norsk rett må alle arvingene få like stor del av arven samtidig, man kan ikke gi den ene arvingene en del av sin arv, mens de andre må vente med å få samme del seinere. Norsk rett skiller seg således ut fra både dansk og islandsk rett, hvor det er mulighet å skifte helt eller delvis med enkeltarvinger mens man sitter i uskifteboet. At man ikke har samme mulighet her kan sette den gjenlevende ektefellen i en vanskelig situasjon.

Det følger av rettspraksis¹²⁵ at man ikke kan unngå et omstøtelseskrav gjennom å kalle gaven forskudd på arv. Dersom man skal vurdere et arveforskudd etter al. § 19 om gaver i misforhold til formuen i boet, er det naturlig å se på hvor stort arvelodd denne arvingene opprinnelig skulle ha fått dersom det skulle foregått et vanlig skifte av boet på tidspunktet for det delvise arveoppgjøret. Dersom det viser seg at arveforskuddet er større enn arvingens lodd ville ha blitt, bør forskuddet kunne omstøtes. Normalt sett er arvingen nødt til å betale tilbake det utbetalte i slike tilfeller, men det må jo egentlig være nok at arvingen betaler tilbake det som overskrider den stipulerte arveloddet han egentlig skulle hatt.

6.5 Endringer til gunst for de øvrige arvingene¹²⁶

6.5.1 Arvingene får innsyn i den gjenlevende ektefelles økonomi

Hovedsakelig er det flere naturlige hensyn som taler for at man ikke bør åpne for at arvingene skal ha innsyn i den gjenlevende ektefelles økonomi. Dette stiller seg derimot annerledes dersom det innføres direkte uskifte med særlivsarvinger i loven. For å kunne sikre særlivsarvingene kan det da være grunnlag for å oppstille nye og/eller strengere rådighetsbegrensninger under uskifte, for å sikre at særlivsarvingene får den arven de har krav på. Og inn under disse rådighetsbegrensningene kan det være mulig at det åpner seg for at arvingene må få innsyn i den gjenlevende ektefelles økonomi.

6.5.2 Krav om samtykke for visse rettslige disposisjoner

Ved et uskifte kan det fort oppstå konflikter ang. den faste eiendommen. For eksempel mener

¹²⁵ Rt. 2006 s. 776.

¹²⁶ John Asland – Uskifte (2008) s. 542-544.

arvingene at eiendommen er solgt til underpris. Ved å innføre noe lignende bestemmelser lignende til el. § 31 om visse disposisjoner kan man unngå flere av disse konfliktene. Man åpner da for at det kreves samtykke fra arvingene når det gjelder visse disposisjoner over boets faste eiendom. Et hensyn som derimot trekket mot å innføre en slik regel er at det kan virke krenkende og umyndiggjørende overfor den gjenlevende ektefellen. På den andre siden vil ikke en slik løsning gjøre at den gjenlevende ektefellen settes i en vesentlig dårligere posisjon enn hun var under ekteskapet, jfr. El. § 32.

Med en slik ordning måtte det i tillegg innføres en overprøvingsmetode over arvingenes samtykke ved tingretten. Det måtte kunne overprøves om deres nektelse av samtykke var rimelig eller ikke. Det bør hovedsakelig være overdragelse og pantsettelse det kreves samtykke for, ikke alle disposisjoner som nevnes i el. § 32 trenger nødvendigvis å bli tatt inn i en slik ordning.

6.5.3 Presisering av gavereglene i al. § 19

Den største konflikten som har vært oppe i domstolene ang. uskiftereguleringene, er gavesalg og andre gavedisposisjoner av fast eiendom jfr. Al. § 19. Konflikten går utover at det kan være uklart om det er snakk om en gave, og eventuelt hvor stor gaven er eller hvor stort gaveelementet er ved et gavesalg. Videre kan det også være konflikter om gavemottageren var i ”god tro” for eksempel dersom den faste eiendommen er solgt til underpris.

Vi kunne absolutt med fordel hatt mer presise og forutsigbare gaveregler enn det vi pr. dags dato har i dag i al. § 19. En løsning for å gjøre gavereglene mer retts teknisk håndterbar er å lovfeste en fast prosentsats for når en gave står i misforhold til formuen i boet eller eventuelt et indeksregulert tak på hvor store gaver man kan gi.¹²⁷ Enn annen mulighet man har til å kunne skape større forutsigbarhet er å bestemme at visse typer av vederlag ikke skal kunne komme i betraktning i gavevurderingen. Det følger av rettspraksis¹²⁸ at arveforskudd ikke skal kunne komme i betraktning som en form for vederlag.

Et hensyn som derimot gjør seg gjeldende dersom man skulle omgjøre gavereglene i al. § 19

¹²⁷ John Asland – Uskifte (2008) s. 543.

¹²⁸ Rt. 2006 s. 776.

kan være at det vil gå utover fleksibiliteten og mulighetene til å avpasse resultatet etter konkret rimelighet, til fordel for forutsigbarhet og retsteknisk håndterbarhet.

6.5.4 Uskifteretten begrenses i omfang

Dersom man skal kunne tilgodese både den gjenlevende ektefellen, men også arvingene på samme tid kan løsningen være å begrense uskifteretten i omfang. Det som er de grunnleggende økonomiske behovene for den gjenlevende ektefellen er for det første å kunne bo i deres felles hjem (bolig og innbo) og for det andre midler til forsørgelsen av seg selv.¹²⁹ Dersom den gjenlevende ektefellen blir sitter i uskifte med bolig, innbo og midler til fremtidig forsørgelse er det ikke mye tilbake å skifte med arvingene. Man ser at i mange tilfeller vil pensjons og forsikringsordningene sikre den gjenlevende ektefellen sitt behov for forsørgelse.

Slik det er i dag består boet også ofte av betydelige midler ut over det som faktisk dekker de grunnleggende behov for at den gjenlevende ektefellen skal kunne beholde bolig, innbo og være sikret forsørgelse. Det kan være eksempel være næringsvirksomhet, hytte eller andre feriesteder, aksjer og verdipapirer også lignende. Slikt sett kan det tenkes at den gjenlevende ektefelles behov er ivaretatt allerede uten at hun behøver å overta hele førsteavdødes formue i uskifte.

Det ble i Arvelovskomiteen¹³⁰ foreslått innskrenking i uskifterettens omfang. Blant annet at den gjenlevende ektefellen fikk mulighet til å velge å sitte i uskifte med deler av dødes formue, og at arvingene kunne kreve å få sin arv helt eller delvis. Avgjørelseskompetansen for kravene skulle ligge hos skifteretten. Arvingene skulle kunne løses ut enten ved å få penger eller ved å få fast eiendom, løsøre eller verdipapirer. Begrensningene som Arvelovskomiteen foreslo ble negativt mottatt av mange i høringsinstansene, departementet mente at hensynene for begrensningene ikke var tilstrekkelig sterke til å oppveie de betenkeligheter som ville knytte seg til en adgang til skjønnsmessige begrensninger i uskifteretten, og valgte derfor å beholde uskifteretten slik den var. Det som ble vektlagt var at en skjønnsmessig begrensning av uskifteretten ville bli vanskelig å praktisere, og at den gjenlevende ektefelles stilling ville

¹²⁹ Slik Utkast 1962 s. 73.

¹³⁰ Utkast 1962 s.80-81.

bli for usikker.¹³¹

Likevel bør det vurderes en begrensning i uskifteboets omfang som er tilpasset den gjenlevende ektefelles behov, med grunnlag i den velstandsøkningen vi har hatt de senere år.

¹³¹ John Asland – Uskifte (2008) s. 545.

7. Sammenligning av den gjenlevende ektefelles og særkullsbarnas stilling i de Skandinaviske landene

Arveloven fra 1971 ble revidert senest i fjor (2014) med tanke på den moderne familiesammensetningen som er blitt mer og mer vanlig, med mine, dine og våre. I Danmark ble den gamle arveloven revidert, og trådte i kraft 1 januar 2008.

I dette kapitlet skal det gjennomgå den gjenlevende ektefelle og særkullsbarnas arverettslige stilling, norsk rett sammenlignet mot de skandinaviske landene Danmark og Sverige. Der det er snakk om dansk arverett, blir det brukt forkortelsen Al. For den danske arveloven Og der det er snakk om svensk arverett blir det brukt forkortelsen ÄB for svensk arvelov.

7.1 Livsarvingenes rett

7.1.1 Tvangsarven i Danmark

Det følger av Danmarks gjeldende arvelov at dersom det ikke foreligger et testament, har livsarvingene krav på hele boet, jfr. Al. § 1. Dersom det foreligger et testament, som tilgodeser andre enn arvelaters livsarvinger, har livsarvingene krav på $\frac{1}{4}$ av boet som ”tvangsarv”, jfr. Al. §§ 5, stk. 1 og 10.¹³²

Dersom arvelateren etterlater seg både livsarvinger og en ektefelle, arver den gjenlevende ektefellen halvparten av boet som legalarv, jfr. Al. § 9. En fjerdedel av dette er tvangsarv. (jfr. Al. § 10). Særkullsbarn stiller her likt som barn født i ekteskapet mellom avdøde og den gjenlevende ektefellen. Særkullsbarna kan kreve å få utbetalt sin arv straks ved avdødes bortgang, likt som i Norge.

Danmark innførte med sin nye arvelov en beløpsbegrenset pliktdel for livsarvingene, likt den vi har i Norge i al. § 29, første ledd. Danskenes pliktdel var hovedsakelig begrenset til 1.000.000 DKK, men har årlige justeringer, jfr. Al. § 97. Dette er med hensyn til at beløpet kan bli påvirket av inflasjonen. Noe vi ikke har i Norge, da maksimumsgrensen her ikke har

¹³² Den danske ”tvangsarven” er på en måte det samme som pliktdelsarven vi har i Norge, med unntak av at i Danmark har livsarvingene krav på en mindre brøkdel enn det livsarvingene i Norge har med $\frac{2}{3}$ av dødsboet.

forandret seg siden den ble innført.

Når det gjelder testasjonsfriheten har arvelateren rett til å råde over $\frac{3}{4}$ av sine eiendeler gjennom testament. Dette er som tidligere nevnt fordi livsarvingene og/eller den gjenlevende ektefellen har krav på $\frac{1}{4}$ som tvangsarv. Det følger av den danske arvelov § 50 at testatoren ikke kan råde over tvangsarven som barna og den gjenlevende har rett på.

7.1.2 Den svenske Laglotten

Dersom arvelateren ikke etterlater seg en ektefelle, eller ikke har skrevet et testament arver avdødes livsarvinger alle av arvelaterens samlede eiendeler. Dersom arvelateren derimot har etterlatt seg et testament arver livsarvingene halvparten av arvelaterens eiendeler som ”laglott” jfr. ÄB 7 kap. § 1.

Når det gjelder størrelsen på ”laglotten” arver alle livsarvingene samme sum, og særkullsbarna er altså likestilt med samme rettigheter som felles livsarvinger. Likt som i Norge og i Danmark kan særkullsbarna kreve å få sin arv utbetalt umiddelbart ved avdødes bortgang.

Dersom den avdøde etterlater seg en ektefelle arver ektefellen alt hvor det kun finnes felles livsarvinger, jfr. ÄB kap. 3 § 1. Som nevnt betyr det at dersom arvelateren etterlater seg et særkullsbarn, har særkullsbarnet rett på sin ”del” med engang, selv om felles barna får sin arverett utsatt.

I Sverige er det ingen beløpsbegrensning når det gjelder livsarvingenes pliktdelsarv. Slikt sett er den svenske arverett ulik den norske og den danske, som begge har beløpsbegrensninger. Avdødes livsarvinger har krav på halvparten av avdødes formue, uavhengig av formuens størrelse.

Den nevnte ”laglotten” utgjør altså halvparten av arvelaterens samlede eiendeler. Dette er et ubetinget rett, og kan ikke rådes over ved for eksempel testament.¹³³ Arvelateren har derimot

¹³³ Jfr. Ordlyden i ÄB kap 7 § 1 – ”Hälften av den arvslott, som enligt lag tillkommer bröstarvinge, utgör hans laglott”.

mulighet til å råde fritt over den resterende halvpart, og kan testamentere den del bort som han selv måtte ønske.

I Sverige refererer pliktdelsarven til en bestemt verdi, og ikke en bestemt gjenstand.¹³⁴

Testator kan overfor sine livsarvinger gi en rett til å få utlagt seg en bestemt eiendel, så lenge det verdimessig tilsvarer kravet til laglott, jfr. ÄB kap. 7 § 1. Det vil si at dersom arvelater har en formue på 2 000 000 SEK, og har to livsarvinger har de krav på 500 000 SEK hver. Men testator kan velge å for eksempel testamentere bort feriehuset som har verdi 500 000 SEK til en av livsarvingene. Da har den livsarvingen fått sin del, uansett om det var kontakt eller en ”eiendel”.

7.1.3 Særkullsbarns ulike forhold i de Skandinaviske land

Som vi har sett i de to foregående redegjørelsene er vernet av særkullsbarns pliktdelsarv (herunder pliktdel/tvangsarv/laglott) nokså likt i Norge, Danmark og Sverige. Dersom det ikke foreligger et testament kan særkullsbarna kreve både sin pliktdelsarv og legalarv umiddelbart ved arvelaterens bortgang, og dette er likt i alle de tre skandinaviske landene.

Videre er det en teoretisk likhet for alle livsarvingene, både fellesbarna og særkullsbarna. De skal prioriteres likt. På den andre siden har Danmark begynt å gå i retning av å styrke den gjenlevende ektefelles stilling, med blant annet å minke pliktdelsarven til livsarvingene fra en halvpart til en fjerdedel, til fordel for økt testasjonsfrihet, som igjen kan gagne den gjenlevende ektefellen.

Både i Norge og i Sverige har den en styrking av den gjenlevende ektefellen vært drøftet og begge landene har vurdert å gjøre endringer til fordel for den gjenlevende. Som vi så i den reviderte arveloven som kom i fjor i Norge, har også Norge gått i retningen av å styrke den gjenlevende ektefelles stilling på delvis bekostning av særkullsbarna. Fellesbarna vil således alltid være sikret, da de uansett vil arve den lengstlevende ektefellen. Så en styrking av den gjenlevende ektefelle vil hovedsakelig som sagt kun gå på bekostning av særkullsbarna.

Dersom man ser på utviklingen i Danmark kan man ikke se noe vern av likhetsprinsippet, som

¹³⁴ Lødrup – Nordisk arverett (2003) s. 73.

tidligere har vært gjeldende mellom søsken. Man ser en klar sammenheng med at den gjenlevende ektefellen og fellesbarna er blitt høyere prioritert og at særkullsbarna er blitt nedprioritert.

7.2 Den gjenlevende ektefelles rett til uskifte

7.2.1 Uskifte i Danmark

Det følger av den danske arvelov kap. 4 § 17 at den gjenlevende ektefellen har rett til å sitte i uskifte med eventuelle felles livsarvinger. Videre har den danske arveloven i likhet med uskifteregel i norskerett en særregel når det gjelder særkullsbarn. Der kreves det som i Norge at boet kun kan ”utleveres til uskifte” til den gjenlevende ektefelle dersom der foreligger et samtykke fra særkullsbarna jfr Al. § 18. Det er vanlig i Danmark at den gjenlevende ektefellen skifter med avdødes særkullsbarn og deretter blir sittende i boet uskiftet med fellesbarn¹³⁵ (likt et delvis skifte som vi har i Norge).

Det følger videre av Al. § 18 at særkullsbarna må samtykke til at den gjenlevende ektefelle skal kunne sitte i uskifte. Dette kan gis ved et forhåndssamtykke, og da må det være opplyst mens arvelateren enda levde, Jfr. Al. § 42, andre ledd, første punktum. Et forhåndssamtykke binder hovedsakelig også særkullsbarnas livsarvinger (altså arvelaterens barnebarn.¹³⁶ Et forhåndssamtykke kan ikke tilbakekalles, men kan falle bort ved særlige årsaker (for eksempel misbruk av boets midler osv.)

Et samtykke kan også gjøres betinget, ved for eksempel å sette begrensninger for samtykke til å kun gjelde en del av boet, eller samtykke til en begrenset tidsperiode som den gjenlevende ektefellen kan sitte i boet. Uansett så skal den gjenlevende ektefellen være bevist på betingelsene og kan deretter velge om hun fortsatt ønsker å sitte i uskiftet bo, eller skifte med særkullsbarna på bakgrunn av betingelsene.

I Danmark har man et særeget vern av den gjenlevende ektefellen når det gjelder utbetaling av særkullsbarnas arv. Dette gjelder dersom det oppstår en urimelig livssituasjon som resultat av å måtte løse ut avdødes særkullsbarn. Det følger av Al. § 11 andre ledd at den gjenlevende

¹³⁵ Feldthusen og Nielsen (2012) s. 68.

¹³⁶ Jfr. Al. § 42, tredje ledd.

ektefellen har rett til å få utlagt til seg en samlet verdi av 660.000 DKK av dødsboet som ”suppleringsarv”.¹³⁷ og dette svarer til vår minstearv, jfr. Den norske Al. § 6.¹³⁸ Denne retten kan ikke minskes ved avdødes testament og den går foran livsarvingenes arverett¹³⁹ også i delvis samsvar med norsk arverett.

For å kunne beregne om den gjenlevende ektefelle vil ha krav på suppleringsarv, må man legge sammen det den gjenlevende ektefellen mottar som sitt boslodd, sin arv samt fullstendig særeie. Dersom verdien på dette utgjør under 660.000 DKK vil altså den gjenlevende ektefellen ha krav på suppleringsarv fra boet.

7.2.2 Fri forföganderett i Sverige

Det følger av den svenske arvelov, kap. 3 § 1 at den gjenlevende ektefellen skal som utgangspunkt arve alt etter avdøde. Dette er i de tilfeller hvor fellesbarn er de eneste livsarvinger etter avdøde. Dette er derimot ikke en absolutt rett den gjenlevende har, da den gjenlevende ektefelles arv ikke er beskyttet og vernet gjennom tilsvarende regler som laglotten. Likevel, arver den gjenlevende ektefellen alt dersom det ikke foreligger et testament og de eneste arvinger er felles livsarvinger.

I likhet med norsk og dansk rett har særkullsbarna også i Sverige en særrett når det gjelder sin arv. Særkullsbarna må etter ÄB kap. 3 første ledd, andre punktum samtykke til at den gjenlevende ektefellen får sitte i uskifte. Dersom de ønsker det kan de selvfølgelig kreve arven sin utbetalt med engang arvelater har gått bort. Dersom særkullsbarna ikke gir et samtykke til uskifte, og de eneste livsarvingene etter avdøde er særkullsbarna, vil ikke den gjenlevende ektefellen ha noen arverett etter avdøde utover ”basbeloppregeln”.¹⁴⁰ Dersom særkullsbarna derimot gir et samtykke vil den gjenlevende ektefelle kunne råde over eiendelene i arven som sitt eget, og eiendelene er således arvet av den gjenlevende ektefellen.

Det som derimot er annerledes fra norsk til svensk rett er at særkullsbarna er sikret en arv dersom de gir samtykke til at den gjenlevende ektefellen kan sitte i uskifte. Det følger av ÄB

¹³⁷ Feldthusen og Nielsen (2012) S. 35.

¹³⁸ Minstearven på 4G.

¹³⁹ Feldthusen og Nielsen, 2012 s. 35.

¹⁴⁰ Walin og Lind (2008) s. 59.

kap. 3 § 2 at dersom et særkullsbarn godtar at den gjenlevende ektefellen sitter i uskifte, har særkullsbarnet rett til å motta sin ”etterarv” etter avdøde når den gjenlevende ektefellen går bort. Og særkullsbarna har da samme arverett som de øvrige livsarvingene. Særkullsbarnet får dermed status som ”etterarving”.

Når det gjelder å sette betingelser for samtykket sier verken den svenske loven eller noe juridisk litteratur noe spesifikt om dette. Det er likevel antatt i Sverige at en slik rett foreligger, og særkullsbarna har kunne satt visse betingelser når de har gitt samtykker.

I Sverige er også den gjenlevende ektefellen vernet ved utbetaling av særkullsbarnas arv. Også her er vilkåret at dersom en utbetaling av særkullsbarnas arv vil være ”urimelig”, er den gjenlevende ektefellen sikret et minimum av verdien i arv etter avdøde. Den svenske ”minstearven” er svært likt utformet vår minstearv. Det følger av ÄB kap. 3 § 1 andre ledd at den gjenlevende ektefellen har rett på 4 ganger ”basbeloppet”. Det vil si at dersom den gjenlevende ektefellen samlet sett arver under fire ganger ”basbeloppet” vil hun ha krav på å få utlagt den manglende verdi.¹⁴¹

7.3 Særkullsbarnas forhold til den gjenlevende ektefelles uskifte i de ulike Skandinaviske land

De aller største ulikhetene mellom de nordiske landene fremkommer mellom Norge og Danmark på den ene siden, og Sverige på den andre. Den gjenlevende ektefellen har en arverett i de tilfeller hvor det kun finnes særkullsbarn etter avdøde i både Norge og i Danmark. Men dersom det kun er særkullsbarn etter avdøde i Sverige har man derimot ikke rett på arv utover det som følger av ”basbeloppsregeln”. Særkullsbarn vil kunne samtykke til at den gjenlevende ektefellen mottar det til fri ”förfoganderett” hvor de så trer inn som ”etterarvinger” og med det umuliggjør gjenlevendes videre testasjon til andre enn særkullsbarna.

Videre vil man i Norge og Danmark kunne sette spesifikke betingelser ved et samtykke til at den gjenlevende ektefelle får sitte i uskiftet bo, dette er ikke like godt stadfestet i Sverige da det ikke er noen spesifikke regler på dette. Her igjen skiller Sverige seg ut fra de to andre

¹⁴¹ Walin og Lind (2008) s. 62.

nordiske landene.

Heller ikke har man i Sverige en sumbegrensning på pliktdelsarven, slik man har både i Norge og i Danmark.¹⁴² I Sverige kan man derfor ikke ”true” frem et samtykke fra særkullsbarna med trussel om å begrense livsarvingenes arv til pliktdelen, slik som man teoretisk sett kan i Norge og Danmark.

Det kan også nevnes at i både Norge og i Danmark kan man som livsarving kreve boet skiftet dersom den gjenlevende ektefellen ”misbruker” boets midler. I Sverige kan derimot særkullsbarna som ”efterarvinger” kreve et vederlag fra den gjenlevendes arvinger dersom boet midler er betydelig svekket og ”misbrukt”.

¹⁴² Forholdsvis 1 000 000 KR og 1 000 000 DKK.

Kilde og litteraturliste

Norske lover

Al. – Arveloven. Lov om arv m.m. 3. mars 1972 nr. 5

Avtl. Avtaleloven. Lov om avslutning av avtaler, om fullmakt og om ugyldige viljeserklæringer 31. mars 1918 nr. 4

Bl. – Barneloven. Lov om barn og foreldre 8. april 1981

El. – Ekteskapsloven. Lov om ekteskap 4. juli 1991 r. 47

Fal. – Forsikringsavtaleloven. Lov 16 juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler

Sl. – Skifteloven. Lov om skifte 21. februar 19308

Saml. – Sameieloven. Lov om sameige 18. juni 1965 nr. 6

Utenlandske lover:

Danske arvelov: Lov nr. 515 af 06//06/2007

Svenske arvelov: Ärvdalbalk (1958:637)

Forarbeider

Utkast 1847

Utkast 1918

Utkast 1962 Innstilling fra Arvelovskomiteen

Utredning om offentlige skifter i dødsbo (1988)

Ot.prp. nr. 36 (1968-69) om arvelova

Ot.prp. nr. 14 (1969-70)

Ot.prp. nr. 40 (1927)

Ot.prp.nr.73 (2007-2008)

Innst. XI (1937)

Innst. O XIX (1970-71)

NOU 1983: 56

NOU 1987:30

NOU 1999:25

NOU 2014:1

Litteratur

Asland, John, Uskifte, 1 utg, Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo 2008

Feldthusen og Nilsen, Arveretten, 3 utg. Gjellerup 2012

Lødrup, Peter, Nordisk Arverett, Nordisk ministerråd, 2003

Lødrup, Peter, Arverett, 5 utg, Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo 2010

Lødrup og Sverdrup: Lødrup, Peter og Sverdrup, Tone, Familieretten, 6 utg, Grafisk produksjon: Grafisk formidling AS, Bergen, Oslo 2009

P. Hambro: Hambro, Peter, Arveplanlegging og avtalt uskifte – Gjenlevende ektefelle og særkullsbarn, Universitetsforlaget, Oslo 2006

Unneberg, Inge, Arveretten – med dødsboskifte, Tano, Oslo 1990

Unneberg: Unneberg, Inge, Avtaler om arv – Forhåndsavtaler om fordeling av etterlatt formue, Universitetet i Tromsø, Tromsø 2009

Walín og Lind, Kommentar til Ärvdabalken – Del 1, Arv og testamente, Norstedts blå bibliotek, sjätte upplagan, 2008.

Artikkel: Peder Lødrup – Uskiftet bo – en arverettslig uting? Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard (FEST – 2003 – jn – 319). Jurist- og Økonomiforbundets Forslag.

Norske nettdokumenter

Statistisk sentralbyrå –statikkbanken:

<https://www.ssb.no/ekteskap/> 22.03.15

<http://ssb.no/emner/02/01/20/familie>) 22.03.15

<http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-272.html> 06.04.15

<http://www.ssb.no/a/aarbok/emne05.html> 06.04.15

Andre:

<http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Grunnbeloepet-i-folketrygden/>
22.03.15

<http://www.domstol.no/no/Ekteskap-og-arv/Dodsfall-og-arv/Hvem-er-arvinger/>)
22.03.15

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2014/nou-2014-1/3.html?id=750749> 22.03.15

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2014/nou-2014-1/3.html?id=750749> 22.03.15

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/38552/731-pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 06.04.15

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/18617/101121.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 06.04.15

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/20297/26320.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 06.04.15

<https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/6346/103564001.pdf?sequence=1>

06.04.15

Rettspraksis:

Borgarting lagmannsrett sak nr: 09-138237

Rt. 1982 s. 1256

Rt. 1989 s. 1330

Rt. 2006 s. 776